

Романа
Теник-
Березовського

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

ПЕРЕД НАВАЛОЮ

ТУЛА-online.org
Видавнича Кооператива „Червона Калина“

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ
ПЕРЕД НАВАЛОЮ

ЗАМЕТІЛЬ
II. ПЕРЕД НАВАЛОЮ

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

ПЕРЕД НАВАЛОЮ

Повість зі стрілецького життя

Л Ь В І В 1928

Видавнича Кооператива „ЧЕРВОНА КАЛИНА“

TULA-online.org

НАКЛАД 3000

Всі права застережені

З друкарні Ставропілійського Інституту у Львові.

Буває так нераз, коли вибираєтесь у далеку дорогу, що проїжджаєте рідне село, немов хапаючись. І ви і візник і коні неначе змовились: хочете показати всім, рідним і знайомим, що розлука для вас звичайна річ, що серце не думає скиміти. Коні весело форкають, візник бадьоро стріляє з батога, а ви безжурно розглядаєтесь довкруги і своїм поглядом хочете перекопати людей, хати та дерева: бачите, — мовляв — їду і ані в гадці мені якийнебудь сум.

Але коли ви оставите за собою село і все те, що дороге вам у нім, коли вже станете чужими для оточення, тоді знову і ви і візник і коні, немов змовившись відразу, змінюєте настрої. Коні звільнюють кроку, візник застромлює батіг і починає крутити цигарку, а ви поринаєте в недавній спомин передвід'їзних хвиль. Нехай тільки трапиться по дорозі горбок із якого видно ваше село, ви невідклично обернетесь і пішлете в рідну закутину останній поздоров.

Мине довга хвиля, заки ви отрясетесь з того настрою і звернете увагу на нове оточення. Дихнувши повними грудьми, ви кличете до візника: — „поганяй!“ Але непотрібно! Бо рівночасно з вами збудився з задуми візник, а коні самохіть пустилися бігцем ще заки він сягнув по батіг.

Від тієї хвилі все, що лишилося за вами, западається щораз то більше в мряці і нешвидко вирине знову перед ваші очі...

Віз із бужанськими новобранцями прожогом вихопився з села. Малі галицькі коники навзипередки чвалували дорогою, дід Федорій завзято крутив над ними батогами як фуркалом, віз аж у затоки йшов від швидкого гону, а новобранці піснею ціле село застелили.

Але чим далі, коні звільнювали бігу, дід Федорій опускав батіг, віз у звичайну колію входив, а пісня стихала. Стихала не тільки в селі, але і в молодих грудях хлопців, що завівши її думали заглушити все, що тільки може будитися в людини, яка покидає рідне село і йде на війну. Не було вже й для кого співати пісень. Село остало далеко позаду, сховане за сизу ранішню мряку, рідня і знайомі — хочби й хотіли, не тільки не побачуть новобранців, але й не почують їх.

Василь Склярський, що любив голосно і дозго співати, затягнув ще раз, може вдесяте:

„Я в дорогу виїжджаю.
На серденьку тугу маю
З тобов розстаюся,
На Бога здаюся...“

Але ніхто якось не підхоплював і він, докінчивши строфу, замовк.

Довкола як оком сягнути — простяглися поля. Перед ким хвастатись голосом, кому показувати безжурність?! Хіба тим полукіпкам, що надувшись мов сичі, порозсідалися на стернях....

Замовк Склярський — останній з цілого товариства, що не давався думам.

Коні звільнили зовсім і пішли кроком...

Гамірливий і рвучкий, мов зібраний потік, віз із новобранцями — тепер затих і злагіднів. Присі-

зася на нього задума, пісню звлялила, груди придавила і очі прислонила повіками.

Там, позаду, щораз то далі й далі остається за ними рідне село, з дорогими і коханими, з усім, що радувало і веселило, з усім, що було не для одного з них цілим світом...

На сході вже давно палахкотіла соняшна заграва. Чим bliще до неї, тим більше блідло темно-синє небо, щоби перейти в ясно-цитринову, а далі в помаранчеву краску. Нарешті ізза обрію вистрілили в гору золоті проміння, як величний павиний хвіст. За ними висунулося вмите ранною росою, виспане і всміхнене сонце. Тоді щойно поклато блескучі вії на землю і післало свій погляд на захід. А де тільки впав той погляд, там родилася казка. Самоцвіти звисали з кожної билинки, золотом блистали пні дерев, а сіра мряка змінлася на дорогоцінну парчу.

Дід Федорій здійняв капелюх і перехрестився.
— Сподоби, Господи, день сей без гріха сохрнитися нам.

В тишу літнього ранку летіли черстві слова і здавалося самі переменялися в золото.

Саме коні виїхали на горбок і пристанули. В тій хвилі очі всіх звернулися в сторону Бужан. Там далеко на рівнині, де сиза мряка озером розлилася, відгадували рідне село.

Пізнавали по золотім хресті на церковній бані, що високо, над хвилями мряк, горів як велика свіча.

Зварич дивився й собі в далечинь і здавалось йому, що крізь опалеву занавісу бачить знайомі лиця дядьків, пані Керницької... Бракувало тільки обличчя Наталки... Не зявлялося в сизій мряці так

як тамті. Одні тільки сині очі променіли, мов дві самітні зорі...

Дід Федорій торкнув коні.

— Ану! Чого став, ве! — і цвігнув батогом.

Задума зіскочила з воза, а віз весело закудкудавав.

Опамяталися хлопці, мов збудилися зі сну.

Пішло з горба і бужанська долина зникла зперед очей.

Запала остання занавіса...

Зварич аж головою метнув, відганяючи непотрібні думки. Поправився на сидженню і сказав веселим голосом:

— Закуримо?!

— Чому ні. Закуримо! — обізвалися хлопці.

А дід Федорій додав:

— І я закурю цигарку. Нехай уже потім люльку.

Пустив коні кроком, замотав віжки на люшню і обернувся до Зварича.

Петро витягнув папіросницю і частував усіх за порядком.

Федорій взяв папіроса і якось так незручно встромив його в рот, що всі засміялися.

— Нема чого сміятися! — дорікав дід. — Звісно: весь вік люльку тягнеш!

Відкурих від сусіда і не втягаючи в себе, пускав дим на вітер.

— Смачний тютюн — приговорював — і запашний, як ялівець. Тільки що дуже слабкий.

— Вам, дядьку, вже язик від люльки задубів, то й не чуєте — обізвася Василь Саганів.

— Задубів та не мені, а тобі. Досі ще й слова не вимовив. Сидиш та плачеш, що мамину запаску пустив.

— Та й ви, пане Федорій, не дуже були розмовні — вмшався Зварич.

— Та й ви паничу — відітяв дід.

— Що то багато балакати — додав по хвилі. — Село, як село. Здається таких сіл досить на світі, а виїдеш куди, — жаль збирає.

— Правда хлопці? — звернувся до новобранців.

— Чого? — сказав задиркуватий Склярський.

— Хіба село що таке?..

— Тобі може й не жалко. Однак потіхи з тебе батькови, що з торішнього снігу пожитку. Ти як не на музиці, то в дівки..

— Ей пане Федорій. Молодий! — боронив Зварич. — Хто там зна, як з вами було?!

Дід Федорій всміхнувся вдоволено.

— Не кажу: так, але й не кажу: ні.

— А бачите?

— Гей-гей, коби мені ваша молодість, хлопці, — філософував Федорій, — пускав би я її, як пташку попід небеса!

— Я її й пускаю — сказав Склярський і всі засміялися.

Тільки дід Федорій сумно похитав головою.

— Пускаєш, та не попід небеса, а попід плоти, де в дівка в хаті.

— А ви діду відки знаєте?

— Ціле село знає, то й я перечув.

— Перечув! — невдоволено сказав Склярський.

— Неодно то плещуть язики. Зараз не мусить бути правда.

— Вже там щось правда в тім є Василю — моргнув весело Зварич.

— Хіба я тільки один кинув дівчину — відповів Склярський.

Зваричеві видалось, що він це до нього випив. Не сказав нічого, бо боявся, щоби з того не вийшла, яка неприємна для нього історія. Відчував, що віддалення між ним і хлопцями з села дуже сильно змаліло, відколи він з ними став новобранцем.

Видно, що й другі зрозуміли натяк Склярського, бо якомсь ніяково всміхнулись, а дід Федорій помовчавши хвилю, сказав:

— А ви, паничу, оженились би в нашого отця духовного. Дівчина як мальована і посаг буде думаю. Одиначка!

— Де мені ще до женячки, пане Федорій — відповів швидко Зварич і, щоб затерти вражіння, зівнув. — Я навіть і не думаю. Дотого тепер війна. Бог знає, де чоловік опиниться.

— Все в руках Милосерного — сказав побожно дід. — Але правду кажете: війна...

Два рази вимовлена назва великої події змінила хід думок цілого товариства.

Вислід тих думок об'явився в діда Федорія тим, що він здійняв віжки з люшні, сіпнув ними і пустив млинком коротенький батіг.

— Ану! Ве! — покрикнув на коні, і віз покотився швидше.

Підїхали до ліса, що муром стояв на краю довгополич нив і спинював їх лет на захід. Один тільки шлях продерся крізь гущавину, мов змія крізь буйні трави, і вився все далі й далі. Повіяло

від ліса нічним холодом, що разом з мрякою ховався тут перед ворожим сонцем.

Ось і ліс...

Повітря вохке і дотикальне як вода. Долом срібна мряка притулена до пнів, горою золоті вінці на головах дерев. Горяче ще видно золото на тих вінцях, бо час до часу падають блискучі каплі і тонуть у сріблі мряк.

Прокинувся мовчазний ліс від туркоту воза і заговорив.

З телеграфічного стовпа зірвалася криклива сойка і хлопнувши мокрими крильми понеслась у гущак, розказати сорокам, що побачила. А ці вічно цікаві, лісові цокотухи, наперед насварили сойку, а тоді почали вже між собою суперечку. Раз-у-раз підлітала котрась понад сосну, заглядала на проїзших і висказувала свою думку про них. Ця думка напевно була зовсім інша від попередних, бо зараз після того підіймались протести і насміхи.

— Гарний ліс! — похвалив дід Федорій. — Густий і грубий. Тож то на війні велика поміч. Зайдеш чи заїдеш у нього, то мов у Бога за пазухою. Видиш усіх, а тебе ніхто.

— І вогонь можна розікласти — догадувався Зварич.

— Можна, як ворог далеко. Треба вважати, щоб диму не було.

Як на потвердження дідових слів зараз за скрутом блиснула на них мідяним оком ватра.

Якісь постаті сіріли біля вогню, а далі бовваніли коні і високі вози.

— Войсько! — шепнув дід Федорій і не знать чого звільнив їзди.

Підїхали блище. На малій прогалині спочивав військовий обоз. Рівними рядами стояли тяжкі, обозні вози, накриті зверху полотняними будами. Понад шлях, по ровях і галявах, паслися коні на припонах. Осторонь від возів димилась походна кухня, а трохи далі, під самою стіною ліса горіла ватра.

Обоз уже пробурхався зі сну. Вояки крутилися коло возів, дехто мився поливаючи руки водою з казанка. При кухні стояв кухар у білім фартуху і — як звичайно кухар — воркотів щось без уговку.

Зварич був певний того, що їх зараз задержать і будуть розпитувати хто вони такі, звідки і куди їдуть. Приготовився вже заздальгідь на те і витягнув свою стрілецьку виказку.

Але, надиво, ніхто їх не спиняв і не питав. Вояки дивились цікаво в їх сторону, підходили навіть блище, та воза не здержували. Тільки якийсь вістун, що стояв на дорозі, почав з ними балачку, але якоюсь такою мовою, що Зварич не міг розпізнати яка це.

— Таліянець! — пояснив дід Федорій. А по хвилі надуми додав:

— Або маляр!

Видно за другим разом згадав, бо вояк радісно замахав головою.

— Magyar, Magyar! — і почав далі щось розпитувати.

Та побачивши, що його ніхто не розуміє, зробив самотоке можливе в такім випадку: сказав тільки одно слово, а решту доповів міною:

— Russ, russ..?! — запитав, показуючи головою на схід.

В свою чергу зрадів дід Федорій і всміхаючись потакнув:

— Ая! русин, русин! Ми всі тут русини — показав батою на новобранців.

Не знав і не міг знати дід Федорій, що така відповідь коштувала пізніше тисячі галицьких русинів життя, а що найменше пекольні муки в тюрмах і Талергофі.

Зварич ліпше зрозумів мадяра і як міг пояснив йому, що Золочів не занятий, що австрійські війська б'ються над границею.

Мадяр видимо успокоївся і без дальшої балачки обернувся до них плечима та пішов до своїх.

Віз із новобранцями покотився далі і як тільки минули обоз, дід Федорій затяв коні і вони побігли трухцем.

— Ви пане Федорій не зрозуміли! — обізвався Зварич. — Вояк не питався про нас, а про москалів.

— Як то? Питався: русин, та й я казав, що так.

— Не русин, а рус, то по німецьки значить москаль, росіянин.

Дід Федір зробив таку міну, мовляв: може твоя правда, а може й моя, і мовчки цвігнув батою по конях.

Виїхали з ліса і зблизилися до першого села за Бужанами. Село розсілось на горбі і коні, підїжджаючи до нього, звільнили бігу. Щойно тепер побачили бужанці те, про що зовсім забули.

Побачили втікачів.

Під селом, на стернях, стояли попри дорогу вози, наладовані всякою всячиною, при дишлях дрі-

мали покулені коні, а під возами спали їхні господарі.

Порозбивані на гуртки, творили втікачі кілька таборів, зовсім неподібних на циганські, бо не було ні шатер, ні кочівного порядку. Просто заїздили де хто попав і там ставали наніч.

— Десь ті самі, що ми їх за Золочевом здибали — обізвався один з хлопців.

— Хто здибав? — не дочув дід Федорій.

— Ми. Як з Василем учора до Золочева їздили.

— От біда! — зітхав дід Федорій. — Коби хоч москаль далі не пхався, бо народ вигине як муха.

— Мені здається, що не попхається вже далі — заговорив Зварич. — Наші, кажуть, навмисне пускають москалів, щоби потім замкнути їм дорогу.

— Може бути — згодився дід Федорій — вже то наше військо не від паради, а москаль не прус.

— Але зате в москаля війська як трави — сказав Склярський.

Дід Федорій сумно хитнув головою:

— Правда. Як трави...

Та по хвилі знайшов на те раду:

— Але тяжко, аби в нього такі гармати були як у пруса, а прус іде з нашим.

Підїхали блище до втікачів.

Табори вже побудились, люди снувалися біля возів без ціли — звичайно як не в себе дома. Ніде не видно було вогню, бо здається ніхто не думав оставатися довше. На день, на два стане хліба, масла і кислих огірків, а там і до дому назад. Коби тільки переждати час, поки австрійці не проженуть москалів на чотири вітри.

Побачивши якусь нову фіру, підходив дехто з утікачів до дороги, щоб словом перекинутись, якусь новину почути.

Якась дівчина перебігла дорогу з порожніми коновками.

— Гей, дівче! — закричав дід Федорій. — Вернешся ти зараз чи ні! Чого впорожне дорогу переходиш?!

Дівчина засоромилась і чим скорійш направила лихо.

— Дурне!.. Видить, що люди їдуть і з порожніми коновками пхається.

— Не вірте, пане Федорій, то забобон — потішав старого Зварич. — Що можуть коновки пошкодити?!

— Не кажіть, можуть. Наш капітан який розумний був, а в коновки вірив. Під Кенігрецом, з нашої компанії тільки п'ятнайцять люда зісталося; думаєте через що? Через дівчину, що перейшла нас у порожне як ми з села виходили.

— Але тут не буде нічого, дівчина вернулася назад — сказав сміючись Зварич.

— Вам, паничу, сміх, бо ще самі не досвідчили. На війні треба на все вважати: і на заяця, і на ко-та, і на коновки, і навіть на те, щоби третьому вогню не давати, ні самому не закурювати.

Зварич підсміхався мовчки, а другі новобранці не висказувались ні за, ні проти. Буйність молодости і присутність Зварича не дозволяла притакувати, глибоко вкорінена віра в лихі знаки не казалала заперечувати.

— Слава Ісусу Христу! — поздоровив їх якийсь старший вже селянин.

— Слава на віки — відповів дід Федорій.

Хлопці лиш мовчки головами кивнули.

— Куди так Бог провадить? — звернувся до діда Федорія селянин.

Дід Федорій пустив коні кроком і заки відповів, витягнув з кишені люльку та став набивати її тютюном.

Селянин ішов попри віз, положивши руку на полудрабок.

— До Львова їдемо — відповів за діда Зварич, якому задовго було чекати на відповідь старого.

— До Львова аж? — здивувався селянин. — А ми тут остаємо.

— До війська везу — обізвався дід Федорій і показав головою на хлопців.

— А в Золочеві?

— Є! Але не ті, яких нам треба.

— Ми до Українських Січових Стрільців — поправив Зварич.

— Ага! — сказав селянин, щоби щось сказати, бо з міни не виглядало, що він усе зрозумів.

Українські селяни далеко більші дипломати від інтелігентів, які хоч і з них походять, не вміють і в десятій часті так важити слів та здалека заходити до щіли.

— Як добре потиснете, то під вечір будете — почав знову селянин.

— І я так міркую! — погодився дід Федорій.

— Хіба, що вже довго їдете... Але бачу ні, бо коні незморені...

— Не було ще чим...

— То ви десь із Ляцького?

— Ні — хитнув дід Федорій.

— З Бужан — вихопився Зварич,

— З Бужан!.. — протягнув голосом селянин,
— Ми їхали через Бужани... Хотіли навіть там ставати, але пішла чутка, що треба ще трохи далі відїхати.

— Думаю, що не треба було — почав певним голосом. Зварич. — Москалів до Золочева так легко не допустять.

Селянин махнув сумно рукою.

— Нам одна біда: чи легко, чи тяжко.

— Ні, я думаю, таки зовсім не пустять — поправився Зварич.

— Бог то знає — зітхнув селянин. — Тай ми собі думаємо, що то булаб загибель.

— А леж бо й вони пхаються — додав по хвилі.
— Деж то: під сам Золочів!

— Під сам Золочів ні, але навіть хочби й під сам, то ще невелика біда. Вчора, як я був у Золочеві, то казали, що москалі десь туди коло Сасова крутилися.

— Коло Сасова!.. — мотав на вус селянин.

— Але їх там мають злапати в пастку, замкнути і вибити.

— Тільки хто зна коли?

— Може нині вже, може завтра, не знаю — вияснював Зварич.

Дід Федорій весь час розмови мовчав, попкуючи люльку. Але коли мова зійшла на стратегію почув, що повинен забрати голос.

— Воно то й тяжко сказати коли. Не наші голови в тім — і зробив таку міну, що селянин зрозумів, що про це тільки генерали знають.

— Правда ваша. Але чоловік, знаєте, рад би знати — сказав селянин ніби виправдуючи свій запит.

— Ну, щасливої дороги вам — додав, беручи руку з полудрабка. — Дякую красно.

— Оставайте здорові — відповів дід Федорій і підігнав коні.

— Біда з тим москалем — сказав немов до себе. — Може й недалеко зайде, але біди вже наробив.

Ніхто не обізвався і дід пірнув у власні думки. Тільки час до часу підбадьорував коні, що чимраз частіше звільнювали кроку, зміркувавши далеку дорогу.

А дорога чим далі, тим більш підсихала, і тим більшу за возом котила куряву.

Вже сонце високо відбилося від обрію, як доїхали до Слов'їти. Горячі проміння сонця вспіли вже пробраться крізь одежу подорожніх і палили щораз дужче в спину. Порох припадав до воза, осідав на лицях і тамував віддих. Станути денебудь у холодку, скинути капелюх, прохолодити чоло, а надівсе напитися студеної води просто з криниці, доки ще животворність не випарувала з неї.

Затоплена в зелені садів Слов'їта, манила струженого полорожного і виглядом і надією на холодну воду. Адже в тіни доколичних лісів, у серці скалистих горбовин напевно мусить скресати неоднужерело хрустального напитку...

Старий Федорій вже давно заповів, що в Слов'їті зроблять „раст“ — себто відпочинок. Казав, що має там знайомого, ба щобільше, військового товариша і до нього думає заїхати.

— Спічнемо годинку, коні погодуємо і тоді вже просто до Львова!

Зварич радий був, що заїдуть до селянина, а й цікаво було йому побачити Федоревого товариша. Десь старий вже дідок, як і Федорій, а може ще старший. А про що вони балакати будуть?!

Вїхали в село...

Зараз на вступі пізнали, що село не живе нині своїм звичайним буднем. Принишло мов лан пшениці, коли над ним звисне градова туча, притихло мов гамірливий потік у морозну ніч. Вулиця мертва,

мов замело людей з неї. Навіть на подвірях не видно нікого. Атож сама горяч роботи — полудень!

— Що то, пане Федорій, людей у тій Словіті нема? — дивувався Зварич.

— Ая! Я вже й сам дивуюся — відповів дід.
— Але то вже недалеко. Довідаємось.

Скрутили з головної вулиці і потягнулись під прикрий горбок.

— Злізьмо, коням тяжко — запропонував котрийсь із хлопців і як воробець скочив з воза.

За ним і другі.

Дід Федорій вдоволено махнув головою і собі помало зіступив на землю.

Виїхали на горб і зараз при першій хаті дід спинив коні.

— Гов! Тпр! Ми вже на місці, тільки що ворота замкнені.

Причолком до дороги стояла глибоко на подвір'ю велика нова хата, з дахівчаною кришею і на зелено мальованими вікнами та одвірками. Довкола попід хату цвітник. Притулились до приспи довголезі канки, пишалась пузата пивонія, заглядали в вікна хати стрункі мальви. А поміж тим купчаки і маруна та долом зелені кучері барвінку.

Дід Федорій добру хвилю сидів непорушно на возі. Думав видно, що хтонебудь вийде та отворить ворота.

— Сплять, чи яка кара! — сказав накінці з досадою і зліз на землю.

Підійшов до воріт і поміж штахети відсунув засувку. Ворота розхилились, а тоді коні вже самі рушили на подвіря.

— Три роки, як я тут був, а худобина до нині пам'ятає — похвалився кіньми дід.

Віхали на подвіря і аж тоді знайшлися живі істоти в дворі.

Зі стайні вихопилась собака і кланцнувши ланцюхом вилаяла приїзжих. Невеличкий когутик вискочив на колодку, злопотів крильми і запіяв героїчним дискантом:

За тим показалися і люди. На порозі стайні з'явився маленький хлопчик, але вмить сховався боязливо за стіну. Тільки білий хвіст ззаду штанят виставав ізза одвірка і вказував на місце перебування маленького боягуза. За хлопчиком вийшла на поріг дівчинка і не рухаючись із місця, сказала гомлосно:

— Мамо, приїхали якісь!

Тоді щойно вийшла зі стайні молодиця, а за нею висунувсь сивий, згорблений дідусь.

Молодиця нерішучо спинилася і прислонюючи очі дивилася на приїзжих. Дівчинка стояла на місці, а білий хвостик пересунувся від одвірка і маяв з боку, біля маминої спідниці.

Старий дід минув молодицю і пішов на зустріч приїзжим.

Віз із бужанцями спинився був біля дверей хати. Хлопці позіскакували на землю, а дід Федорій пішов з батогом у руці напроти господаря.

— Ой Іване, не служать уже тобі очі, коли не пізнаєш — заговорив здалека.

Старий Іван пристанув і втяпив зпід навислих брів очі на Федорія.

Зварич з цікавістю приглядався тій сцені повитання двох старих товаришів.

Дід Федорій ліпше держався, як дід Іван. Може молодший, а може тільки здоровший був. Хоч і сам пригнетений вагою літ, не подався ще так, як тамтой. Дід Іван зі своєю щітинястою бородою і з довгим сивим волосям робив вражіння столітнього дідугана, якого тільки через помилку ще ноги по світі носять. Борода з носом майже сходилася разом, а уста сховалися далеко в рот.

— Ну що? Ще не пізнаєш?! — здивувався дід Федорій і підступив bliще.

— Пізнаю, пізнаю, кивнув головою дід Іван. — Але яким побитом тебе тут занесло?

— Хлопців до Львова везу. До війська. Заїхав до тебе спочити трохи.

Дід Іван подивився потахлими очима в сторону воза і махнув головою.

— Ну-ну! — сказав таким³ голосом, що не дуже то звучав запрошуючо.

— Ов, бачу, ти не занадто нам радий — промовив трохи ображено дід Федорій.

Старенький господар подививсь тільки мовчки на нього і підійшов до воза.

Хлопці стояли ні в цих ні в тих, поглядаючи один на одного, а Зварич лихий був на Федорія, що їх загалом сюди провадив.

Дід Іван глипнув на коні і якимось сумно хитнув головою.

— Заїжджайте котрий на гумно тай прошу до хати.

А побачивши Зварича, що мовчки вклонився капелюхом, спинився на хвилю і оглянувши одіння додав ніби вже спеціально до нього:

— Просимо, просимо. Я бачите вже старий, то й не довиджую і не дочуваю.

За той час дід Федорій взяв за вуздечку підручного коня і цвігнувши легко по хребті батогом, попровадив віз на гумно.

Вслід за старим Іваном увійшли несміло хлопці в хату.

Старий повів їх у світлицю, відчинивши на розтвір двері.

— Слава Ісусу Христу! — привитався перший Склярський.

— Слава на віки! — відказав дід стоячи біля дверей.

— Спічніть собі осьтут, а я зараз — додав і пошкандибав з хати.

Як тільки старий вийшов, Зварич не втерпів:

— Десь нас Федорій не мав куди завезти — сказав з досадою.

— Ліпше до когось чужого було — додав Склярський.

— Або й на приходство.

— Не виглядає, щоби в тій Словіті добрі люде були — заявив мовчазний Саган. — В нас таки ліпше гостять.

Булиб ті нарікання продовжувались у нескінченість, але стукнули сінешні двері і в другу хату ввійшла молодиця з дітьми. Хлопці змовкли, щоб часом не зачула прикрих слів.

Хвилю сиділи мовчки розглядаючись по кімнаті.

Кімната, як і в Бужанах і в других селах Золочівщини і коли хтось має їх дві.

Долівка чисто вимашена, а попід лави ще й підбілена вапном. На долівці розкидані канки та трава для холоду. Довкола попід стелю „боги“ рясно обтикані квітами, а в куті політероване ліжко з пузатими подушками мало не під стелю. Піч невеличка, хоч і з бляхою до варення, але ніхто здається ще на ній не варив. Стоїть більше для прикраси як для вжитку. Попід стіни широкі лави, з одного боку притикають до ліжка, з другого до стіни під мисником. А в миснику поливані миски і пара тарелів з червоними когутиками на середині. Коло печі жовта скриня з зеленими квітами, а над нею маятниковий годинник у різьбленій скринці.

— Тік-так—тік-так чикає годинник, а його чикання не тільки не полошить тиші літнього передполудня, але ще й підсилює її.

— Деж то дід Федорій? Так довго коло коней! — обзивається котрийсь із хлопців.

— Може собі старі де на дворі посідали та й балакають — догадується другий.

— Давайте закуримо — рішає Зварич і витягає тютюн.—Нам нема чого довго тут засиджуватись. От тільки коні спіchnуть і далі, в дорогу.

— Таки так — погоджуються хлопці. — Чим хутше, тим ліпше...

— Не знать, чого вони всі в стайні сиділи, як ми приїхали! — Думає голосно Склярський.

— І дід якийсь сумний...

— Або недобрий...

— І молодиця немов заплакана...

— Може кінь або корова слаба — докидає Зварич.

— Десь певне — погоджується Саган, а решта мовчки потакує головами.

Знадвору почулися чийсь кроки. Рипнули сінешні двері.

— Ов біда! — чути голос діда Федорія. — А я дивувався, чого ти такий якийсь...

— Ба! — відповідає зітхаючи дід Іван.

Відчиняються двері від другої хати і старий господар говорить з сіней.

Оринько, а накриши-но в миску ковбаси і внеси туди до нас.

— Нащо? Не треба! — Їрониться дід Федорій. — Ми взяли полуденок з дому.

— Взяли, то хвала Богу, придасться в дорозі.

Ввійшли до світлиці і дід Іван зразу став виправдуватись.

— Вибачайте, що вас лишив — говорив звертаючись до Зварича. — Треба було коней допилувати.

— Бодай чужих, як своїх нема — додав гірко посміхнувшись.

— А вашіж де? — спитав Зварич.

— Де!... В войську. Годину може, заки ви приїхали, забрали мені зі стайні мадяри.

Дід Федорій пояснював:

— Каже: от прийшли, зашварготіли, написали карточку та й забрали.

— Ну, як картку дали, то ви дістанете за них гроші — успокоював Зварич.

Дід Іван махнув безнадійно рукою.

— Знаю я ті картки.

— Та правда — всміхнувся дід Федорій, згадавши власну військову службу.

— Якісь недобрі ото люди, ті мадяри — говорив далі дід Іван. — Учора вечером прийшли, а вже що вони в селі не нарobili. А ось нині рано і невістку напастували і коні взяли.

Дід Федорій хитнув головою:

— Вже то невістку, то — рахувати войсько, але коні — біда. В сам горячий час...

— Тим бо й то...

Відчинились двері і в хату ввійшла молодиця. Невістка. Висока, позновида, на голові хустка завязана в турбан. Закочені по лікті рукави відслонювали м'язисті, обсмажені руки.

Обкинувши сірими очима приїзжих і спинивши погляд на Зваричеві, голосно виговорила:

— Доброго здоровля зичу.

— Дякую, дай Боже й вам — відповів за всіх Зварич.

Молодиця пройшла крізь хату і поставила на стіл миску, повну накраяної ковбаси.

Потім із найвищої полиці мисника дістала фляшку і чарку та передала дідови.

— Ну, просимо сідати — заговорив дід Іван.

— Ви паничу ось тут — показав Зваричеві на покуття.

— Ні! — заперечив Зварич, — нехай пан Федорій сідає.

Федорієви видно дуже подобалось це, бо аж усміхнувся під вусом. Але сісти не сів.

— Сідайте, паничу, ви. Ми вже з Іваном на кінці стола посидимо. Ліпше так буде.

Позасідали.

Дід Іван припив до Зварича, той до діда Федорія, а там уже пішло, як попало.

Молодиця хвильку постояла, а далі вийшла в сіни, примкнувши двері, ізза яких весь час виглядали дві русяві головки дітей, що двома парами свідруватих оченят оглядали хлопців і „того пана“ що з ними приїхав.

Дід Федорій, видно, поінформував господаря хто той пан такий, бо господар не розпитував його ніпрощо. Вирізняв його тільки з решти хлопців, що виявилось і в способі поведіння і в посадженню на першій місці біля стола і врешті тим, що самотній Зварич дістав вилки до їди. Сільські хлопці зовсім не журилися недостатчею вилок. Як тільки випили по чарці, кожний з них витягнув з кишені ніжик і на вістря його ліпше набивав шматки ковбаси, як, Зварич на тупі вилки.

Вони й апетит мали ліпший. Тільки для форми переставали час від часу їсти, чекаючи на господареву принуку.

Зварич їсти не хотів. Рання година пахла йому кавою не ковбасою, тож їв тільки для політики, щоб не образити хати тай господині.

Але наша селянська ковбаса тим замітна, що хоч і незаманюючо виглядає, хоч може спершу твердою видається, — коли її підправити горівкою — сама потім у рот пхається. Після другої чарки почав і собі заглядати в миску, тимбільше, що дід Іван щораз звертався до нього з припросинами.

— Беріть, паничу, прощу. Вибачайте, не сподівалися гостей, тай нічого не приготували.

А звертаючись до хлопців:

— Їдьте хлопці, не стидайтесь. Перед вами дорога. А там... Як Бог дасть. Войсько!

— Ая! Войсько! — хитав головою дід Федорій. — Войсько не жарт! А ще на війні...

Хлопці ніби відпрошувалися, але недовго. Потримавши хвильку ножики в руках, знову запускали їх у миску.

— Коби тота війна тільки скоро скінчилася — зітхав дід Іван.

— Трудно! — сумнівався дід Федорій. — Тямиш тамта з Прусом і Таліянцем, рахувати не велике що, а як довго тягнулася. Тепер кажуть цілий світ рушився.

— Говори: невелике що! Прус — невелике що. А як нас загнав у воду, то так як ті качки стріляв, но цок, тай вже поплив...

— Тепер Прус з нашим іде. Там якийсь Сербчи Француз то нічого, але москаль! Трави та листя!

— Правда — годився дід Іван, — Москаль сила. Памятаю як на малярів ішли — видимо невидимо.

— То ви памятаєте сорок осьмий рік? — спитав Зварич.

— Чому ні. Підпарубочим уже був. Через наше село їхали. Все: канони, кавалерія...

— А кількож вам пане господарю літ?

Дід Іван хвилю задумався, зраховуючи час своєї туземної мандрівки.

— На Чесного Хреста вісімдесят і два буде.

— То ви старші від Федорія?

Дід заки відповів, глипнув зневажливо в сторону свого воєнного товариша.

— Хи! — всміхнувся беззубим ротом.—Та він рекрут напроти мене. Я вже дванадцять літ служив у войську, як його відібрали.

— Ая — погодився дід Федорій. — Правду каже. Він вже капралем був, як я прийшов...

Діди замовкли поринувши у спомини. Хлопці теж не обзивалися приглядаючись дідам, мов перший раз їх побачили.

В хаті стихло. Тільки годинник байдужо йшов собі далі і легенько порипували двері, за якими дерлися за місце внуки господаря.

Нараз у кімнату влетів якийсь голос. Не звичайний, а немов виданий на бігу, або з переляку.

По голосі виглядало, що якийсь хлопець. Щось швидко хапаючись заговорив і вірвав.

За тим голосом почувся другий, жіночий, а там третій і четвертий.

Всі вони дзвеніли так якось дивно, що бужанці мимоволі понатягали шиї і стали прислухуватись.

Діди не чули нічого, але пізнали зразу по мінах хлопців, що на дворі щось сталося.

— Що там такого? — спитав дід Федорій.

— Ніби хтось кричав... — відповів Зварич.

— Чекайте подивлюся — сказав до хлопців, що сиділи біля нього і вийшовши зза стола, виглянув крізь вікно.

Від дороги верталася в хату господарева невістка. Руки зложені як до молитви підклала під лице і йшла швидко, хитаючи розпучливо головою.

— Ой Боже ж ти мій!.. Ой Матінко Небесна!.. Ой щож то буде!.. — говорила до себе перестрашеним голосом.

— Що такого сталося? — спитав Зварич.

— Ойой! Бійтеся Бога! Таже кажуть, що во-
яки отого старенького єгомостя взяли тай до гар-
мати причіпили. Стріляти будуть.

Зварича зморозило. В першій хвилі, не розду-
муючи, повірив у це. Але зараз подумав, що це хіба
неможливе...

— Хто вам казав? — спитав молодиці.

— Та от хлопець біг від церкви, тай розка-
зував.

— То не може бути! Десь щось прочув і пе-
рекрутив.

Молодиця піднесла на нього заплакані очі.

— Таже видів, прошу пана, на власні очі!
Мають туди коло нас їхати.

За той час у кімнаті счинився рух. Діди і хлопці
повставали від стола і виходили на двір.

Зварич швидко вийшов і собі та минувши дідів,
що розпитували молодицю, подався вуличкою на
головний шлях.

Від сторони фільварку надїздила артилерія...

По переду булава, за ними чути було стогін
гармат.

Біля хат, що при дорозі, стояли гуртками люди,
переважно жінки.

Але не так, як давнійше, коли крізь село пе-
реїздило військо. Тепер народ немов ховався перед
оком війська і боязко заглядав ізза огорож та при-
дорожніх дерев.

Ледви Зварич перевів дух від швидкого бігу,
чоло походу вже зрівнялося з ним.

Видно цілий полк був, бо на переді їхав пол-
ковник. Старий, вусатий черевань, розвалений на
коні як вязанка сіна. Маленька шапочка незнатъ

яким чудом держалася на голові, круглій як білярдова куля. Саме, переїжджаючи мимо Зварича полковник скинув шапочку і витирав лису голову хусточкою. Блиснуло тоді мідяною ринкою натрудоватіле суворе обличчя, перерізане в одному місці густими, навислими бровами в другому щітинястим вусом.

Кінь під полковником, широкоплечий „ірляндець“, ішов гордо, надутий як і його власник. Не оглядався за другими кіньми, ні не цікавиться, що минає, біля чого переходить.

За полковником тягнулася полкова булава, а за нею в приписаній віддалі полк: батарея за батареєю, гармата за гарматою.

Танцювали баскі коні, скрипіла новенька упряж, глухо дудніли важкі гармати. Люде при тім усім, не виглядали як осібні істоти, а як нерозлучні частини великої машини, що лізла ген — на схід, щоби плюнути в лице наступаючому ворогови. Як кіннота притягає око своєю елеганцією і полетом, піхота викликає вдовolenня своєю масою, так артилерія імponує своєю силою, своїм тягарем, своєю грозою.

Зварич так задивився на гармати, коні й людей, що забув навіть про те, чого сюди вибіг.

Гармата за гарматою минали його, а він провівши кожну очима, перекидав погляд на слідууючу і любувався наново.

Але біля останньої гармати чекало на нього пробудження.

Ровом попри дорогу йшли з нею поруч сільські підрустки, а за гарматою... шкандибав старенький священник.

Зварич очам віри не давав. Чи справді це можливе?!.. Невжеж молодиця говорила правду?!..

Боявся допустити цю думку. Боявся, що дійсність потвердить його побоювання.

Може воно не так, як говорять, може чого іншого той священник знайшовся біля гармати!?

Але коли гармата зрівнялася з ним,—побачив.

Побачив старенького, сивого як голуб, дідуся, прикованого за одну руку до гарматнього дула.

Вид був такий страшний, такий несамовитий, що Зварича стиснув за горло скорч і він дихнути не міг.

Нервозно потер чоло долонею і витріщив очі, щоби прецінь відігнати образ хорої уяви.

Але образ остав...

За останньою гарматою дійсно йшов священник. В чорнім пальті, що звисало непозапинане аж до землі, в грубих чоботах, що здавалося оловом тяжать на немічних ногах, припорошений курявою що обсідала його як рій мух. Прикована рука скакала враз із дулом гармати, що раз-у-раз то притягало то відкидало нещасного старця. А він начеб цього всього не чув, не бачив. З якоюсь дивною байдужністю зносив непомірний труд, силуючись додержати кроку гарматі і своїм мучителям.

Прикований за ліву руку, тягнувся тяжко за гарматою. В невільній руді держав витерту баранкову шапчину, а правою разпораз хрестився.

Зварич вдивився в його лице. Ні сліду страху, ні злости.

Спокійно дивилися сірі очі перед себе, а беззубі уста безупинно ворушились.

Старенький молився...

Зварич не видержав.
Перескочив рів і підбіг до нещасного арештанта.

— Отче добродію! За що вас взяли? — спитав, припадаючи до старенького.

Священник перевів на нього погляд, хвилю мовчав, а далі блідо всміхнувся і рушивши правим плечем, відповів спокійно:

— Ну! Видно Господь Бог так хотів. Пречиста Діва мене не опустить.

У тій хвилі чиясь дужа рука схопила Зварича за обшівку і відкинула на бік.

— Нем сабат! — заревів йому над вухом чийсь голос.

Зварич вирвався з непрошених обіймів і лицем у лице станув проти якогось вояка, що вишкірив на нього затиснені зуби і блискав звірячими очима.

Вояк затріскотів якимись проклонами, в мові, яку Зварич уже чув, біля обозу в лісі.

— Мадяри!

Ох, з якоюж насолодою був би заїхав п'ястком між ті чорні сліпи, що балушились на нього з такою ненавистю.

Вояк і собі збирався поправити перший свій наступ, бо затиснув кулак і підступив до Зварича.

Але в тій хвилі надіхав конем старшина.

Він видно бачив цілу сцену, бо не питаючись вояка, звернувся з криком до Зварича.

Зварич не розуміючи запиту, відповів по німецьки:

— Я питався священника, за що його арештували...

— А ви звідки маєте право? — крикнув на нього старшина.

— Я є також вояк пане поручнику... юнак... їду до свого полку до Львова.

Старшина по цих словах вже не так бісився. Може німецька мова, а може слово „юнак“, що за Австрії означало вояка - інтелігента, успокоювало його.

Зварич побачив зміну і набрав відваги.

— Що зробив той старенький священник?

— Що зробив?! Зрадник, лайдак москаль — викинув зі себе старшина і заляв по мадярськи.

А по хвилі додав тоном зверхника до підчиненого:

— Вступіться і не пхайтеся тут!

Зварич хотів ще щось сказати, хотів дістати якесь пояснення, але вже не було від кого. Старшина потиснув коня і пігнав до своїх.

Кого було спитати, від кого домагатись вияснень? Від вояків, що минали байдунжо його і певно не зрозумілиб ні слова?!

Засоромлений, прибитий, близький плачу, вернувся назад на старе місце і кинув оком за останньою батареєю.

Між бадьорими шапками, між масою заліза і кінських тіл раз один тільки сріблом замайоріла сива голова священника. Замайоріла і згасла.

Може на віки?!..

Пригадалися йому слова старенького: „Пречиста Діва мене не опустить“.

Може справді велика віра спасе його з отого пекла, може його літа, його сива голова змякшить мадярське серце?!.

Маляри...

Якесь трагічне непорозуміння! Ажте вони народ лицарський, веселий, добрий. Ніяка історія не представляє їх як жорстоких безсердечних тиранів!

Тяжко Зваричеві на душі. В грудях росте хвиля жалю і якоїсь тупої незясованої злоти.

На кого? На малярів?! На москалів?!

Ні! На Дудикевичів, Маркових!..

Вони одні завинили, що нині влада тягає безвинних людей.

Ах коби вже раз дістатися до Львова, до наших впливових політиків! Вони може й не припускають, що діється по селах, скільки тут непорозумінь, помилок і непотрібних мук. Так далі не може бути! Треба ратувати тих, яких одинокою провинною було те, що признавали „єдинство русского народа“, а не признавали фонетики!

Що міг завинити отой старий священник! Певно так як і Керницький: передплачував „Ніву“ і писав де міг твердий знак.

Як найшвидше їхати!

І Зварич звернувся в вуличку, щоб зараз таки збиратися в дальшу дорогу.

На городі, що притикав до шляху, за плотом, стояли бужанські хлопці, обидва діди і молодиця з дітьми. Просто інстинкт, який так сильно розвинений у простолюдини, не казав їм — як звичайно — вийти явно над дорогу і приглядатися військови. Поспиравшись на пліт, тільки заглядали на дорогу і півголосом розмовляли між собою,

— Ідемо, нема часу! — сказав Зварич до хлопців.

— Що кажете паничу? — не дочув дід Федорій.

— Кажу, що треба їхати! — повторив голосніше Зварич.

— І я так гадаю — погодився дід. — Тільки най ті переїдуть — показав головою на військо.

— Аво мамо, наші коні! — скрикнула дівчинка, що весь час дивилася крізь діру в плоті на військо.

— Ая, дитинко, наші — сумно хитнула головою молодиця, впиливши зір на дорогу.

Зварич, що вже не дивився на військо, обернув голову і глянув на шлях.

Іхав обоз. Попереду тяжкі високі військові фурґони, а за ними малі хлопські вози,

Господареві коні йшли перші.

Молоді, ясні каштани, виплекані в добрі, на легкім хлібі. Йшли бадьоро і весело, не знаючи навіть про свою долю, Як доїхали до своєї вулиці, звернули голови і хотіли скрутити так як завжди. Але вояк, що кермував ними, стягнув віжки і цвігнувши батоґом підігнав їх по шляху.

— Пізнали своє обійстя бідні — занеслася тихим плачем молодиця.

Дід Іван весь час стояв мовчки і непорушно. Густі сиві брови, як стріха насупились над очима, а запалі уста ще більш затиснулися. Проводив поглядом свої коні, але ні пари з уст не пустив. Тільки висунена борода нервовно рухалась і корчилися пальці затиснені на патицях плота.

А як невістка заплакала, обізвався, не відриваючи очей від коней:

— Не плач дочко... Божа воля...

— Война! — додав дід Федорій.

— Война! — повторив дід Іван і тяжко зітхнув.

Зварич не обзиваючись дивився ще якийсь час за кіньми, а далі помало поплівся в сторону хати. За ним пішли хлопці, а за хлопцями діди.

Вертали як з похорону.

Осталася при плоті тільки молодиця з дітьми. Цим останнім хоч і сумно чогось було, бо і мама плакала і коні кудись поїхали, але всежтаки цікаво було дивитися: їхало військо

Яктільки хлопці зайшли з дідами на подвіря, яктільки зникли їм з очей вояки, зараз почалася голоснійша балачка.

— І де вони його повели? — питав котрийсь.

— Хто то? Як називається ваш священник? — спитав господаря Зварич.

— Не скажу вам як, бо він нетутешній, він зі Львова. Щороку тут на літо приїжджав.

— Зі Львова?! Хто це може бути?

— Либонь з тих, що коло митрополита.

— Ага! За щож його могли взяти?! Може він що такого говорив, або що?

Дід Іван розложив руками:

— Не знаю, не скажу. Але то святий чоловік! Де йому до політики... Старий вже і таки не мішався. Мені вже от вісімдесят і два, а казали, що він чи не вісімдесят ще й чотири.

Дід Федорій здива аж покачав головою.

— Вісімдесят чотири! Таж то вже трохи ніврокуй вік..

— Але це не може бути, щоб його так за-
дурно забрали — обізвався Склярський

Дід Федорій глипнув на нього скосом.

— Йди дурний, а нашого за що взяли?

— То й вашого також? — здивувався дід

Іван.

— Ще колись то.

— Такі самі були, чи інші?

— Ні, нашого взяли шандарі.

— Ов, зле! — покрутив головою дід Іван.

А обернувшись до Зварича спитав:

— А ви паничу, як міркуєте, за що то?

— Хіба я знаю. Кажуть, що арештують тих,
які за Росією тягнули.

Дід Іван кліпнув бровами, мовляв: „Ага тепер
мені вже ясно“.

— Десь певно до Почаїва мусіли їздити, тай
записали їх.

А по хвилі додав з журбою в голосі:

— Ой то багато народу потерпить. З нашого
села, то може двох-трьох ходило, але з других сіл
ішли гурмами.

Зварич мимоволі всміхнувся.

— То пане господар не за те.

Але дід Іван не давався:

— Кажіть не за те... Не бійтеся, шандарі ма-
ють око на таких.

— Ні! — заперечив Зварич. — Вони кажуть,
що таких беруть, які зброю ховали, мапи рисували
для москалів...

— Ігі! — здивувався дід. — А хтожби вже та-
кий був? Тай проти нашого найяснішого монарха?!
Не дам віри!

Зварич не мав великої охоти переконувати старого, бо й сам не дуже вірив у те що чув, з другої сторони не знав як пояснювати собі цю повинь арештів. Адже знову без ніякої причини, це було просто не до подумання.

Тут, на глухій провінції, він однако причини не довідається. Тому чим скорійш до Львоза, до центра, до наших політиків!

— Пане Федорій, їдемо!? — сказав ніби з запитом у голосі.

— Про мене. Як їхати, то їхати — відповів дід Федорій.

Господар подивився на сонце і хитнув головою.

— Жара тепер дуже. Худобину змучите і самі попрієте. Почекайте, може сполудня...

— Ей ні! — заперечив Зварич. — Ми легко будемо їхати. А нам, знаєте, таки треба бути ще нині у Львові.

— Ая! — погодився дід Федорій. — Воно ніби правда, що горяч, але й дороги ще кавалок.

— Йду таки запрягати — сказав по хвилі і пішов у сторону обійстя.

Дід Іван дивився за ним у слід і вдоволена усмішка розхилила його запалі уста.

— Тримається ще добре — сказав про свого товариша. — В таку дорогу вибрався. Але й бо хлопець був як дубчак.

Дід Федорій не чув уже тієї похвали, але варт її був. Від самого виїзду тримався бадьоро, наче помолоднів. Може старому видалось, що він знову в війську, а Зварич його старшина?!..

За Федорієм потюпав на обійстя і господар, а хлопці остались біля хати.

— Добрий чоловік, той старий — сказав Зварич.

— А такий виглядав спочатку непривітний — додав Склярський.

— Ти би інакший був, якби тобі коні забрали!? — сказав Саган.

— Та й то правда... Але як старі один за другим ходять.

— Може й ми так будемо, як вернемо з війни — всміхнувся задумчиво Зварич.

Хлопці й собі всміхнулися і вже неперший раз відчули, що вони творять якесь спеціальне товариство, звязане чимсь новим, чимсь невідомим..

Надійшла молодиця з дітьми. Заплакані очі спустила до долу і хотіла мовчки минути хлопців.

— Поїхали вже? — спитав Зварич.

Кивнула головою і тихо відповіла:

— Поїхали... Бодай їх світ не знав.

— А защож його взяли, не знаєте?

— Та знаю вже. Говорили онтам. Кажуть: москофіль, чи як.

— Москофіль! — протягнув голосом Склярський. — То так, як і наш.

— Який він, люди добрі, москофіль!? — боронила молодиця. — Так красно правив і людей сповідав, і нікому злого слова не сказав. Святий, не москофіль!

Зварич гірко всміхнувся.

З одної сторони прикро йому було, що декуди нарід не розуміє цього слова, з другої приємно, що це означало в нього щось страшне.

Тим часом дід Федорій злагодив віз, запряг коні і виїхав з обійстя.

Стали прощатися.

— Дякуємо вам господине за хліб за сіль...

— Нема защо! — відповіла молодиця.

— Як нема? — кінчив Зварич. — Погостили ви нас красно, та й зате дякуємо.

Підійшов дід Іван.

— Ідемо, пане господар. Далека дорога і час — бачите самі — який.

— Тим бо то й не затримую.

— Дякую вам за гостину тай перепрошую, що ми вам трохи субекції нарobili.

Дід Іван махнув легковажно рукою.

— Яка субекція! Я вам паничу дякую, що ви вступили до нас. Вибачайте, як щось не теє.

Зварич подав старому і молодиці руку, хлопці тільки вклонилися.

За хвилю всі вже сиділи на возі, тільки дід Федорій щось вовтузився ще коло нашільника.

Врешті підійшов з батоном до господаря.

— Ну, бувай здоров, Іване.

Дід Іван підніс голову і якомсь так мягко подивився в очі старого приятеля.

— Ідь здоров...

Подали собі руки, а молодиця низько вклонилася дідови Федорієви.

Вже сидячи на возі, Федорій ще обернувся до товариша.

— А кіньми, Іване, не гризися. Бог дав Бог взяв. Най но син верне здоровий, то знов придбаеш.

— Та воно так. Давби Пан Біг милосерний, щоби вернув.

Виїхали з подвіря.

Дід Іван аж на дорогу вийшов, ворота відчинив, а замикаючи їх, наказував Федорієви:

— А вступи, як будеш вертати зі Львова.

Дід Федорій потряс головою.

— А ти гадав, що до кого заїду.

Ще один поклін хлопців з воза, діда від воріт, а молодиці від хати і віз покотився вулицею в низ.

А з вулиці на шлях, а шляхом через Куровичі до Львова...

Вже більш, як дві години, ждуть бужанці на потяг Підгайці-Львів. Ждуть його на залізничній стації Куровичі і діждатися не можуть. Спізнений.

Не надіялись, що прийдеться зазнати тих пригод у дорозі до Львева, не думали, що відбувати будуть її возом, пішки і врешті залізницею. Тільки не знати, коли ця остання приїде.

Сонце вже добре пішло сполудня, тіни чимраз більш видовжуються, а потяг, що мав іти в третій годині, ще досі не прийшов.

Похнюплено сидять хлопці, десь-не-десь тільки словом перекидаючись.

Діда Федорія нема між ними... Зараз недалеко за Словітою здибали на своє нещастя військовий обоз. В одній підводі розсілось колесо і дід Федорій помандрував на „форшпан“.

Зварич ставився, не давав воза, — не помогло. Мало ще не арештували.

— Залізниця близько, доїдете і нею до Львова — сказав йому якийсь старшина,

А дід Федорій тільки почухався з досади і безрадно розкладав руками.

— Що робити: війна!

Але жаль йому було за хлопцями, бо як відїжджав, то раз-у-раз очі тер.

А зі Зваричем прощався спеціально, щей науки давав.

— Бувайте здорові, паничу.. Шкода, що не міг вас на місце завезти.. А пам'ятайте, не вивайтеся самі, але разом, бо то якось веселіше. А якби ви фану несли, то вважайте, дуже на такого бють.

Зварич старого в руку поцілував; сам не знав, як воно прийшло. А старий від того аж затремтів і обняв його, як рідного сина.

Військо не дало часу наговоритися доволі Розкотилась команда, загуркотіли вози і потягнувся дід Ферорій у невідому путь.

Може в сторону Бужан, а може й ні..

Сидять тепер бужанські новобранці, осиротілі, мов курята без квочки.

Богато людей на двірці, але вони чогось чужі для них.

В звичайну пору мала залізнична стаційка пуста і тиха. А ще в літі, коли спека позагонить навіть псів у якийсь холодний куток. Стоїть тоді дворець мовчазний і опущений мов вигасла піч.

Та нині він повний людей і клунків.

Всюди: перед двірцем, у почекальнях, на пероні стояли, сиділи, а то й лежали люди, немовби дворець був острівцем серед залитої країни.

Щораз перед двірцем заїжджала нова підвода і викидала з себе свій зміст у формі людей і клунків. Нові приїзші вносили новий заколот у „спокійну“ громаду. Хто прибув давніше вспів уже примоститися і бодай трохи втишитись. З новими подорожними влітав гамір, крик, і суматоха. Минало кільканайцять мінут, заки й вони знайшли якийсь куток, заки зложили клунки і заки всадовилися самі.

В товпі переважали жи́ди. Де́сь не-де́сь проглянуло лице́ славянина і то хіба інтелі́гента, бо селян не видно́ було́ ні одного́.

Над товпою стояв заєдно́ кле́кіт жи́дівського говору, що мов під подувом вітру, то здіймався то опа́дав. З цього́ кле́коту щора́з жайворонком ви́плигував діточий плач, але тих жайворонків було́ сті́льки, що аж ву́ха вяну́ли.

Жі́нки переважно́ сиді́ли при клунках і ді́тях, му́щини стоя́ли гуртками. Всі́м ї́м здавало́ся, що ї́хня бі́да, ї́хній кло́піт найбі́льший і стара́лися як мо́га швидче́ розказа́ти дру́гим про все. Зда́ється, ні́хто ні́кого не зрозумі́в, але на́певно всі́ облекши́ли собі́ ду́шу.

Хви́лями, не зна́ть з яко́ї причи́ни, га́мір рапто́во стихав і дві́рець завмира́в на мить.

Надслухува́ли чи потя́г не ї́де, причува́лося, що гарма́ти гуду́ть, чи просто́ всі́м на́раз не става́ло те́ми?!..

Наві́ть ді́ти в таких́ раза́х забу́вали на сво́є по́стійне́ заняття́ — кри́к.

Та́ зате, пі́сля то́ї мовчанки, зі́ здвоє́ною си́лою вибу́хала бала́чка наново́ і до́вго вдержува́лась у сво́їй си́лі.

Зварич, ле́жачи опода́лік на тра́ві пригляда́вся мовчки́ ці́лій оті́й пестрі́й грома́ді.

Дивни́й наро́д жи́ди.

Любо́в до жи́ття в них стра́шенно́ розвинена́. Вони́ все стара́лися ви́грати́ війни́ не кро́вію і по́святою, а шту́кою. Фара́она з його́ військом по́било́ море, му́ри Єри́хону́ розторо́жили тру́бами, а Да́вид хви́сьнув ка́мінчиком Го́ліята́ і фили́стини́ вті́кли без бо́ю. Ті́льки на́правду́ притисне́ні до му́ру

боронились жиди як льви. Величезна любов до життя наказувала їм як найзавзятіше боронити його. І звідси може й пішла їхня завзятість у боротьбі за існування на дорозі будня. Кохаючи безмірно своє власне життя, любили його і в своїх рідних. Тому мало є на світі народів, щоб так падькались над своїми хорими, немічними і дітьми, як падькаються жиди.

Зварич мав докази на це перед очима.

Ось перед хвилиною приїхав якийсь жидок. З якою ніжною печаливістю зсаджував він з воза стареньку немічну жінку — здається матір свою, як старався, щоб вона зараз десь собі сіла і як весь час він заходився коло неї.

Або в другому місці:

Блідий, як папір, старий жид, видимо хорий, лежав на подушках, вигідно, мов у ліжку. Дві жінки, стара і молода весь час були при ньому, то поправляючи постіль, то пересовуючи парасоль, що кидав тіль на голову недужого. А все це робили з такою насолодою, мовби воно справляло їм приємність, і з таким переняттям, мов би про ніщо інше не думали.

А прецінь було про що думати...

Потяг не надходив, а зі сходу йшла страшна для них навала, перед якою втікали, де ноги несли, покидаючи все, а ратуючи тільки наусе укохане життя, своє і своїх найблизчих.

Серед товпи нараз гамір утих і Зварич, мов той мельник, коли спиниться млин, збудився з задуми.

Все витягнуло ший і застигло в надслухуванні. Дехто навіть вибіг на залізничий шлях.

— Здається потяг надходить — заворушився
Зварич.

Хлопці миттю посхоплювались із землі.

Справді.

Повагом ударили сигналові дзвони, задріботіли
маленькі дзвіночки.

Товпа заворушилася мов муравлище.

Піднявся галас, плач і накликування. Все бігло
до клунків, поштуркуючись і перешкаджаючи собі.
Діти підняли тепер соборний рев і тягнулися за ма-
мами, як репяхи за кожухом. А мами мали не тільки
їх. Цілі стирти клунків, подушок і перин теж вима-
гали опіки.

Але нарешті вже це скінчиться. Надійде по-
тяг і забере їх, щоб вивезти в спокійні околиці, за
Львів, а може й ще далі.

Потяг надійшов, але... з противної сторони, зі
Львова.

Влетів на стацію засапаний, але бадьорий,
страшний, але милий. Гуком, шипотом і стукотом
заглушив гамір утікачів, а потім розстелив їм над
головами широко, пориваючу і безжурну вояцьку
пісню.

Транспорт війська їхав на війну...

Паротяг у квітах, вагони в квітах, люди в кві-
тах. Немов не на війну, а на весілля.

Товпа, як була нахлинула на потяг, так тепер
відплила. Тільки очі післала на стрічу військови,
очі радісні, очі питаючі, очі вдячні...

Раділи перестрашені втікачі, що ось іде та си-
ла, яка спинить навалу зі сходу, питалася, чи справді
спинить, дякувала, що їде за них на смерть.

Хто глянув на транспорт, мусів вірити в непобідимість австрійської армії.

Самі вагони давали запоруку. На кожному з них повиписувані такі геройства, що стало б їх на цілу війну і ще на другу лишилось би. На однім вагоні виднів довгий ряд шибеніць, на яких теліпались москалі. Під цим було написано: „Nieder mit Russen!“ На другім була заява: „Drei Russ auf ein Schuss!“ — і біля цього тексту ілюстрація. На третім було коротко і ясно сказано про ціль подорожі: „Nach Petersburg!“

Вагони з бадьорими, веселими написами скривали в собі неменше бадьорий і веселий зміст.

Із кожних дверей виглядали молоді, всміхнені обличчя вояків, що блищали до сонця як бронзові баняки. Лінійне військо, квіт армії, йшов оце в перший бій.

Коли потяг спинився на стації, стихла і пісня по вагонах. Усе попхалось до дверей не так оглядати, як дати себе оглянути.

Але злізти ніхто не посмів.

Попри вагони ходила сторожа і доглядав порядку дижурний старшина.

Тільки запити і відповіді літали та схрещувались між утікачами і вояками. З тих розмов довідався дещо і Зварич, бо велися вони по німецьки.

Це був полк австрійських німців, що їхав з Берна на Моравії. Куди їхали — не сказали, бо напевно самі не знали.

В свою чергу питалися вояки, куди втікачі збираються їхати і чого.

На це теж і вони не дістали відповіді. Втікачам наче з одного боку було соромно, а з другого

небезпечно признатися до правдивої причини своєї втечі. Крутили, як могли, але ніхто не сказав, що москалі вже їм на п'яти наступали.

Потяг засвистав, трубач дав сигнал і потяг рушив даліше.

В тій самій хвилі бухнула з отворених дверей вагонів, мов пара на морозі, нова пісня. Кожний вагон старався, щоб тільки його чути було і кожний співав що іншого. Все це зливалось зі стуком коліс в одну безладну, але дуже симфонію. Чулося в тім масу нагромадженої енергії, яку світами везли, щоб виладувати на полі смерті.

Співаючий потяг уже давно скрився за закрутом, але ще довго давав про себе знати. Гомін пісень широко і далеко розливався довкола, доки не всяк у стрівожені галицькі поля...

На залізничному двірці вернуло знову все до давнього вигляду. Товпа втікачів уляглась, мов покоси, підірвані на хвилю ненадійним вітром.

Бужанці вернули назад на своє давнє місце і поклались на землю.

— Бог зна доки будемо чекати на той проклятий потяг — сказав з досадою один.

— Може й зовсім не приїде — додав другий.

Зварич, хоч сам злостився і сумнівався, вважав, що мусить між односельчанами піддержувати духа.

— Не бійтеся. Як начальник каже що потяг приїде, то приїде.

А Склярський докинув:

— Якби потяг мав не йти, то жидова не сиділаб тут, Вони вже добре знають,

Ця „жидова“ видно таки напевно знала, що потяг приїде, бо терпеливо ждала на нього, розтаборившись по всіх усюдах двірця.

Справді. Не минуло й чверть години, як знову вдарили залізничі сигнали.

Голос дзвінків сколихнув товпою. Вона стрепенулась і почала нервозно готуватися до дороги.

Тим разом певне було, що це потяг до Львова, той довго ожиданий збавитель, такий химерний, але врешті таки ласкавий і доброзичливий.

З подвіря перед двірцем, з почекалень знову пересинався народ на перон і підійшов аж до рейок, на яких ось-ось мав з'явитися потяг.

Голови всіх звернулись на південь, а очі проверчували синю далечінь, чи не кучерявиться де над нивами, над чубами сосон білий дим паротягу.

— З другої стації щойно вийшов — сказав хтось.

— Ну, то вже повинен бути дим — нетерпелився другий.

Нараз за плечима товпи хтось крикнув:

— Пляц, пляц!

Всі оглянулись, не рухаючись з місця.

Позаду стояли якісь чотири селяни і жандарм. Чого їм робити місце?!

— Proszę zrobić plac! — крикнув знову представник влади.

Втікачі неохітно розступилися, лишаючи між собою свобідний перехід.

— Marsz! — закомандував тоді жандарм і селяни рушили вперед.

В кожухах, у тяжких чоботях, сунули, як бездушні автомати. Широкі солом'яні капелюхи глибоко

втиснені на чоло, голови понурені в долину, так що й лиць не видно було зпід них.

Позаду йшов гордо і велично жандарм, з настромленим багнетом. Зпід жовтої каски сторчали грізно рижі вуса і вилискувалось товсте обличчя, мов поливана миска

Очі товпи забігали з цікавістю по селянах. Заглянули під капелюхи, облетіли спини, підстерegli запорошені чоботи. Врешті спинились на руках.

А на тих руках вужиком виблискується щось...

Ланцюхи... Поковані...

— Dezerterzy? — паде запит у сторону жандарма.

Жандарм перечить головою, хвилю мовчить, а потім кидає між товпу:

— Moskalofili!

Це страшне слово. Страшнійшого вже нема під нинішню хвилю. В нім усе: і зрада, і кровожадність, і підступ, і цинізм і насміх над людською недолею. В тім слові і причина, що вони, товпа втікачів, покинули рідні сторони і тягнуться в світ за очі.

— Moskalofili! — іде з уст до уст.

І враз зникає з облич жура, подівається десь нетерплячка, затирається змучення. Безмежна злість викривлює лиця, прижмурює очі.

— Na stryczek ich! — прориває тишу чийсь голос.

— Zdrajcy!..

— Łajdakil!..

— Złodzieje!..

Поміж раменами стиснутих тіл просувається як жало чиясь палка і штовхає одного з арештованих

у бік. Селянин мовчки поступається, не відвертаючи навіть голови.

— Тьфу на тебе, ти злодію, ти лайдаку! — кричить якийсь жидок і плює на другого селянина.

— Тьфу, тьфу! — плюють і другі.

Врешті, осмілені байдужністю жандарма, починають бити. Хто палкою, хто парасолем, а хто кулаком.

Одному з селян скинули капелюх і понад головами заблисло сиве скуйовджене волосся старця. Але це не стримало нікого. Що значить сивий волос, що значить старий вік?

Ще гірше!

Старий а береться зраджувати!

І посипались рясні удари на старечу голову, на згорблену спину.

А селяни стояли апатичні, байдужі, мов не їх била, мов не на них плювала товпа.

Поковані, стиснені юрбою, тільки час до часу похиялись, захищаючись від ударів.

Зварич з товаришами стояв оподалік і спершу тільки дивився. Слово „москальофіль“ і для нього набирало якогось страшного значіння, робило ненависними людей, до яких було причеплене.

Але коли товпа розілася вже до останніх границь і почала дерти на селянах одіж, він не міг вдержати. Адже ці люди були поковані, нешкідливі вже. Нехай їх судять, нехай засудять, коли завинили, але не треба над ними знущатися.

Одним скоком знайшовся біля жандарма і крикнув до нього:

— Пане жандарм. Прошу вважати на арештованих!

Представник влади здивовано глянув на нього зпід жовтої каски. Що за смільчак важиться йому звертати увагу? Щітинясті вуса настобурчились ще більше, а зпід них вилетів різкий, урядовий голос:

— Co mi pan ma do gadania?! Ja tu jestem komendantem. Kto pan taki?

Крик Зварича, а потім жандарма опамятав товпу.

Вона спинила бійку і стала приглядатись дивному чоловікови, що мав і чоло і відвагу вставляти за зрадниками.

— Хто я є! — відповів Зварич жандармови. — Я є австрійський вояк і хочу, щоби винних карав австрійський суд, а не жида на вулиці.

Відвага і певність себе молодого хлопця зробили вражіння не тільки на втікачах, али й на представникови влади. Він хвилю стояв збаранілий, шукаючи відповіді, врешті сягнув до торби.

— Ja zaraz z panem spiszę protokół — сказав, щоби щось сказати.

Вже витягав службову книжку, вже товпа приготувилася на нову цікаву історію, коли несподівано влетів на двіречь потяг.

Всі так були зайняті „москальофілями“, а потім Зваричем, що й не завважали ні диму над соснами ні гуркоту коліс.

Поява потягу перервала цілу сцену. Все кинулось до клунків і кривняків, лишаючи жандарма, Зварича і арештованих.

Видно жандарм не дуже чувся певним свого поступовання, бо сховав книжку і не глянувши на Зварича повів арештованих до потягу.

Потяг недурно спізнився.

З таким тягарем, з яким він притаскався, міг не рушити навіть з місця.

Вагони запхані були людьми і клунками від підлоги до стелі, а навіть і понад стелю, бо і на дахах сиділи подорожні. Ніодна площинка не була вільна. Здавалося, що вже ніде і шпильки не пропхавш.

А прецінь не шпильки, а вся товпа завантажилась на потяг. Як, — це вже жидівська тайна, бо наш чоловік певно не бувби туди заліз.

Хіба, що булиб його прийняли, як ось жандарма з арештованими, до службового вагону, або був би виліз на дах, як Зварич з Бужанцями.

Правда, — крику, нарікань, сварки і проклонів посипалось як з мішка, але втікачі всі до одного завертілись якимсь чудом між натовп подорожних і потяг рушив далі.

Тяжко постогнуючи і зітхаючи, але рушив...

Дивно розмістилися в нім пасажири.

На долі, в вагонах, майже самі жиди. А на дахах покликані до війська селяни і гурт бужанських Усусусів.

По вагонах може й не самі жиди. Може ще де й арештовані українські селяни?!..

Не видно було...

Місто чи село завжди відбиває настрої своїх мешканців. Стає немов живою істотою, що радіє і сумує, ласиться і пиндючиться, боїться і грозить.

Спеціально впадає це в очі на війні.

Підійдете під якийсь село чи місто, а вже зда- леку кинеться вам в очі його вираз. І дуже рідко коли знайде приємна або прикра помилка і застанете в даній місцевості настрої, якого не сподівалися.

Львів відбивав початки світової війни як не можна краще. В перших днях всміхався самопевно до синяви неба. маяв усякими прапорами і бив у небо австрійським гимном. Але з дня на день ця його самопевність, гордість і крикливість пропадала, а з півниць та заулків виповзала невловима, безкарна тривога і обсідала вулиці, площі та кам'яниці.

Шпилями церковних веж доглянув Львів у темряві ночі заграви пожеж на сході і почув страх за себе та своїх. Підставами будівель відчув тремтіння землі, що стрясалась від гарматних стрілів. А тремтіння були щораз частіші, щораз ближчі...

В сторону старого княжого города котилась нестримна навала полчищ зненавидженої держави... Ненавиділи цю державу всі мешканці без різниці нації і однаково боялися приходу її. Адже стільки літ наслухались і начитались про неї різного роду страхіть!

А тепер?! В кожному часописі стояло щодня великими буквами про нечувані бешкети й жорсто-

кости напів диких салдатів, висланців білого царя.

І Львів стуляв вуха, примикав очі, хотів під землю сховатися.

Боявся...

Боявся, хоч офіційальні звіти з поля бою сповіщали про побіди, хоч вулицями переїздили важкі гармати, переходили стрійні ряди військ, які — здавалося — не допустять ворога під мури двістатисячного міста.

Офіційальні звіти подавали побіди під щораз блищими місцевостями. Виглядало, що коли так далі піде, то австрійська армія, весь час побіджуючи, дійде до брам Відня.

Стрійні ряди військ, за два-три дні, вертали назад то вагонами як ранені, то межами та загумінками як розбитки, без шапок і наплечників.

Не знать, як добачували це приплющені очі Львова, як зачували стулені його вуха.

Чув він і бачив те все, хоч не міг вийти ще досі з дива, як воно можливе. Адже не могла російська салдатня побити австрійських вояків! Мусіло тут зайти щось несподіване, а страшне, щось, що залізні полки Австрії переміяло в мілкий пісок, гнаний вітром воєнної хуртовини.

Львів довідався нарешті про „правдиву“ причину військових невдач.

Вістки про невдачі доходили до него окржними дорогами, але причини подавалося офіційально в пресі на мовах усіх народів Австро-Угорщини.

„На дворі гарно і соняшно — сповіщав звіт з поля, — „наші війська всюди хоробро б'ються. В численних випадках збаламучені москвофільством

селяни зраджували наші позиції і подавали світляними знаками відомости ворогови“...

Що до „на дворі гарно і соняшно“, то Львів знав, як собі це перетолкувати. Але війська не винив, бо пояснення до цього знаходив у другій частині звіту.

Москвофіли: селяни і неселяни були всьому винні! Задля них Росія почала війну і за їх помічу суне тепер від сходу навала, як весняна повінь.

Ще, чого доброго, докотяться буруни її аж до столиці краю...

Скреготав Львів зубами на москвофілів, а кулився зі страху, коли подумав, що за день-два можуть грохнути під його мурами московські гармати.

Неподібний був Львів до себе, коли ще жив мирним буденним життям.

Завважав це і Зварич з висоти свого „місця“ в потязі, себто з даху вагону, де примістився був разом з Бужанцями.

Потяг підповзав під місто хробаковим ходом, звільняючи і так повільний свій біг. Постогнуючи і сапаючи, добував, здавалося, останки сил, щоби врешті скинути зі себе у Львові непосильний тягар.

А Львів яснів тисячами світильників серед гранату погідної ночі і темряви дрімлючих піль...

Яснів, як колись, але світло якось несміло продиралося крізь темінь, шумів як колись, але той шум був уривчастий, нервовий і здушений.

Потяг заїхав на стацію і почав викидати зі себе все що міг: подорожних, клунки і зайві запаси пари.

Бужанці опинилися між хвилею товпи і разом з нею виплили на вулицю.

Зварич припускав, що на двірці стріне якогось інформатора від команди УСС. Але хоч як розглядався, не побачив нікого.

Треба було їхати в місто. Знав, що Команда і Боева Управа находилися при вулиці Мохнацького 12 і рішив податися тамтуди.

Під Командою стояв на стійці стрілець у однострою сокільського відділу зі здзигу. Жовтаво-бронзовий одяг нагадував англійця, а копуласта шапочка японця.

Зварич зблизився до стійки.

— Стій! Хто йде?

— Вибачайте, товаришу, може ви знаєте, де стоїть золочівський полк?

— Золочівський?!.. Не знаю!

— То може мені скажуть у команді? Ми приїхали саме з Золочева і хочемо до своїх.

— Ви з Золочева? Нині?!..

— З самого Золочева ні, але зпід Золочева.

— То Золочів ще не занятий?

— До часу, заки я виїхав ні, і загалом не думаю, щоби міг бути занятий.

„Стійка“ махнув рукою, — мовляв — що ви знаєте — і легковажно всміхнувся.

— До команди я вас не можу пустити — додав по хвилі. — Там тепер нарада булави.

Нарада булави — вислів сам по собі вже досить таємничий, а ще як вимовлений у нічну пору, у военний час і тихим голосом, тоді набирає ще більш таємничого значіння.

Зварич відчув цю таємничість і ані не думав думав домагатися вступу до Головної Команди.

— А, як так... — погодився швидко — то очевидно... але що мені тепер робити!?

— Найліпше йдіть до Академічного Дому. Там переночуєте, а завтра вже легко віднайдете свій відділ.

— Дякую дуже. Добраніч.

— Гаразд, товаришу.

Зварич перейшов на другий бік вулиці і ще довго дивився на освічений будинок Головної Стрілецької Команди та Боевої Управи.

Раз-у-раз входили і виходили якісь військові, австрійські і стрілецькі, подзвонюючи шаблями, а деколи й острогами.

— Певно кіннота! — подумав Звавич, слухаючи дзенькоту остріг.—Завтра розпитаю, як тільки приймуть, то піду до кінноти...

Нарада булави.

Уявляв собі... Великий стіл застелений мапами, а над чим похилені постаті булавних стрілецьких старшин. Міряють, комбінують, обмірковують...

Бужанські новобранці стояли мовчки коло Зварича і собі гляділи на таємничий дім, що скривав у собі серце і мозок Стрілецтва. Нарада булави!...

— Ходім — перервав шепотом мовчанку Зварич.

Пішли швидким кроком під гору.

Академічний Дім ще не спав. Світилися ще майже всі вікна, а на подвірю жевріли останки вогнів. Біля погаслих ватр бовваніли величезні казани, мовчазні, холодні і... порожні.

На вступі знову спинала Бужанців стійка.

— Ми приїхали щойно з Золочева, хочемо тут переночувати.

— То йдіть до команданта, зголосіться.

Командант, цивільний сивавий пан безрадно розвів руками.

— Всі кімнати битком набиті, шпильки нема де впхати.

— Товаришу командант, то може де на коридорі?!

— Коридорі також. Ще не всі з міста повертали. Але як маєте чим накритися, то я вам дам околит соломи і лягайте на подвірю.

— Прошу дуже — погодився з охотою Зварич. Йому навіть приємно було, що переспить на дворі, як правдивий вояк на правдивій війні, а що найменше на маневрах.

З околотом наперед себе вийшов до своїх, які ждали на нього при вході.

— Мусимо спате на дворі. В середині нема місця.

Думав, що може хлопці зачнуть кривитися і вже мав готову відповідь. Але жаден з них не згризся тим.

— Я таки хотів відразу кластися на дворі — сказав Склярський. — Погода, тепло, і сірачину маю.

— А ще як солома є, то нема ліпшого спання — докинув Саган.

Занесли околит під якусь грушу чи яблуню, розстелили і поклалися рядом один попри другого.

Ще якийсь час перекидалися словами, нагадували то це то те, а далі один по другім западали в сон, як у глибоку, спокійну воду.

Найпізнійше заснув Зварич- Невигідно лежати було. Рука під головою терпла, а подушки не було. Дотого й думи, які весь день блукали Бог зна де, обсіли тепер голову як рій.

І Бужани, і дядьки, і Керницькі, А надівсе Наталка...

Що там кохана дівчина робить?!.. Чи спить уже, чи може у куточку сіла і головку схилила в задумі... Дядьки десь певно на приходстві... Може дід Федовій був у селі... Гризуться ним, чи заїхав... А пані Керницька журиться, що зі справою мужа... Коби то завтра, то він усе полагодить, листи занесе, розповість... Шкода ясных очей Наталки, щоб заплакались, виглядаючи батька. Нехай уже ліпше заплачуть з радости, що батько вернув, а потім хоч раз, один одніський раз, на згадку про Січового Стрільця Петра Зварича...

Тяжко заснути, коли ноги в черевиках, голова на кулаці, а дівчина в серці.

Але змучення, яке приніс пережитий день, замкнуло вкінці і Зваричеви повіки.

Синій бальдахим неба знижався чим раз низче і накривав гамірливе місто. Під цим покровом стихав помало гамір, німили дзвінки трамваїв, пригасали світла вуличних лямп.

Під цим покровом, спали твердим, молодечим сном і бужанські новобранці, притулені до себе, як правдиві воєнні товариші...

Другої днини Зварич перший збудився. Не привик ще спати денем, а дотого ранішній холод закрався під накривало і вибив його зі сну. Не так його товариші. Навчилися такого спання на нічлігах за кіньми і на варті під церквою. Спали тепер смачно, не відчуваючи ні невігоди, ні холоду.

Казарма ще дрімала. Тільки біля казанів на подвірю ворухились сонно куховари, наставляючи снідання.

Зварич, хоч і недобре спав, чувся здорово і бадьоро.

Встав, узяв свій казанок і пішов позичати води від кухарів, щоби вмитися.

— Ви товаришу не думайте, що я для вас буду воду таскати. Хочете митися — йдіть до середини, там під водотягом скільки душа забажає! — бурмотів до нього якийсь вусатий стрілець, підкладаючи дрова до вогню.

Без слова завернув і набравши в казанок води почав митися.

За той час побудилися і другі бужанці. Протягалися, аж кости тріщали в молодих сугубах і голосно зівали.

— Ох, добре було спати — сказав Склярський.
— Коби так цілу війну!

— А кухарі вже снідання ладять — додав по хвилі. — Ходім хлопці, возьмемо від них води та помиємось.

Але Зварич ще вчас спинив їх:

— Не йдїть, бо так вам скажуть як мені. Каже один: „Я буду для вас воду носити“. І правда! Вода є в Академічнїм Домі під водотягом.

— Овва! Я можу й не вмиватися — грозив Саган, але таки взяв від Зварича казанок і пішов по воду.

А потім один другому поливав і так одним казанком води помилися всі.

— Не знать чи дадуть нам тут снідання — заговорив Склярський. — Добре булоб хлєпнути щось теплого.

— Йдїть котрий запитайтеся, я не піду — сказав Зварич.

Пішов Склярський, але вернув зі спущеним носом.

— Не дають. Кажуть: „Ви не з нашого відділу. Шукайте своїх, то там дістанете“.

Зваричеві подобалося це. Адже мусить бути якийсь порядок і розподіл.

Заки хлопці помилися і прибрали за собою солому, збудилася вже і казарма. Почався гамір і метушня, розлягались якісь накази і накликування.

— Снідання! — гукнув вусатий стрілець ізза казана і пішов той вигук по коридорах та кімнатах, повторений десятками голосів.

— А ми що, від мачухи!? — сказав котрийсь із Бужанців з комічною скаргою в голосі.

— Нюхай пару! відповів другий.

— Нема що — рішив Склярський, — ходім шукати своїх.

Пішли...

Не довго й допитувалися. По дневи чогось люди скорійші до відповіді і лекше можна денебудь трафити.

На вулиці Хшановських знайшли золочівський полк.

І там теж диміли величезні казани на подвірю, а біля них товпилося молоде брацтво з горнятами, риночками і тільки десь котрийсь із військовим казанком.

Зварич швидко відшукав свого команданта сотні і зголосився в нього. Мав готовий плян оборони за спізнення з відпустки, але на диво командант нічого не сказав, ні не запитався його. Прийняв тільки до відома зголошення і казав іти по сніданню.

Чогось прикро зробилося Зваричеви. Відчув інстинктом, що воно не так як повинно бути. Адже він спізнився, хоч і була до цього причина! З другого боку припроваджував зі собою чотирох нових Стрільців!... Чекав з одної сторони на догану, чи бодай запит, з другої на похвалу.

Станув у черзі і набрав кави. Але що не мав при собі цукру, то тільки потягнув пару ковтків, щоб розігріти шлунок і передав Скларському. Цей зі смаком пив чорний плин, який в війську чомусь охрестили кавою і хвалив:

— Добре, їйбо добре! Як ще зістане, то возьму другий раз.

Тепер покищо мусів спшитися, бо другі бужанці чекали на казанок. Навіть хліба не дали помстити маслом, яке добра мамуня всадила йому до клунка,

— Ви хлопці тут собі їжте здорові, а я йду на місто — сказав Зварич. — Мушу листи порозносити і розпитати за пан-отця.

Дунав, що без великих короводів дістане позволення на вихід. Адже має такі важні справи полагодити!

Але зі звільненням вийшла ціла морока. Сотенний не хотів на власну руку звільняти і казав чекати на полкового команданта.

Зваричеви знов це видалось дивним. Чому така формальність, коли є важна справа і нема часу до страчення.

Але рад-не-рад чекав.

За той час Стрільці поснідали і почали уставлятися в відділи.

На подвірю з'явився якийсь новий командант.

В однострою австрійського підхорунжого, імпонував усім марсовою міною і витягнуною шаблею. Рядився, як сіра гуска, і всі його слухали, хоч ніхто його здається не знав.

Підходив до кожної сотні, оглядав її критичним оком і потім викидав зі себе тонким голосом:

— Позір! Три кроки вперед—руш! Три кроки назад—руш!

На тім кінчилися накази і перегляд, а таємничий достойник переходив до наступного відділу, щоби повторити там те саме.

Поговоривши потім хвильку з сотенним відійшов, супроводжений цікавими, трохи вистрашеними очима золочівського полку.

Щойно сотенний командант розяснив хлопцям:

— Інструктор від головної команди! Відкликаний з фронту. Був уже в битві... Незвичайно здібний чоловік!...

Хто він такий, як називається — не довідався Зварич ні зараз, ні потім. „Незвичайно спосібний“ військовий метеор блиснув тільки один раз на його овиді.

А може пізніше забув розпитати про нього. Не стрічав його ніде потім на фронті ні близько за фронтом, ні навіть у коші...

Надійшов нарешті полковий командант і Зварич по тяжких трудах дістав відпустку, але тільки до полудня.

Пішов розносити листи від дядька.

Усіх адресатів було шість. Але тільки двох застав дома.

Один з них, радник суду, здається твердий, бо на дверях була візитівка з трьома твердими знаками. Перестрашений жіночий голос розпитував докладно хто такий прийшов, чого і від кого. Щойно тоді відчинилися двері.

Радник, старий лисий дідок, вислухавши слів і прочитавши Городюкове письмо, безрадно розвів руками:

— А щож я тут могу госп... пане?!.. Моя власть за мала... Йдіть до консистора... Або може хтось з ваших... українських командантів зробить щось для отця Керницького. Нині тільки войскові мають голос.

Видно лице Зварича викликало в нього довіря, бо хвилю помовчавши, додав притишеним голосом:

— Зрештою господине, я сам боюся, щоб мене, Боже борони, не посудили о щось. Такі тепер часи, що чоловік завтрішного дня непевний.

— Я з душі-серця радий, але видите: не могу — казав, випроваджуючи Зварича. — Кланяйтеся там панови директорови і скажіт, що я мимо найбільшої охоти есмь безсильний, бо сам... вважаєте... не тоє.

Зварич пішов до другого. До греміяльного крилошанина митрополичої консисторії.

Святий Юр немов не знав про війну. Дрімив на ранішньому сонці з усіми воїми вежами, будинками, огородами. Подвіря такеж порожне як у мирний будень, коридори такіж запуснені і темні, як перед століттям.

Знайти когось у тому лябіринті безоких хідників і сходів — справжня штука.

Зварич не мало намозолився, заки відшукав помешкання крилошанина.

Застукав...

Відчинив йому сам адресат, старенький і невідновлюваний як святоюрський будинок, хоч і на ньому, так як на будинкови, знати було сліди колишньої краси.

Зпід сивих брів виглядали великі ясні очі, спокійні як замерзле плесо. Довгий, тонкий ніс, повні уста і м'яке підборіддя надавали лицю жіночий вигляд. Мужеське було тільки високе чоло, вбране бароковими звоями кучерів.

Зпоза високої постаті духовника війнуло пустою і стариною незамешканою хати.

— Ви до кого? — запитав крізь двері, мовби боявся напасти.

— До отця крилошанина! — і Зварич ще з коридора представився та розказав від кого і з чим.

Крилошанин узяв письмо і впустив Зварича до середини.

Хвилю було тихо.

Крилошанин читав лист, а Зварич водив оком по стінах, завішаних іконами, хрестами, зіллям з Єрусалиму і картинами з княжої історії — Пелеховського. В другій кімнаті кульгав покашлючи старосвітський годинник.

Врешті крилошанин відложив папір і зпоза окуляпів глянув у сторону Зварича.

— То ви родственник пана Городюка?

— Так єсть! — відповів Зварич простуючись.

— Знаю, знаю, дуже порядний чоловік. Але з отцем Керницьким, вважаєте, я тут безсильний. Чому ні, ще нині перекажу ексцеленції. Але ексцеленція також не можуть на те порадити. Намісництво і військові влади мають тут до говорення передовсім.

— Так прошу отця крилошанина, але отець Керницький зовсім нічого не завинив.

— Вірю. Знаю отця Керницького. Примірний священик. Але що ми можемо супроти військових властей?! Нема способу, визнаєте.

— А як його вивезуть кудись, або замкнуть у Львові надовше? Тепер війна, заки буде суд...

Крилошанин потурливо всміхнувся.

— Но, так воно не буде. Не припускаю ні я, ні ексцеленція, щоби в Австрії можна було задурно людей по арештах мучити. А ще до того священиків. Помилка дуже скоро виявиться. А тут можлива тільки помилка.

— Певно, що воно помилка, але ні намісництво, ні військова влада не кажуть священників приковувати до гармат і тягнути з собою на позицію. Зварич виповів це таким терпким голосом, що крилошанин здивовано глянув на нього. Просто вірити не хотів.

— Що ви кажете? До гармати приковувати!? Де? Кого?..

— Я сам на власні очі бачив, як артилерія вела якогось старенького священника зі Словіти.

Крилошанин неспокійно порушився на кріслі.

— Зі Словіти?!.. Коли?

— Вчора вполудне. Люди казали, що цей старенький священник зі Львова.

Очі крилошанина вдивилися недовірливо в лице Зварича. Але те лице давало видно запоруку правди, бо крилошанин почав схвильовано говорити потираючи долонею чоло.

— Хіба не отець Дольницький? Який він? Низького росту, похилий?!

— Так єсть. Голову трохи так на бік тримає.

Видно, ця остання признака відносилася таки до отця Дольницького, бо крилошанин взявся руками за голову, як в приступі жаху.

— Боже милосерний. Отця Дольницького... Куди ж його повели?

— Не знаю, прошу. Полк ішов на фронт і між гарматами пішов прикований і той священник. Я хотів щось зробити для нього, але мене відіпхнули вояки, а якийсь старшина пояснив мені, що це зрадник. А сам священник сказав мені, що видно так подобалося Господу Богу, а „Пречиста Діва — каже

— мене не опустить“. Цілу дорогу, як ішов, бився у груди і молився. Ледви старенький тягнув ноги за собою...

Зварич глянув на крилошанина і замовк.

Холодне до недавна лице викривилось від болю, заплющені очі запалися в лоб, а стягнені брови кинули тінь на обличчя. Видно було, що терпів, що бунтувався його дух, що думка шукала помочі, а може і мести, але затиснені уста не пропустили ні одного прокльону на адресу несправедливих.

Тільки руки, бліді і ніжні, стискали поруччя крісла.

Врешті крилошанин підвів голову і розкрив очі.

— Страшне... Неймовірне — сказав прибитим, тихим голосом: — Дякую вам, пане, що зайшли до мене. Я буду старатися, що буде в моїй силі. Перекажу ексцеленції...

— Дякую — повторив ще раз і встав.

Зварич підвівся і мовчки поклонився.

Коли виходив з кімнати, кинув оком позад себе.

Біля стола стояв далі непорушно крилошанин, застиглий у позі такої резигнації і безрадности, що не можна було сподіватися по нім сильнішого протесту.

Зварич вийшов із забудовань св. Юра з тягарем на душі. Ось уже в двох місцях був у справі отця Керницького і з обидвох виніс те саме вражіння: для Керницького не було там ратунку. Ніхто з тих хюдей, до яких носив листи, не давав навіть тіни надії, що справа поведеться. Всі безрадно роз-

водили руками. Хоч напевно хотіли допомогти, але не могли.

Чому це так?!..

Адже Австрія не була державою застрашених овець, тільки привязаних горожан! Адже як не надживали в ній прав пануючі народи, всеж таки була змога протесту!...

Чому тепер страх прикував людям ноги, звялив руки, замкнув уста?!

Війна?!..

Нехай і війна, але й на війні є якісь права, хоч може й менші, як за мирних часів. Не можеж так бути, щоби перший-ліпший старшина, жандарм, а навіть звичайний рядовик був паном життя і смерти поважних, статочних горожан!

Військо має в тих часах до говорення!?

Він знайде дорогу до військових. Піде до самої Головної Команди УСС, або ще вище — до Боевої Управи, розкаже їм усе, а вони мусять щось зробити. Може бути, що тепер для цивільних всюди двері зачинені, але зате для військових всюди стоять отвором...

Отак роздумуючи, Зварич зійшов вулицею Скарги на Городецьку. Хотів сісти на трамвай і підїхати до Головної Команди.

Городецька вулиця — головна артерія Головного Двірця. В звичайний час повна все людей і возів. Тепер подвійно оживлена. Хідниками сюди і туди нервова публіка, вулицею вози, авта і трамваї. Гамір, торохкіт, трубки і дзвінки, що й розмовитись тяжко.

Нараз понад клекіт великої вулиці збився, як дужий орел понад громову хмару, ясний, бадьорий спів:

„Ой зза гори чорна хмара встала,
То не хмара, молоді гузари..

Зварич збудився з задуми і глянув у сторону, звідки доходив той спів.

Не видно було нічого. Тільки голос соток людей нісся по вулиці:

...То не хмара молоді гузари
Попереду їдуть генерали..

Щось нечувано веселого, незнано бадьорого дзвеніло в згуках тієї пісні. Здавалося, що ось за піснею з'являться і самі співаки — казочні красунлицарі, на конях як змії, в шоломах як сонце, з мечами мов блискавка...

...Попереду їдуть генерали,
А позаду б'ють у барабани...

Зварич перший раз чув ту пісню і здавалося йому, що ніколи ще не чув чогось більше гарного і сильного.

Не видержав. Побіг наділ, щоб як найшвидше побачити співаючих. А по дорозі, на зустріч йому, линула далі ясна пісня:

...А позаду б'ють у барабани
Не журіться молоді гузари..

Нарешті!..

Крізь куряву вуличного пороху продерлися ряди співаючих. Попереду старшина, в жовто-сірім однострою, в мазепинці на голові.

— Стрільці! — скрикнув голосно Зварич і почав перепихатися блище

Мусів передертися крізь натовп, бо де тільки підходив стрілецький відділ, там на хідниках усе ставало і дивилося.

А відділ ішов рівним, повним кроком, вибиваючи запятками рівномірний такт на камінній дорозі.

— *Zachciewa się im Ukrainy!* — сказав біля Зварича якийсь мужеський голос.

— *A cóż chcesz?!* — відповів жіночий. — *Moja maty swoje legjony, a oni swoje. Przecież nie na nas idą, a na Moskali!*

— *Kto wie!* — відізався знову мущина. — *Ja nie pozwoliłbym na taką niebezpieczną zabawę.*

Зварич обернувся і побачив за собою елегантно одітого панка з жінкою за під руку.

— *Вам пане це не подобається?* — спитав задикувато.

Панок оглянув Петра трохи здивовано, трохи заскочено і надиво ні пари з уст не пустив.

Тільки жінка шарпнула його за руку і сказала з докором:

— *Widzisz! Trzeba ci tego być.*

По цім пара зникла, а Зварич звернув очі у сторону відділу.

Саме перші ряди порівнялися з ним.

Зварич перебіг очима першу чвірку і аж затрусився з радости. Пізнав між ними двох своїх товаришів: Черника і Перфецького.

— *Сервус Федьку, сервус Леську!* — крикнув через дорогу.

Закликані обернулися і радісно кивнули головами. Потім Черник махнув рукою, щоби йти з ними і Зварич пустився рівнобіжно з відділом в гору Городецької.

Відділ скрутив на Скарги і задержався під лядківською бурсою.

За хвилию впав наказ: „Розхід!“ і Зварич приступив до товаришів.

— Що ти Петре, не при Стрільцях? — питав Черник.

— Як то ні... Подивися зрештою! — і Зварич підніс ногу, взуту у військовий черевик.

— Фі! Диви!! — аж свиснув з дива Перфецький. — Та ти вже наполовину генерал.

Зварича обступило ще більше знайомих з університету і з гімназії.

— Ти в якій сотні? — питали.

— Я в золочівськiм полку, в першій сотні.

— А маєте кріси?

— Ні!

— Ова! — видув зневажливо губи Черник. — Кинь брате оту Золочівщину. Ходи до нас.

— А ви в якій сотні?

— В Дідушковій! Ти знаєш, що то є?

— Я хотів би до кінноти! — сказав Зварич.

— До кінноти?! А деж є кіннота?

— Не знаю, але я думав, що є.

— Покищо нема. Але ручу тобі, що як буде, то в першу чергу піде до неї наша сотня. Подивися, що то за хлопці!

Зварич повів оком довкола і мусів признати „що то за хлопці“. Стрункі, широкоплечі, високі,

знайомі йому особисто, або знані зі здвигу чи зі спортових змагань.

Великан Перфецький хлопнув його дружно по рамени.

— Бери Петре на розум. Ходи до нас і спокій.

— Коли я... зі своїми хлопцями з нашого села — замнявся Зварич. — Якжеж покидати?

— То ми і їх возьмемо, як щось варті.

— І як піднесуть кріс за цівку! — додав хтось із гурту.

— Ов, то ви щось так, як у Кривоноса.

— Не бійся! — успокоював Черник. — Він жартує.

— Не маю чого боятися. Я піднесу — похвалився Зварич.

— Але справді, знаєте, мені прикро буде покинути тамтих — додав по хвилі. — Врешті не знати, чи команда позволить.

— Ти командою вже не гризися. Все буде зроблене — відповіли йому і Зварич пристав.

Після того забрали його з собою до казарми, завели на гору і представили сотенному.

Сотенний, молодий мущина, в однострою австрійського підхорунжого, прийняв його ввічливо, хоч чорні очка весь час свідрували його наскрізь, а вузкі затиснені уста трохи немов іронічно всміхалися.

Щодо самого Зварича, зразу погодився на перехід до своєї сотні. Щодо других бужанців, казав піти перше оглянути їх.

Зваричеви Дідушкова сотня заімпонувала. Вичувалося і більшу дисципліну і порядок і військово-вишколення. Товариське життя вдало вже розвину-

нутися, товариське в розумінні військовим, зовсім не подібне до студентського.

— Отже, пополудні ми приходимо — казали йому на відхіднім.

— Добре, приходіть, але прошу вас, заберіть, як можна, всіх чотирьох хлопців.

— Побачимо, чи будуть надаватися — дорожилися дідушківці.

Зварич вийшов з казарми в веселім, бадьорім настрою. Гарна сотня, сердечна стріча з давними знайомими, все те відбилося ясным акордом у душі, розпогодило сбрий будуччини. Тільки одна, однісінька струна дзигчала фальшиво: в Усусусах не було кінноти... Не побачить його Наталка на розтанцьованім коні, в золотім ореолі сонця, як бачила австрійських драгонів.

Аж застидався тих своїх дитинячих, романтичних думок. Думати тепер про дівочу, чи свою молодечу примху, коли є сотки важніших справ, а педовсім справа отця Керницького. Вонаж не посунулася ні на крок уперед. Досі не зробив у тій справі нічого. Одно хіба: довідався, що тільки Головна Команда може щонебудь порадити тут.

Зближався до будинку на Мохнацького 12 з почуттям страху, немов до церкви на перше причастя. За хвилию стане перед найвищою своєю владою, яка небогато має часу на розговори.

Підійшов до стрільця, що робив сторожу при брамі.

— Товаришу, чи головний командант приймає тепер.

Вартовий подивився на нього і байдужо стиснув плечима.

— Йдіть запитайтеся! — показав головою на двері.

На коридорі не стрінув нікого, в кого би міг поінформуватися.

Станув під дверми.

З середини доходили звуки розмови кількох людей. Довго мнявся, заки надумався застукати.

— Прошу! — почув нарешті заклик і ввійшов до середини.

В кімнаті розмова ввірвалася і всі звернули на нього погляд.

— Ви до кого? — спитав якийсь старший, грубий пан.

— Я до Головного Команданта.

— В якій справі?

— В приватній.

— То сідайте собі і зачекайте. Він зараз повинен прийти.

Зварич мовчки подякував і станув собі на боці біля дверей.

Почав розглядатись по присутних і кімнаті.

Напроти нього за столом сидів якийсь в окулярах, з чорною борідкою і писав. Перед ним на столі лежало дві набійниці з поясами, а зараз біля стола на землі три пари військових черевиків. Пан в окулярах час до часу переривав писання, оглядав набійниці, або схилився, підносив черевики і значив щось на підшвах.

Біля цього стола сиділо ще трьох: якийсь стрілецький старшина, зі знудженою міною і при шаблі, розпертий недбало на кріслі. Далі якийсь елегантний брунет, у яснім одінню, з високим білим чолом і виплеканими вусами. Коло нього третій, також ци-

вільний, з сивавою борідкою і ріденьким шпаковатим волоссям.

В кімнаті був ще другий стіл, на яким сидів австрійський четар з пухнати́м лицем і малими, розумними очками.

Перед четарем стояв грубий, старший пан, саме той, який відзивався до Зварича.

Перервана приходом Зварича розмова почалася тепер знову.

— Я таки своє обстоюю, панове. Кожна велика подія мала все певну звязь із подіями у всесвіті. Возьміть наприклад похід Ігоря на половців, Хмельниччину, війни Наполеона... Все або затьміння сонця, або комети.

Пан в окулярах, що записував три пари черевиків і дві набійниці, підніс голову і іронічно посміхнувся.

— Ви можете сміятися, пане проферор, але це є факт.

— Можливо — відповів професор тоненьким голосом і знову усміхнувся.

— От маєте — продовжав четар — доказ і на нинішних часах. Останнє затьміння сонця і теперішні події. Цікаво, що ті всі небесні явища все віщували лихо.

— Тільки питання кому? — обізався елегантний брунет.

Прийшов до слова грубий низенький пан, що стояв між двома столами. Зварич присягнув би, що це адвокат з провінції.

— Маю вражіння, що не нам, а їм — заговорив швидко. — Чули ви панове, кажуть, що під Бережанами мало бути щось страшного.

Професор підніс голову і прижмурих очі.

— Що мало бути?! Побили москалів та й що більше!..

— Побили.. Мало побили. Розгромили! Оповідав мені один ранений.. Ціду одну російську армію витопили в ставі!

Стрілецький старшина недовірливо покрутив головою.

— Не хочеться мені в це вірити... Неможливе.

Але всі „цивілі“ разом з австрійським четарем накинулись на нього.

— Чому неможливе? — образився адвокат з провінції.

— Зовсім можливе. Окружили, притиснули і кінець — вирішив австрійський четар.

— Не розумієте мене--говорив Стрілець. — Я не тому кажу неможливе, щоби це було стратегічним нонсенсом, але тому, що як я чув, то наші мали там набрати.

— Неправда! — заперечив ізза стола професор. — Найліпшим доказом, нинішні звідомлення з поля бою.

Всі присутні згідно притакнули головами, а адвокат з провінції додав:

— Я вже кілька днів тому чув, що коло Березан прийде до рішальної битви.

Але по хвилі, немов сумніваючись у цю „рішальну“ битву, журливо похитав головою.

— Тільки одно мене дивує: Пощо наші поставили в Губичах гармату і вимірили на Стебник?! Де Дрогобич, а де Березани!..

— Но... знаєте... це на всякий випадок — у-спокуював його австрійський четар. — Мусять бути приготовані. Ануж яке несподіванка...

— В такому разі і Львів?..

— Про Львів нема мови. Читали ви вчорашнє „Діло“? В останніх часах Львів перемінений на твердиню і ледви чи москалі загалом здобувалиб його.

В тім моменті в кімнату ввійшов якийсь австрійський поручник, високий мущина, з гладко виголе-ним обличчям.

Підійшов до стола і кивнув на привітання го-ловою.

— Той пан до вас — сказав елгантний бру-нет і показав на Зварича.

Зварич зрозумів, що стоїть перед Головним Командантом.

Правда, уявляв собі його зовсім інакше вбра-ного і навіть прикро йому зробилося, але не мав часу на роздумування, бо поручник уже підходив до нього, привітно всміхаючись.

Зварич витягнувся на „позір“, представився і як міг найкоротше розказав про ціль свого при-ходу.

Головний Командант слухав його уважно, зві-сивши голову і примкнувши очі.

Врешті болючо всміхнувся і безрадно розвів руками.

— Ми нічого, товаришу, не можемо на жаль зробити.

Зварича мов окропом облило.

— Так... але я я... мені казали — сказав не-сміло—що тут хіба військова влада може допомгти.

Головний Командант знов гірко всміхнувся.

— Військова влада так, але не ми, не Стрільці. Ми тут безраді. Зрештою, австрійська Команда має якісь підстави до арештів. Певно, що тут і там трапляються помилки, я сам знаю такі випадки, але це просто... помилки.

А обертаючись до елегантного брунета з виплеканими вусами:

— А ось пан посол у цій справі був уже в міродатних чинників і нічого з цього не вийшло.

Пан посол встав з крісла і повагом підійшов до Зварича.

— Чув я, що ви говорили і можу вам сказати одно: ніхто нині не має голосу, крім команди армії. Коли покажеться, що хтось невинний, не буде його тримати під ключем. Так мені вчора в корпусній команді сказали і нема причини не вірити цьому.

Посол вернув назад до свого крісла, а Головний Командант додав ще від себе:

— Думаю, що за отця... як він?

— Керницького!

— Ага!.. Керницького, можете бути спокійні. Певно за кілька днів справа виясниться. А щодо отця Дольницького, то це напевно безправний самочин якогось старшини і я переконаний, що отець Дольницький дістане повну сатисфакцію.

На тім покінчилася авдієнція...

Зварич вийшов перед будинок Головної Команди і сам не знав, чи має тішитися, чи журитися. З одної сторони виглядало, що доля арештованих не є припечатана, з другого було ясным, що ніхто з наших немає змоги зробити щось для них. Одинока рішаюча інстанція — це австрійська команда армії і в її руках розв'язка справи.

Укрита і майже неслідна в мирні часи, військова сила, показувалась тепер Зваричеви, як великий, всемогучий чинник, якому корилося все, що мало колись голос і значіння.

Світські і духовні достойники, вибранці народу, визначні громадяни — все те принишло, змаліло, прикрите тіню гарматного дула. Простягалася та тінь на цілий край, падала і на будинок Головної Команди У. С. С. при вулиці Мохнацького ч. 12.

В найблищій трафіці написав Зварич письмо до дядьків. Потішав і їх і Керницьких як міг. Потішав тим, чим потішали його і казав вірити в те, в що вірив сам, не маючи ніяких підстав.

Про себе нічого не писав, про Наталку нічого не питав. Тільки додав для неї на кінці одно слово поздоровлення.

Одно слово, що нероз пишеться довше, як цілий лист...

Без великих труднощів опинився Зварич у Дідушківій сотні. Перейшов з ним тільки Склярський. Інші три бужанці лишились у золочівському відділі, бо не хотіли — як казали — покидати краєнів.

На новім місці Зварич далеко ліпше почувався. Богато мав тут товаришів і знайомих, а решта дуже швидко стала його товаришами і знайомими. Сотня складалася в переважній частині з інтелігентів, решта були це бориславські робітники і сільські хлопці. Бориславці імпонували всім своїми одностроями, які мали ще на здвизі і були настільки національно та товарисько вироблені, що цілком не відбивали від учнів та студентів. Сільські хлопці були теж немов вибрані, самі второпні, свідомі й інтелігентні.

Дідушкова сотня мала вже тоді славу одної з найкращих і ту славу задержала протягом довгого часу тяжких трудів і кровавих боїв, поки не розплилася в стрілецькому морі, даючи йому своїх стрільців на старшин і підстаршин.

Дяківська Бурса, в якій стояла сотня, надавалася дуже добре на приміщення війська. Невеликі, віддільні кімнати і простора їдальня. Хлопці розміщені роями по кімнатах удержували в них взірцевий порядок. Спали на розстеленій соломі прикритій ліжниками, а під голови кладучи свої наплечники. Коли брати під увагу молодий вік і здоровля стрільців, — спання було знамените. Ціла сотня, оди-

нока з усіх Усусусів, мала вже тоді кріси, що правда „веридлі“, але мала і дуже пишалася тим.

Щодня рано виходила сотня на вправи на Кайзервальд, де поруч шведської гімнастики, робила розстрільну і вправи в стрілянню... стріляючи долонею до долоні.

Зварича і Склярського призначено до першої чети. Це була неабияка почесть, бо перша чета рахувалися тим у сотні, що перша сотня у Стрілецьтві. Хто зна, чи доступилиб вони того щастя, якби не протекція Зваричевих товаришів, які всі були в першій четі.

Сотенний писар, молодий хлопчина з великим волосям, ще більшим носом і поважними окулярами, спершу робив труднощі і хотів Зварича дати до третьої чети. Не зі службової конечности чи примхи, а просто з охоти виявити свою владу на зверх. Але аргументи товаришів переконали його вкінці і сотенний писар піддався. Зварич пішов до першої чети, а що був високий, то навіть до першого роя.

— Но, а тепер Петре—говорив до нього Черник—мусиш дечого підвчитися, щоб не наробив і ти і Склярський нам стиду.

— Чогож я маю вчитися?

— Вправи в четі, на місці, в ході, розстрільну...

— Я вже те все вмію, і Склярський також — відповідав не без гордості.

— Ов, а то звідки? З Золочева?! — питався якийсь іронічний голос із кута кімнати.

— Так товаришу, з Золочева.

Стрілець, що сумнівався, махнув недовірливо головою.

— Побачимо! — відповів Зварич.

Побачили таки зараз. Черник видно любив Зварича і не хотів його наражувати на компромітацію в сотні, тому таки зараз поставив Зварича і Склярського на середині кімнати і почав ними командувати. А вкомандувавши все що вмів, признав їх обидвох зовсім добре вишколеними і гідними до першої чети.

Тим своїм іспитом Зварич відразу здобув собі горожанство в четі. Найліпшим доказом цього було, що сам „вуйко“ — поважний, бородатий стрілець Леонтинський — похвалив його і запропонував місце на спання зараз коло себе.

Отверта, весела вдача Зварича швидко зєднала собі незнайомих товаришів у четі і він по двох днях чувся так добре, немов би жив тут уже рік.

А за ті два дні багато дечого трапилось.

Перше, то побачення з Керницьким... Прийшло воно ненадійно для них обидвох і ненадійно скінчилось.

Сотня саме була вернула з вправ, а що ще не було обіду, Зварич пішов на Городецьку вулицю і зайшов аж до „Бригідок“ — славної львівської вязниці. Нараз увагу його звернула на себе товпа людей, що виплила з бічної вулиці. Товпа кричала, вимахувала руками, то стягалась то розстягалась як ручна гармонія, і помало посувалась у його сторону. З усіх боків летіли до гурту люди, а всі вже по дорозі кричали і махали руками. Переважно були це халатні жиди, але не бракувало й пань і солідних, християнських панків.

— Що то таке? — запитав Зварич якогось стрічного.

— Арештованих москвофілів провадять.

В першій хвилі Зварич хотів завернути, але щось його наче торкнуло і він підійшов ближче.

Серединою вулиці плелися арештовані. Чвірками як військо. Прибиті, виснажені, запорошені — робили страшно прикре і болюче вражіння. Священники, інтелігенти, селяни і робітники, жінки і підростки, все те уставлене в суміш і посковуване разом за руки. Дехто з них ішов мов на заріз. Голова похилена, ноги ледви волочилися. Але було багато таких, що гордо випростувані, з піднесеним чолом ішли назустріч невідомій, а страшній долі. Тих у першу чергу досягало обурення товпи. Падали на їх голови цілі жмути образ, проклять і прозвищ, а вслід за тим і каміння. Товпа прискакувала як зграя собак і біла, штовхала та плювала на них. Нерідко підносила і жіноча парасолька та як могла нищила зрадників. Товпа рівночасно бісилась і раділа, проклинала і хвалила, реготалася і скреготіла зубами.

А ряди арештованих сунули тяжким, повільним кроком у сторону „Бригідок“...

Зварич стояв на тротуарі і через голови других переглядав арештованих. Всі суспільні верстви були там заступлені, але тільки одного народу. Про арешти поляків не було ніде й чутки, а про арешти жидів ніхто й не припускав. Ці останні від перших початків війни робили себе такими горячими патріотами, стільки при кожній нагоді давали на це доказів, що аж за багато було. Тому, коли Зварич побачив між арештованими одного жида, то просто не хотів няти віри очам і довгу хвилю приглядався, заки повірив у дійсність. Між священником і якимсь стареньким селяном ішов автентичний жид з пей-

сами і в халаті. Як він попав туди, це просто було незрозуміле, але видно було за що, коли австрійська влада відважилась арештувати коннаціонала випробуваних патріотів.

Ще Зварич не охолонув з дива на вид арештованого жида, коли нові ряди принесли йому ще більшу несподіванку.

Побачив отця Керницького... Може був би його й не пізнав, так змінився нещасний чоловік за кілька днів своєї неволі. Лице побабчилось, похуділо, аж шкіра звисла по боках лиця. Очі запалились, втратили блиск і томливо блимали зпід примкнених повік. Капелюх, той славний на цілу околицю півциліндер, нагадував своїм виглядом власника. Поломаний і позагинаний, видно немало перейшов трагічних пригод.

Отець Керницький ледви ноги за собою волочив. Здається, що був би і не міг іти, колиб не провадили його попід руки два якісь молодші інтелігенти. Ні вони, ні отець Керницький не були поковані.

Зварич миттю зробив собі дорогу крізь товпу і прискочив до арештантів.

— Отче Керницький! Отче Керницький! — крикнув у сторону нещасного.

Керницький підвів голову і бліда усмішка виплила на лице. Виглядав, як ледви притомний хорий, якого прикликають до пам'яті.

— Отче Керницький я тут! — повторив голосніше Зварич, думаючи що він його почує.

— So tam jest? — крикнув на Зварича поліціант, що теж приглядався походови.

Але Зварич не зважав на це.

— Я порозніосив листи. В нашій команді ска-
зали, що все буде добре. За два-три дні отець буд...

Останньої потіхи вже не скінчив. Поліціант
узяв його на допити і тільки завдяки стрілецькій
виказці Зварич не опинився сам під ключем. Заки
розв'язався з поліціантом, похід минув уже пороги
„Бригідок“ і тяжка, обкована брама замкнулася за
арештованими.

Зварич пізніше хотів дістати побачення, ходив
до дирекції, просив усякими способами, старався
змякшити цурберове серце, але нічого не вдівав.
Навіть карточки з поздоровленням не хотіли пере-
дати.

Куди Зварич не бігав, до кого не вдавався
ніхто не міг, чи не хотів допомогти. Врешті другої
днини сказали йому на „Бригідках“, що отця Керниць-
кого вже нема загалом у Львові. Куди поїхав, чи
там повели його—не знати. Напевно на захід, може
до Перемишля, може до Кракова... Там будуть роз-
глядати докладно хто за що попав і там ніхто не
буде покривджений.

Зварич подекуди навіть радий був з цього.
Перемишль, а ще більше Краків, це вже таке да-
леке запілля, куди не то війна, але напевно і нер-
воза війни не дійшла. Скінчиться врешті мука отця
Керницького і він за кілька днів поверне до дому.

Друге, що йому за час перебування у Львові
приключилось, це була стріча зі знайомим суддею
Лапецьким.

Лапецького знав Зварич ще з Золочева і тепер
дуже втішився, коли відкрив його під одностровім
австрійського четаря. Ще більше втішився, коли
почув, що Лапецький відкомандований до Стрільців.

— Знаменито, — радів — Ви досвідчений старшина, були вже на фронті, то й Стрільців добре поведете.

Лапецький справді брав уже участь у боях і просто з фронту приїхав до Львова.

— Ет, не говорилиб ви дурниці! — відрізав йому Лапецький. — Думаєте, що війна то забава?! Зварич збився тим трохи з тропи.

— Чому забава?!... Я того не кажу... Але чому ви кажете, що я дурниці говорю?

— Бо дурниці! Чого ви властиво лізете до Стрільців?!

Зварич аж остовпів з дива.

— Як то чого! — відповів по хвилі. — Того, чого всі.

— А власне, чого всі і ви такі нерозумні?! На якій біди нам Стрільців? А вже, як конче хтось хоче, щоби були, то нащо там три четвертини інтелігентів? Чи ми маємо так багато інтелігенції, щоб її з легким серцем винищувати. Досить того, що йдуть ті, яких покликали...

— Я маю вражіння — перебив Зварич, — що Стрільці будуть передовсім провадити освітну працю, пропаганду...

— То ви маєте кепське вражіння! — визвірився на нього суддя. — А я вам кажу, що Стрільців так само вживють на гарматне мясо, як і звичайних воєнків. З тою тільки різницею, що тут на трийцять убитих буде двадцять інтелігентів, а в війську на трийцять нема навіть двох.

Зварич знав суддю з того боку, що він любив трохи прибільшувати, але всетаки не міг не признати йому рації. Справді, колиб Стрільці мали

тільки битися, то нарід мігби за одним махом стратити весь молодий інтелігентний нарібок.

Суддя дивився на нього своїми сивими очима і злосливо всміхався.

— Романтика це гарна річ!—казав. — Але треба реально дивитися на справи. Я вертаю з поля бою... Австрійців б'ють аж дрантя летить. Генерали останні дурні, старшини потратили голови, а з полків навіть і четвертини не осталося. Хто стримає москалів? Може ми, Стрільці?! Зайдуть де схочуть! Знаменито б'ються і вміють вести війну. А австрійські генерали спихають усю вину на москвофілів.

— Мусить бути в тім щось трохи правди.

— Ані за зломаний шеляг! Що може зрадити селянин, священик, або учитель? Що один з другим знає? Але панове генерали мусять мати оправдання.

Суддя нахилився до Зварича і його лице викривила злість.

— Чоловіче! — зашипів. — Цілими десятками вішають наших людей як псів. Під Сокалем пів села вигубили. За що?!

Зварич стояв, звисивши голову, і не обзивався.

— Бачите! Тут треба глибше взглянути, не можна так: фай-фай! Будьте певні, що поляки раді з того, що стільки наших інтелігентів зібралося разом. В першій більшій битві вигине цвіт народу.

— Що ж нам у такому разі робити? — спитав заклопотано Зварич.

Суддя впялив у нього зір і прижмуривши очі мовчки хитав головою. На устах з'явилася не то сумна, не то іронічна усмішка.

— Що робити?!—цідив помало.—Що робити... Я вам скажу що.

І нахилиючись до самого вуха шепнув виразно:

— Розійтися по домах і не робити з себе австрійських патріотів. Нехай іде той, хто мусить. Хто не мусить, нехай не пхається, бо то злочин! Чуєте: з л о ч и н ! !

Зварич настільки був приголомшений словами Лапецького, що ні не притакував, ні не перечив. Лапецький освітив Стрілецтво з зовсім іншого боку, як досі всі освічували. Той бік був такий страшний, що не можна було не остовпіти перед ним. Нараз: „Im się zachciewa Ukrainy“—пригадалися йому слова панка, що дивився на машеруючих Стрільців...

Знайшов бодай один вилім у льогічній будові судді.

— Все воно може бути правда, пане суддя, але в одно не вірю: щоби поляки раді були з того, що творяться Стрільці.

— Можете не вірити—відповів суддя. — Я вам не наказую. Але колись спімнете мої слова. Колись, коли вже буде запізно.

Після тієї розмови вертав Зварич мов з каменем у грудях. Зараз, як тільки прийшов у казарму розповів про це товаришам. Аргументи судді, перед якими боронився в душі, мусів тепер обстоювати на те, щоби товариші збили їх і привернули йому спокій і віру в майбутнє.

І вони збили їх...

На що нам Стрільців?!... Для традиції, для обнови психіки, для оборони прав!

Вигине інтелігенція?!... Не так швидко і за одним махом! Зрештою не всі сотні такі, як їхня,

де три чвертини інтелігентів. А хочби й так, хочби й вигинула, то це буде тільки часть молодого покоління.

Австрійську армію бють?!... Може в однім місці бють, а в другім ні. Війна ще не скінчена і рішаючі битви ще покажуть чия возьме. Наших людей вішають, арештують?!.. Це правда, але чи не будуть ще більше вішати, коли Стрільці розійдуться домів?..

Поляки радіють, що збираються Стрільці!?... Колиб цим способом вони хотіли позбутися нашої інтелігенції, то не творилиби власних легіонів, до яких іде їх інтелігентна молодь.

— Одним словом — казав Федь Черник — тут нема що роздумувати. Раз ми рішилися піти як Стрільці на війну, то мусимо витревати і нічим не зражуватися. Нехай собі хто що хоче говорить.

Молоді аргументи швидко переконали молодого Зварича. Розмову з суддею він викинув з душі і вважав її витвором хвилевої зневіри і болючих переживань людини, що побачила страхіття початків війни на власні очі.

Тільки одно остало...

Те, що почало кільчитися, коли згинув дурний Якимцьо, те, що прозябало, коли вели прикованого до гармати отця Дольницького... Це була нехить і жаль до Австрії, з якою вязали галицькі українці свою судьбу, надії і сподівання.

Під впливом страшних слів судді ця нехить ще більше росла і родила в душі ненависть до чужого та незясовану тугу за своїм рідним, хоч ще дуже-дуже далеким...

Одного ранку забігла в стрілецькі казарми цікава і неждана вістка: Сотня Усусусів, що стояла в Гаях коло Львова, звела перший бій з ворогом.

Зварич чув уже про цю сотню. Вона рекрутувалась із найстарших членів стрілецької організації. Мала бути ціла в стрілецьких одностроях і з правдивими військовими крісами на пять набоїв. Вже місяць стояла ця сотня на селі, робила вправи і як запевняли очевидці могла безпечно рівнятися з лінійним австрійським військом.

Вістка про перший бій з ворогом митю облетіла цілу львівську Україну, а „Діло“ видало з цього приводу боевий комунікат: „Сотня Українських Січових Стрільців, що стояла в Гаях коло Львова, звела на днях перший бій з москалями. Стрільці держалися дуже добре. Крім незначних тілесних ушкоджень, поважніших страт не було“.

Дідушкова сотня як один муж, була заздрісна.

— Не виглядає, щоб там така дуже страшна битва була — говорили легковажно.

Але битва була, в „Ділі“ писали про це і всі балакали про неї.

— Цікаво, що то за „незначні тілесні ушкодження“? — питався Зварич товаришів.

— Десь певно котрийсь ногу стовк, або руку скалічив до замка — кепкував стрілець Качур, сотенний сміхотворець.

Всі засміялися, притакнули і... були далі заздрісні.

Всеж таки „Діло“ з першим стрілецьким военним звідомленням переходило з рук до рук. Кожний читав малу нотатку по кілька разів і ще потім заглядав через плечі, коли читав другий.

Читаючи отсе звідомлення, пригадав собі Зварич слова судді Лапецького. Може й справді призначили їх усіх тільки на гарматне мясо?! Може й справді в цей спосіб хочуть знищити молодь української інтелігенції?! Адже що там хто не говоривби про вишколення і справність стрілецької сотні з Гаїв, не могла вона бути настільки боєздатна, щоби вже станути до боротьби з ворогом. Може бути, що нарід тепер навіть жалує того, що так легко жертвував свою молодь на безуспішну загибель.

Але прочитуючи „Діло“, перший раз звернув увагу на рубрику, яку досі при читанню пропускав. Була це рубрика датків на Українських Січових Стрільців. Довгими рядами стояли там імена людей, що жертвували свої гроші, дорогоцінності, а навіть столову посуду для рідного війська. Були більші і менші датки, але й були дуже великі. Якась бідна вдова зложила один кульчик і срібну ложку. Кульчик — може остання памятка, ложка — може остання дорогоцінність! Якесь подружжя жертвувало два перстені і дві обручки... Все те на боєвий скарб Українських Січових Стрільців!..

Зварич читав нині цю рубрику як найкращий, найбільше патріотичний боєвий поклик. Кожне назвиско висказувало свій погляд на Стрільців і їх участь у світовій війні. Не було сумніву. Всі верстви українського народу в Галичині вважали Стріль-

ців своїм рідним військом; останнє віддавали, щоб допомогти тому військови.

Коли весь нарід бажав собі, щоби таке військо було, чи ж можна було допускати ще якісь сумніви?! В австрійській армії цісарський наказ кликав під прапор усіх без огляду на те, хто чим був і що буде робити. В Українських Січових Стрільцях робив те саме нарід, бо мав до цього більше право від цісаря!

Не мав тільки права карання за непослух...

Чи ж тому молодь цього народу могла не сповнити народного наказу?!...

Зварич, раз вирішивши цю справу, постановив більше не роздумувати про неї. Не до нього належало роздумування над доцільністю, чи недоцільністю існування Стрільців. Зробивши один крок, зробить і другий. Вступивши в стрілецькі ряди, піде з ними туди, куди поведуть його ті, яким нарід віддав над Стрільцями провід.

Стрільці відїзджали зі Львова.

Вже два дні передтим кружляла ця вістка по казармах, а день перед відїздом це вже відоме було з денних приказів. Куди мали відїхати ніхто напевно не знав. Тільки „добре поінформовані“ знали про це. Казали що може до Стрия, може до Перемишля, а може й ще далі.

Сотенний писар Дідушкової сотні подавав ще і Станиславів, але сотенні „стратиги“ висміяли його.

— Слухай Горобець — говорив до нього Черник. — То ще не квестія, що ти маєш шаблю і окуляри! Хочеш нас везти до Станиславова, а під Ходоровом б'ються. Думаєш, москалі перепустять нас за твоїм підписом, так як сторожа на брамі.

Сотенний писар задирав до гори визначний ніс і легковажно блискав окулярами.

— Не будь, Федю, занадто інтелігентний. Тобі це не до лиця.

..оважний Леонтинський витягав з уст люльку і кепкуючи всміхався.

— Пан сотенний писар мають рацію—говорив повчаючо.

— Чому має? — хвилювався Черник.

— Бо вони сотенний писар! — відповідав Леонтинський і робив комічно-набожну міну.

Всі сміялися. Сміявся і сотенний писар, який урешті, притиснений до муру, признався, що про

Станиславів він властиво сам видумав, бо вважав „що там Стрільцям було би незле“.

Але його пляну, видно Головна Команда не брала під розвагу.

Стрільці відїзджали до Стрия...

Сотні за сотнями машерували на головний дворець. Львів гудів від пісень, мов у яке велике, радісне свято. Молоді хлопці, зібрані в довжезні кольони стрілецьких сотень, почули радість збірної сили, розкіш спільного кроку і грянули по львівських мурах веселою піснею. Забули в тій хвилі про все: про рідних і коханих, про свої хати, міста і села, про те, що йдуть на захід не на схід, про те, що йдуть на незнане а грізне.

Співали...

Золочівці про Сагайдачного, рогатинці „Гей там на горі“, бережанці „Ми гайдамаки“, сокальці „Засвистали“, а Дідушкова сотня свою улюблену „Ой зза гори чорна хмара встала“.

Мішалися хвилі різних пісень, клубились, наповняли вщерть вулиці, а двигнувшись понад високі доми, заливали повинню згуків зачудований город.

Львів ставав на вшпиньки і дивився на стрілецькі кольони, що посувалися вулицями. Дивився ріжно, залежно від того, чиїми очима, гордо—українськими, невдоволено—польськими, підбадьоруючо—жидівськими. Але в усіх очах, які супроводжали Стрільців, відбивався певний неспокій і острах. Що правда толкували собі всі відмарш Стрільців, як звичайне пересунення новобранців, але чому саме нині пересували їх, не за тиждень, чи два... Видно Львів був у небезпеці, видно поголоски про успіхи москалів були правдиві і загального характеру...

На тротуарах вулиць, якими проходили Стрільці, стояла збитою масою публіка.

— Славно! Славно! — підносилися українські оклики.

— Віват! — десь-не-десь покрикували жиди.

А відпровадивши оком стрілецькі сотні, очі всіх мимоволі летіли в сторону сходу...

Головний дворець виглядав мов вулий, якого обсіли пчоли. Тут щойно видно було розміри паники, як охопила велике місто. Тисячі народу товпились біля входів, щоби продертися на перон. Поліція і військо вдержувало лад, але тяжко було вдержати його. Все перлося нестримно наперед, кричало і сварилося. Одна думка, одно бажання товклося в голові: як найшвидше до потягу і як найдалше віді Львова! Одним неподібні були львівські втікачі до провінціональних: не мали тієї маси клунків, що тамті.

Стрільці минули львівських утікачів і помашерували на вантажний дворець. Там мали сідати на потяг.

Але сідати не прийшлося так швидко. З потягу чи потягів, призначених для Стрільців не було ще й сліду. По рейках снувалися паротяги, щось перевозили, щось лучили і ані в гадці не мали готувати вагони для Стрільців.

Сотні задержались біля шляхів і поклались покотом на землі. Коли прийдуть вагони ніхто не знав і ніхто тим не турбовався. Команда вже про все подбає. А тимчасом незле було полежати, хоч і на спеці. Ніхто не звертав більшої уваги на убрання, кожний з певного роду погордою дивився на свій цивільний одяг, який тільки тому ще теліпався на тілі, що не було покищо стрілецьких одностроїв.

Дідушкова сотня ціла вже лежала на землі. Тільки один, Василевич відомий чепурун, стояв як бубзько і не рішався навіть сісти.

— Сідай, сідай, Іванку — підсміхався з нього товариш. — Не довго будеш парадувати в тій своїй гардеробі. Віддаш до магазину і хто зна, чи коли побачиш його.

— Маєш рацію! — відповів зрезигновано Василевич і почав розглядатися за місцем.

Потім витягнув з кишені хусточку, постелив на камінь і обережно сів.

Всі засміялися, а стрілець Качур встав, витягнув з кишені часопис і підійшов до Василевича.

— Прошу, возьміть — простягнув до нього руку. — Шкода хусточки, поваляється. Підложіть під хусточку часопис, а під штани хусточку, то все буде чисте.

Василевич злим оком змірив Качура.

— Сховайте собі свій часопис разом зі своїми жартами.

А щоби не бути предметом дальших жартів, встав і пішов між другі сотні, ніби-то когось шукаючи.

— Мамин синок! — обізвався Черник. — Але добрий хлопець і здібний фотограф.

— І маляр добрий — докинув хтось із гурту. — Я сам бачив його річі. Дуже симпатичні.

— Шкода, що образився — жалів Зварич. — Бувби нас відфотографував.

— Він довго не буде гніватися — сказав Перфецький. — Я його знаю добре.

— А от, нехай Качур піде і попросить, щоб зробив знимку — закепкував бориславець Гладун.

— Думаєш що таке? — обрушився Качур. — Як

треба то піду. І ще дам йому одну газету, щоби підстелив під апарат.

Вуйко Леонтинський, що весь час мовчав, забрав тепер слово:

— То ви Качур, добре на війну забезпечилися. Ніщо вам біда не зробить.

— Чому? — здивувався Качур.

Леонтинський поколупав щось біля люльки і похитуючи здава головою вимовив помало:

— Тільки паперу набрав... Вистане на всі битви, до кінця війни.

Качур звертівся як вюн і був би пробував відтяться, але голосний сміх товаришів збив його до решти з тропи.

До сотні підійшла якась пані.

— Панове, може хто бачив з вас мого сина? — спитала зі сльозами в голосі. — Такий невеличкий хлопчина, в студентськiм убранню...

Стояла безрадно, розглядаючись по сотні і говорила до всіх.

— Панове, прошу вас, може хто бачив?

З третьої чети піднявся якийсь гімназист і підійшов до пані.

— Цілую ручки. Що сталося?

— Ах, добре, що вас бачу! — втішилася пані.
— Знаєте. Миколка десь мені втік.

— Якто втік?!

— Втік до Стрільців. Вже цілий тиждень спокою не давав. Піду — каже — щоби незнати що. Микольцю — говорю — таж ти ще дитина, на що їм тебе. Нехай — каже — хочби бзняки шурувати, а піду. І нині рано втік з хати, навіть плаща не взяв.

Витирала заплакані очі і говорила крізь плач:

— Якби бодай був більший, то нехай. Ідуть другі, може йти й він. Але то ще така дитина...

Гімназист стиснув раменами.

— Ні, пані добродійко, я його не бачив. Але я розпитаю, може де причіпився. Певна річ, що він ще за молодий до війська.

Сказав це таким тоном, немовби сам був Бог зна який старий. Тимчасом напевно не мав багато більше як мамина згуба.

— Дуже вам дякую — відповіла пані — Будьте такі добрі, пошукайте його. А я йду поміж Стрільців, може Бог дасть, що сама його знайду.

Пішла поміж сотнями, шукати свою згубу. Може й одинака... Може вже його й ніколи не побачить...

Не перша буде і непослідна!.

Вернувся обиджений Василевич і приніс повину: Прийшла сотня з Гаїв. Між ними три дівчини. Повбирані в однострої, навіть пізнати не можна. Хто хоче, варто подивитися.

Богато хлопців посхоплювалось. Між ними й Зварич. Цікавий був і на сотню і на дівчата. Ще не бачив їх, а вже чув певного роду нехить до Стрількинь. Війна—не бабська річ. Ідуть просто для примхи і щоби люди за них говорили.

— А ви вуйку не йдете? — спитав Качур Леонтинського.

Вуйко покрутив головою.

— Нецікаво.

— Як нецікаво?! А дівчата?

— Бачив я їх досить.

— Але не в одностроях!

— І в одностроях і без. Нецікаво.

— Старість не радість — зітхнув жалібно Качур і сумно завернув очима.

Тим разом „вуйко“ не відгризся. Мовчки набив люльку і закуривши обернувся плечима до Качура.

Сотня з Гаїв стояла коло моста, попід який іде дорога на передмістя Левандівку. Все було в одностроях з австрійського військового сукна синявої краски і в шоломах, з такої самої матерії. Стояли в лаві, поскидавши наплечники і поставивши в кізлі кріси. Шоломи на їх головах робили з них якесь англійське кольоніяльне військо, або подорожних, що мандрують по тропікальних країнах.

Зварич хоч як пильно приглядався, не міг розпізнати між ними дівчат. Вже що до одного стрільця мав деякі сумніви, але в тій хвилі стрілець заговорив таким басом, що ніяк не можна було його взяти за дівчину, хочби й яку еманципантку.

— Бачу, не пізнаєш! — почув за собою голос Черника.

— Таки ні.

— А от там, друга з краю. Така білява, бачиш?!

— Йди, то хлопець! — не довіряв Зварич.

— Дурний! Придивися ліпше. Деж хлопець має такі ноги, а плечі, а бедра...

Справді, коли було придивитися, то пізнати було лагідніші форми будови, хоч на перший погляд був це молоденький, гарненький стрільчик і більш нічого.

— Вже бачиш?

— Бачу.

— А тепер подивися на середину сотні. Той чорнявий, що рукою щось показує, це також дівчина.

Зварич знову довший час мусів придивлятися, заки признав, що це також Стрілкиня.

Дівчата завважали, що на них дивляться мов на чудо і відвертались та хмурились, прибираючи рівночасно як найбільш „мужеську“ поставу.

Але й хлопцям з гаївської сотні вже було за багато тих оглядин, бо один визвірився на Качура: — Чого так витріщуєте очі товаришу?! Згубили ви тут що?

Качур прижмурив одно око і їдко всміхнувся.

— Десь мені жінка втікла. Може часом є в вашій сотні!?

Стрілець на ті слова зробив таку міну, що Качур уважав за відповідне вицофатися, що виконав хоч і швидко, але дуже дискретно.

За ним потягнулася і решта цікавих і площа перед сотнею з Гаїв опустіла.

Дідушківці були трохи заздрісні на неї, (бо і в бою була і правдиві кріси має і ціла омундурована), але що заздрість покривали як могли.

— Овва! — говорив один. — Дали їм мундури та й мають.

— І кріси дали — докидав другий.

— Не штука битися, як мають такі кріси — філософував третій.

— Але фізично наша сотня ліпша.

— І жінок нема.

— Зате хвальків нівроку—сказав з пересердям „вуйко“ і закінчив розмову.

Заїхав нарешті стрілецький потяг. Старі, чорт зна звідки вигребані вагони, з повириваними дошками і обдряпані з краски. Тільки напис: „6 Pferde, oder 40 Mann“ — виднів на кожному вагоні. Паротяг

теж старозавітний, мов перероблений з самовару. Але кінець кінцем потяг був і можна було ним їхати.

Сотні за сотнями підходили до вагонів і займали їх, по рецепті: сорок людей на один вагон. Але ця рецепта була тільки до якогось часу. Показалося, що не стане вагонів і треба було святе військове правило змінити. Замість по сорок, пішло на один вагон по шістьдесят. Хоч як Дідушкова сотня протестувала проти цього, не помогло. Обставини були сильніші навіть від неї.

Качур, нарікаючи на залізничні порядки, дописав крейдою до „40 Mann“, ще „oder 60 Schützen“.

Було в тім багато правди... найменше дві третини Стрільців не можна було ніяким робом підтягнути під рубрику „мужів“, не додавши їм по кілька літ і бодай по кільканайцять волосків під ніс.

В вагоні першої чети мало що не поїхало шістьдесят один замість шістьдесят.

Ледви всі с'як-так примістилися, як з другого боку шляху вскочив до середини якийсь молоденький гімназист.

— А ви хто такий, пане товаришу?—запитався Леонтинський весело розглядаючи новоприбувшого.

— Я... я... Стрелець.

— А з котрої сотні, коли вільно спитати?

Гімназист почервонівся і хвилю не знав що відповісти.

— Я ще з жадної, але хочу до якоїсь зголоситися — сказав нарешті.

— А чи ви часом не називаєтеся Миколка? — допитувався „вуйко“.

Хлопчина підніс здивовані очі на Леонтинського, немов придивлявся звідки „вуйко“ його знає.

— Ні! — заперечив категорично. — Я не Миколка, я Василь.

Леонтинський всміхнувся своїм добрим усміхом.

— То знаєте що „Васильку“ — сказав спокійно, — вертайте ви до своєї мами і буде все добре. Вона тут ходила і питала за Миколкою. А думаю, в цім випадку Миколка і Василь то одно і те саме.

Гімназист стратив дорешти певність себе. Великі чорні очі облетіли по лицях Стрільців і не знайшовши для себе підмоги, заплали слізми.

Видно були це сльози злости, не безпомічності, бо хлопчина випростувався і сказав задиркувато:

— Як ні то ні! Не хочете мене прийняти, то я собі ще місце знайду. І таки піду до Стрільців, а до мами не верну.

Заки „вуйко“ зібрався на відповідь, хлопець плигнув з вагону і зник.

— Ото зіллячко! — сказав Качур заглядаючи через двері.

— Вилупитиб порядно такого. Видно батька нема дома — доповів хтось із кута.

— Потягнеться такий бахор, тільки клопоту наробить.

— Буде з нього добрий Стрілець — промовив поважно Леонтинський.

— Їдемо-о-о!! — закричав чийсь голос на дворі. Всідати-и-и!!

Біля вагонів заметушилось. Забігали сюди й туди останні Стрільці, які ще прощалися з кимсь, чи так чого повилізали.

Небогато з них мало з ким прощатися. Хіба

львівські і то тільки дехто, бо невеличке число знайомих дісталоя аж до потягу. Решта остала перед двірцем.

Паротяг засвистав, тим разом уже в останне і дихнувши глибоко зрушив вагони з місця.

Замаяли шапки, затріпались хусточки...

— Прощайте!

— Гаразд!

— До побачення!

— Гаразд! Гаразд! Гаразд!

Їхали...

Паротяг бухав клубами чорного диму, а вітер ніс той дим і стелив над головами товпи перед двірцем. Разом з димом неслася і бадьора стрілецька пісня... Неслася подувом вихру, розкочувалась переливом хвилі... Стадами голубів злітала під сонце ластівками припадала до каменіць...

Передавала останній поздоров княжому родови...

Місто Стрий і не думало ніколи, що прийдеться йому бути тим озером, до якого влиються всі стрілецькі ріки. З усіх сторін Галичини, з усіх міст і місточок, зіхалося в ньому протягом кількох днів шіснайцять тисяч Стрільців. Але на тім не кінчилося. Щодня голосилися в команді нові добровольці, щодня надїздили нові гуртки, одні підводами, другі залізницею.

Стрий виглядав як розбурхане муравлище. Тільки що ті муравлі не були однакової масти.

Поруч одноманітних міських убрань, яскраві кожушки гуцулів, темні сіраки бойків, чорні кабати подоляків. Поруч „сі“, „ся“ і „се“—„це“, „се“ „те“ і „теє“. Поруч тернопільських „кавунів“, станіславських „гриси“, коломийські „англійці“, перемиські „каштани“ бориславські „малахи“. Все те трималося покищо віддільними сотнями, але ходило вже всуміш, щораз то більше відчуваючи спільноту стрілецької громади.

Як ця вся маса Стрілецтва змістилася в малім Стрию — Бог один знає, але змістилася і була весела.

Дідушкова сотня дістала на стоянки кілька господарств на передмістю, що тягнеться здовж залізничного шляху. Добре що дні випали теплі і погожі, а то невесело булоб по стодолах та оборогах. Накриватись не так дуже було чим, а в декого таки зовсім нічого не було. В однім убранню до Стрільців пішов.

Але ніхто тим не гризся. Інша журба мулила серця дідушківців, відбирала гумор і надавала їм спати.

Вони досі не мали ще правдивих військових крісів!..

— Вже заплативби чоловік, коби тільки дістати! — нарікав Перфецький.

— Питай між жидами — підсміхнувся Качур, — може й де є крамничка з крісами.

— Ей, тобі жарти в голові, а я таки серіозно кажу.

— Маю вражіння, що від ранених дістав би — піддав думку Черник.

— Не кваптеся занадто. На все є свій час! — говорив повільний і розважний „вуйко“.

— Час часом — обізвався Зварич, — а все таки і ви не малиб нічого проти „манліхера“.

— Певно, що не мав би і ручу вам, що дадуть.

— Дадуть, але не знати коли — горячився Черник. — А тимчасом можуть нас післати з отими канонами на війну.

З погордою показав на свого „верндля“ і аж сплюнув з досади.

— Не плюй! — скривився Качур. — Ще не знаєш як воно стріляє. Та ти якби його ланцом від воза набив, то пів согні москалів викотиш.

Хлопці гризлися, нарікали, нипали по місті за раненими, але крісів не знаходили.

Аж одного пополудня змінилася ситуація. Качур появився в сотні з новісеньким крісом на плечах. Ішов так гордо, немовби держав на рамени не кріс, а гетьманську булаву.

— Качур, ти де його вирвав? — кинувся до нього Перфецький.

Качур змірив Перфецького від ніг до голови і відповів звисока:

— Передовсім не „вирвав“, а подруге не „його“ а „їх“, бо до цього кріса кажеється „ви“.

— Добре добре, але де?

Качур довго дорожився заки зрадив дорогоцінне жерело набування крісів.

На залізничім шляху спинялися потяги з раненими. Там можна за дешеві гроші купити кріс, набої і навіть набійниці. Треба тільки чатувати на потяг і злапати його, заки відіде.

З тієї хвили стояла на полі сотенна стійка, про яку не знала команда, і стерегла шляху як ока в голові.

Ще того самого дня сотня дочекалася потягу з раненими. Все що жило, побігло на залізничий шлях по кріси. Стрільці кинулись до вагонів і почався оригінальний торг. Австрійські вояки спершу не второпали в чім річ і в першій хвилі дехто з них навіть задурно подарував кріс чи набійниці. Але зорентувавшись, що мають перед собою якихсь диваків, почали ставити чимраз вищі ціни. Зпочатку по пять, по вісім, а далі й по десять корон за кріс.

Зварич попав на вагон зі старшинами. Зараз біля дверей сидів якийсь старий отаман з раненю ногою. Черевик на нозі був розрізаний, а потім звязаний дротом.

— Що ви собі бажаєте? — спитав суворо Зварича.

Зварич на хвилю зніяковів.

— Хочу купити кріс! — сказав несміло.

— Купити?! А ви хто?

— Я Український Січовий Стрілець! Доброволець военний...

Лице отамана випогодилось, а під сивими вусами заграла співчуваюча усмішка.

— Купують кріси! — звернувся до якогось поручника з перевязаною рукою.

— Нечуване!

— Капітальне!

А обертаючись до Зварича:

— Ну-ну, купуйте — сказав сміючись, — тільки шануйте його і не стратьте!

Зварич одним скоком опинився біля другого вагону і за пару хвиль був уже щасливим власником нового кріса. Правда, заплатив за нього десять корон, але дістав ще набійниці, і то майже повні набоїв. Що значило для нього десять корон!? Адже має ще неруханих пятьдесят, які дістав від старого радника Полоза. Придадуться. Може ще прийдеться й однострій купувати?!...

Вертав поперек поля на стоянку і тишився як мала дитина. Тепер щойно представляє собою якусь вонну вартість, тепер чує, що щось значить і щось може.

На стоянці застав уже майже всіх товаришів. Але не багато з них купило кріси. Одно, що не всі мали стільки грошей, друге, що в цілім потягу не було стільки крісів, щоб вистало на сотню. Ранені вояки, видно, всього відрікалися і тільки десь котрийсь зберіг зброю.

Перша чета майже ціла запаслася в кріси. Вона переважно складалася з інтелігентів і найскорше дістала відомість про потяг.

Вуйко Леонтинський, хоч і не бігав купувати, але кріс мав. Качур купив для нього і тепер торгувався з вуйком.

— Кілько заплатив то заплатив, але дайте десять корон!

Вуйко пикав поважно люльку і не піддавався.

— Ну, девять! — спускав Качур.

— Дам шість! — промовив нарешті Леонтинський.

— Слово даю, що ви якийсь дивний чоловік. То я вам приніс готове, а ви торгуєтесь!..

— Про мене, носіть собі два — сказав нібито байдужо вуйко, і відвернувся. Але покрадіємці раз ураз зиркав на кріс.

— Овва! — обрушився Качур. — Не хочете, то я в другій четі продам. Цей зароблю, а вам даю по фабричній ціні. Останнє слово: Берете чи ні?!..

Стануло врешті на сімох коронах і торг скінчився.

Тоді Качур звернувся до чети і сміючись виголосив:

— Даю вам найсвятійше слово чести, що я стратив корону на тім інтересі. Але маю сатисфакцію, що вуйко купив кріс.

Другої днини знову стояв на шляху потяг з раненими і знову кільканайцять крісів прибуло до сотні.

Тим разом і Склярський прийшов до зброї.

Тільки дали знати, що надіхав потяг, хлопець перший пустився був бігти в сторону залізничного шляху, але зараз-же вернувся.

Зварич бачив його засумовану міну і зразу

догадався в чім річ. Вчора так був зайнятий купівлею, що забув зовсім про свого односільця.

— Певно грошей тобі бракує!? — запитав Склярського.

— Та, трохи не достає — почіхався хлопець. — Маю чотири корони.

— То мало. Найменше вісім треба. А знов тобі неможна лишитися без сотика...

Склярський тяжко зітхнув і махнув безнадійно рукою.

— Нема що! Треба обійтися без того, як інакше не виходить.

— Ні Василю. Я тобі позичу десять корон і ти біжи, купи кріс.

Темні очі Склярського на мить загорілися радістю. Але швидко знову пригасли.

— Дуже вам красно дякую, але... коли я вам ті гроші віддам.

— Дурниця Василю. Хіба мені їх зараз треба. Будеш мати, то віддаш, а не будеш, то й обійдеться.

Не минуло й пів години, а Склярський вернув уже з крісом до сотні.

Ця подія ще більше зблизила обидвох бужанців до себе. Вже з хвилиною виїзду з села станова ріжниця, яка все таки існувала між ними, постійно маліла. У Львові зникло сакраментальне „паничу“, а зявилося „пане Зварич“. Свідомість тих самих обов'язків і тих самих прав помало затирала між ними нерівність образування. Прийшла на чергу історія з крісом.

Здавалось би нічим незамітна, а прецінь і Зварич і Склярський відчули її. Однакова зброя зводила їх до однакового рівня і Зварич не бачив

уже в Склярськiм парубчака зi свого села, а Склярський забув про панича зi школи.

Зате обидва не забували про Бужани...

Вечерами, коли тiльки знайшлися бiля себе, iхня розмова мимохiть зверталася туди, куди на самотi летiли думки. До лiдного села... Згадували, догадувались i мрiяли. I дя розмова щораз то тiснiше звязувала iх з собою, бо тiльки вони два могли її провадити. Тiльки два з цiлої сотнi!..

Тон iхних розмов був чимраз бiльше журливий. Вiстки, якi доходили до них, не настроювали весело. Вiд ранених i розбиткiв, що вертали з поля бою, довидувались про мiсцевості, якi лежали богато на захiд вiд Золочева, хоч i в iншій стороні Галичини.

Битва пiд Бережанами, битва пiд Галичем, вкiнцi битва пiд Красним.

Про цю останню розказав їм якийсь старий вусатий нiмчисько, що заплiвся городами на iхню стоянку. Як вiн дiстався до Стрия i чому сюди дiстався, хоч не був ранений, про це нiхто не питав, а вiн не квапився розповiдати.

Але про битву розказував широко i цiкаво.

— Наш полк — говорив — стояв на краю лiса за якимсь селом. Раненько, ще сонце не зiйшло, почали на нас наступати Москалі. Вийшло iх на поле, як мурашок. Кiлькама розстрiльними рушили до наступу. А артилерiя як зачала бити в лiс — пекло чисте. Командант полку ранений, командант курiня забитий, нашого сотника присипало землею, в сусiдній сотнi двох старшин упало. А що рядовикiв, то й не казати. Але ми тримаємось. Вiдбили один наступ, вiдбили другий, а тодi самi до проти-наступу. Москалі в ноги, ми за ними, дивимось:

московські гармати стоять на полі. Тоді наш курінь на ті гармати! Взяли... Начіпалося хлопців до гармат і тягнуть до ліса. А тоді москалі як не зачнуть шрапнелями бити. В саму гущу. Кожна шрапнеля—десять людей. З нашого куріня мало хто вратувався. Ми тоді до ліса на старі становиска. Під вечір відворот. Заняли нові позиції. Команданти казали зложити виряд на вози, щоб лекше було. Правда що лекше, але я через те не маю нині нічого. В ночі як зробилася суматоха. Козаки!!... Не знати як, коли і звідки, впали на нас як буря. Відразу все змішалось. Я боронився до останку. Двох застрілив, одного заколов, але не було ради. Почали наші втікати. Вози з річами, з муніцією, з харчами—все пропало. Полк наш уже не існує. Але чи тільки наші!? Трійцять гармат пропало. Генерал запровадив їх на багна і ані одна не вратувалася. Зараз того генерала арештували і під воєнний суд. Та він не дуже й винен. Кажуть, що йому селяни до рогу зле показали.

— Таж карту мав!? — дивувалися хлопці.

— Що карта! Карта на війні недуже поможе.

— Ох ті селяни, ті москвофіли — кінчив він своє оповідання.

Німчисько виговорився, наївся і поманджав кудись. Набійниць немав, а кріса ніяк не хотів продати. Думав видно, що це його оборонить перед евентуальним закидом утечі.

За невеселими вістками з фронту, почали появлятися і непокоючі вістки про Стрілецтво.

Десь хтось приніс, що австрійське командування не хоче годитися на стільки Стрільців і що ймовірно деякі вернуться назад до дому.

— Не вірю в те — говорив сотенний писар Горобець. — Австрія не така дурна, щоб викликувати невдоволення між українцями.

— І позбуватися найменше одного полку — казав Черник.

Але вуйко Леонтинський був інакшого погляду.

— Хто знає, панове, чия в тім рука... Можливе, що декому ми не вигідні, коли нас багато. Можливе... Все можливе...

І попакуючи люльку снував далі свої думки:

— Шіснайцять тисяч, то не жарт! Чотири добрі полки, дві бригади, дивізія... Возьмім поляків. Їм не дуже то приємно булоб, колиб українці виставили більше добровольців, як вони.

— Кулиж тоді подіються ті, які вже не можуть вернути до дому?! — вмішався Зварич.

— Їм то в голові.

— А мене як би не прийняли, то я на власну руку буду воювати — обізвався Качур. — Кріс маю, набої маю, залізу в якийсь ліс і так як на засідці; що москаль покаже ніс, а я цок!

— І до торби — докінчив Перфецький сміючись.

— А як москаль покаже не ніс, а ногу? — запитався Зварич.

— Ей, ви зараз чіпляєтесь за слова. Я говорю серіозно.

— І ми серіозно приймаємо — заявив з комічною повагою „вуйко“. — Але не забудьте товаришу про газети. Вони вам дуже в небезпеці придадуться.

Побигий Качур резигнував з дальших плянів і розмова знову вертала на поважний шлях.

— Я тільки одно кажу — говорив Черник. —

Щоби там не знаю що було, я від Стрільців не піду. Мусять згодитися, хочби не хотіли.

— Про нашу сотню нема мови — заявив авторитетно сотенний писар. — Ми є еліта, прошу не забувати, і хто як хто, але наша сотня напевно остане.

Вуйко моргнув весело оком і вклонився в сторону сотенного достойника.

— Як пан сотенний писар так кажуть, то так і буде.

— Вуйку, дайте собі спокій з тими китайськими чемностями — обрушився Горобець.

— А щож я такого сказав? — удавав здивованого Леонтинський. — Я тільки поважаю владу.

Горобець був за добрий хлопець, щоби на правду образитися. Спеціально до старшого віком „вуйка“ відносився з поважанням і нераз сам сміявся, коли Леонтинський легенько покепковував з нього. Що до других, то хоч сотенний писар і хотів задержувати повагу та достоїнство свого уряду, не все йому те вдавалося. Одноліток і гімназійний товариш більшості стрільців Дідушкової сотні, міг тільки в службі числити на їхній послух. Поза службою ставав рівнорядним товаришем, якому не прислугували більші права від інших. А що любив нераз щось авторитетно заявляти, то й діставалося йому тоді від товаришів за переступлення неписаних законів сотні.

Дискусії на стрілецькі теми провадилися в сотні повсякчасно, коли тільки була вільна хвиля. За обідом і за вечерею, між ранішними й пополудневими вправами, а найбільше по стодолах та оборобах перед сном. Кожний день приносив якусь по-

голоску, якусь новину, якусь радісну чи сумну вістку. Це все йшло під дискусію і майже ніколи не кінчалася ця дискусія песимістично. Молоді, здорові і веселі хлопці сподівалися більше, як могли дати обставини і судили людей лекше, як вони були варті.

Одного дня розійшлася чутка, що Стрільці мають зложити присягу Австрії. Хлопці обурювалися тим.

— Звідки? Яким правом? А бо ми йдемо служити Австрії?!

— Ми присягали українському народови!

— Що з нас хочуть робити? Австрійських ополченців?!...

— Коли ми присягнемо, то одного дня розв'яжуть Стрільців, а нас розженуть по полках!

— Не будемо присягати! Або нехай годяться, щоби йшли на війну так, або розійдемось до дому.

Але такі думки виринали тільки спочатку. Коли хлопці глибше над тим застановилися, то справа почала набирати інакшого вигляду.

— Що ж буде, як ми розійдемось. Невжеж тим щонебудь осягнемо?!

— Може навіть і дехто бажав би собі, щоби Стрільці зникли. Тоді весь нарід можна булоб підтягнути під рубрику зрадників і москоських запроданців...

— А всі ті цілі, задля яких зібралися Стрільці... Чи нескладання присяги варте було того, щоб раз на все понехати їх?!

І сотня рішила присягати...

Прийшов 2 вересень 1914 року -- важний день у стрілецькій історії.

В тім дні довідалися всі офіційально з уст головного команданта, що Стрільців має бути тільки 2500. Болюча ця вістка громом ударила між стрілецькі ради. Тринайцять тисяч п'ятьсот хлопців мало вернутися до дому.

Стрільці не винили за це Австрії і її уряду, але поляків. Змалку виховані в тім переконанню, що Австрія радаб нам усе зробити, тільки поляки не дають, — і тепер вхопилися цього. Тим дасться пояснити, що й цей удар не розбив Стрільців.

Головний Командант мав на площі промову. Говорив, що одна ціль Стрілецтва — йти визволяти і освідомлювати російських українців — відсунена в далеку будуччину. Покищо ворог сам іде вперед і нищить по дорозі все, що тільки пахне українством. Остається нам тільки боротьба зі зброєю в руках, боротьба в обороні zagrożеної Галичини. Австрійське командування дозволило тільки на 2500 Стрільців. Ні заходи парламентарної репрезентації, ні його власні не мали успіху. Хто рішається на все найгірше — кінчив командант, — хто твердо постановив витривати до кінця і ясно здає собі справу з наслідків своєї постанови, нехай зголошується добровільно. Ті, які хочуть іти до дому -- стануть на ліво, ті, які на війну — на право.

Понура тиша залягла майдан, на якому зібралися Стрільці. Хлопці, звисивши голови, стояли мовчазні і прибиті. Кожний з них мав вирішити справу, не тільки особисту. Якже вирішити її?!...

Почалося від першої сотні.

На запит: хто „голоситься“ до Стрільців — ціла сотня як один муж перейшла на право. За першою пішла друга, третя, десята.

Добровільний поділ завів, прийшлося рішати наказом. Вибрано найліпші стрілецькі сотні, а решта мала вернути до своїх сіл і міст.

Але й це не так легко було перевести.

До головного команданта підійшов гурт хлопців. Попереду якийсь молодий інтелігент.

— Пане головний командант — сказав провідник, салютуючи до спортової шапки. — Прошу слухняно прийняти нас до Стрільців.

— Не можу, пане товаришу, нема вже місця.

— Що ж ми зробимо з собою. Ми з тернопільщини, а там уже москалі. Як нам тепер вертатися?

Командант глянув на тернопільців. Самі гарні, рослі хлопці. Прекрасний військовий матеріал! Стоять ось тут перед ним і просяться на війну. Але чи тільки вони?! Куди не поведе зором усюди сірічає ту саму просьбу в очах.

— Добре! — обізвався врешті до тернопільців. — Зголоситися в канцелярії і підете з нами.

Розяснилися обличчя, засвітилися очі, гурток проскрибованих вернув назад до Стрільців...

Тимчасом по сотнях ішли дивні торги. Торгувалися хлопці за участь у війні. Богато інтелігентів: студентів і гімназистів, які не попали до вибраних, намовляли тепер декого, щоб замінитися за місце.

— Товаришу — просив якийсь гімназист сільського хлопця — чи вам так на тім залежить, щоб іти на війну?

— А вам залежить?

— Бачите... я... мені також не залежить, але я мушу. Я зпід Бродів і не можу вже до дому вернутися. А ви з яких сторін?

— Я зі Стрийщини!

— Ну то ви можете безпечно вертатися Пощо вам пхатися. Війна не знати коли скінчиться, а все таки ліпше в дома як де. Я сам як би міг...

Бідний гімназист брехав що на язик налізло, щоб тільки намовити хлопця до заміни. Врешті намовив і щасливий станув на його місце.

Зварич побіг між золочівців, довідатися, як його односільці рішилися. Приємно йому було, що ніодин з них не хотів вертати до Бужан. З золочівського відділу загалом дуже мало відступило. Зате трапився там випадок, здається самотній на всі сотні, не тільки стрілецькі, але цілого світа...

Один стрілець купив від другого місце в сотні, з правом йти на війну і евентуально бути забитим. Продавцем був маломісточковий купчик, що під впливом надмірного романтизму пішов до Стрільців, а покупцем учень торговельної школи, що під впливом купецьких наук навчився купувати романтику за гроші.

Скільки то ще було таких, які булиб купили право йти на війну?!... Тисячі молодих хлопців, що рвалися до рідного війська, що днями і ночами мащерували до Стрия, — тепер стояли сумні, забуті, понижені... Навіть надії ніхто їм не подав, що колись може зміниться, може побільшиться число Стрільців і вони знову вернуть у ряди. Дивилися з задрістю на тих, яким усміхнулася доля, на тих, які знайшлися між вибраними.

Дві тисячі п'ятьсот Стрільців відходило з майдану на стоянки, тринайцять тисяч п'ятьсот розходилося зі Стрия домів.

Бувають хвилі, коли пора року видається найкращою, найповнішою. Щедрою рукою розкидає усі свої нагромаджені скарби, стає перед очима в усій своїй красі і принадності. Немов хоче на віки вбитися в тямку, оставити по собі ясний, невмирущий спомин.

Кінчився серпень. Миналося літо, а на чергу приходила химерна, злослива осінь. І літо, щоби не зійти безпам'ятно зі сцени, пристрастним рухом роздерло на собі шати і блиснуло розкішним, боже-ським тілом.

Над Стриєм стояла пізно = літня ніч. . .

На темне склепіння неба викотився повний, червоний місяць, як стиглий кавун. Викотився і став непорушно серед безмежної блакиті. Задивилася земля на небо і собі знерухоміла. Вітри поклалися не дихаючи навіть, завмерла трава, застигли в любовній екстазі квіти, закаменіли в німій молитві дерева, витягнувши високо до небес руки. Одна тільки срібна мережка місячного сяйва тремтіла на землі і розливалися пахощі матіолі.

Парна, серпнева ніч протягалася ліниво як кітка, прижмурювала очі і пашіла пожадливістю незаспокоєної жажди.

У таку ніч не спалося Стрільцям. За тісно було в будинках, за душно було в грудях. Ніч кликала, манила, ніч тягнула до себе. Йшли до неї

хлопці, як до Лубки і поринали в ній, як у бездонній тоні.

Не спалося у таку ніч і Зваричеви. Завтра назначений відїзд у далекі, невідомі сторони. Нині ще тут, на своїй рідній землі... Завтра може закриють хмари блакить неба, збудяться вітри, розколишуться дерева, зашумить дощ. Нині погідно і тихо...

Пішов без ціли поміж садами. Чиж треба ціли в таку ніч?! Вистане повна груди незясованих бажань...

Далеко, десь на другім кінці міста співали Стрільці. Разом з пахощами квітів прилинула до Зварича пісня...

„Гей там за Дунаєм
Молодець гуляє
Молодець гуляє
Він кричить, гукає“..

Розгулявся молодець за синім Дунаєм... Десь така сама ніч стояла над дунайским гирлом. Десь так само мовчали дерева і пахли квіти. Хоч груди давив жаль за покиненою Україною, хоч прийшлося і під турком жити, — гуляє молодець.

Але коли поглянув на другий бік ріки, не вдержало серце...

„Подай перевозу
Хай перевезуся“...

Кричить, гукає на перевізника, хоч знає, що даремні зусилля. Другий бік Дунаю обставили московські сторожі. Не пускають.

„Та на ту Україну
Хоч раз подивлюся“... ,

Забанувало козацьке серце за рідною землею. На вигнання, серед чужих і на чужій службі проходять літа і кінця їм не видно. А там у ріднім

краю кохана дівчина остала, сльози виплакала, очі видивила, милого дожидаючи.

„Хоч раз подивлюся...
Не так на Україну
Як на ту дівчину!“...

Безвільно сперся Зварич на пліт і заслухався в пісню. Гей! Йому такого перевізника! Щоб перевіз по синіх водах ген — далеко на схід, хоч раз на Бужани подивитися. Не так на Бужани...

Збудила його з задуми якась розмова. Дві постаті, що нахилені до себе сиділи на лавочці під грушею. Видно теж слухали мовчки пісні, бо Зварич щойно тепер їх запримітив.

Дівчина і хлопець.

— Хоч раз подивлюся — повторив хлопець слова пісні і нахилив головку дівчини під місячне сяйво.

Дівчина засміялася крізь сльози.

— Тобі жарти в голові, а я...

— А ти знов плакати хочеш.

Хлопець пригорнув назад головку, а дівчина притулилась до нього і скаржилась як мала дитина.

— Так так.. Ви всі такі хлопці: не плач... Підеш завтра хто зна куди і доки, а я тут сама лишуся...

— Що ж зробити дитино! — зітхнув хлопець.

— Така вже стрілецька доля... Але ми знову вернемо, чого ж журитися?

— Вернете але не знати коли...

— І не знати хто? — кинув необережно...

Як розсипане намисто бризнули дівочі сльози.

— Я не хочу... Ти мусиш вернути... Що я без тебе... захлипала і судорожно водила руками по його раменах.

— Любочко, успокійся, не плач! — утихомирював хлопець. — Не випадає так за Стрільцем плакати.

Думав, що тим віджене від неї чорні думки. Але дівчина ще більш розхлипалася.

— Я знаю, завтра не можна мені плакати... Але нині... ніхто не видить... нехай хоч виплачуся.

Стихло під грушею. Мовчав хлопець і тихенько на його грудях плакала дівчина. Тіниста груша схилялася над ними і обтулювала молодят шовковим листям...

Нараз хлопець стрепенувся, немов скинув з себе тягар.

— Кохана! — сказав ясным, бадьорим голосом. — Чого нам думати про завтра?! Чого журитися про те, що буде? Нині наше! — і почав сціловувати сльози з коханих очей.

Спершу дівчина тільки безвільно піддавалася нестощам. Лежала мліло в раменах хлопця, час-до-часу схлипуючи як дитина крізь сон. А далі й вона збудилася. Випростувалась і відкинула назад голову, аж коси розсипались по плечах. Хвилю дивилася в лице хлопця, а потім швидким рухом обплела його шию руками і впилилася устами в його уста.

Зварич щойно тепер усвідомив собі, що підслухує і застидався сам себе. Легесенько, щоб не сполошити тиші, щоб не налякати коханців, відсунувся від плота. Перекрадаючись від сутінка до сутінка почув за собою, а може тільки здавалося що почув, притишений, кипучий шепіт дівчини:

— Нині твоє коханий!...

Може це був витвір його уяви, може шелест його кроків, а може вітрець шелельнув спросоня бадиллям малин?...

А може й сказала!?....

Над Стриєм стояла пізно = літня ніч. ...

Галичино рідна! Краю вузеньких нивок і польських доріг! Нераз твоїм синам виривається терпке слово на твою адресу. Нераз у мріях покидають вони тебе і йдуть у кращі, щасливіші сторони шукати ліпшої долі.

Але коли справді прийдеться покидати тебе, коли вже покажеться граничний стовп, тоді з сердець твоїх синів обривається кровавий шматок і падає ще на цім боці. Ніколи вже той шматок не наросте на серці, ніколи не загоїться рана. З кожного місця і в кожній порі летять до тебе думки твоїх синів і припадають до вузеньких нивок, як до матірних грудей. Бо велика їхня любов до тебе, Галичино, краю химерного підсоня і незавидної долі.

Коли по цілонічній слоті, погідний ранок позолотив стрілецький потяг, то Стрільці вже були без отого шматка серця, яке остало по тамтім боці Карпат, у Галичині. Нічю проїздили границю. Продряхлі від гірського холоду і дрібного дощу, набиті як селедці по вагонах і помістницях, не знали певно де ця границя. Але відчули її, бо шматки сердець почали густо падати на залізничий шлях. Три тисячі Стрільців переїхало Карпати. Хоч дозвіл був тільки на дві з половиною тисячі, п'ятьсот хлопців таки втиснулося між вибраних і поїхало на війну.

Стрілецький потяг зїзджав у закарпатську рівнину.

Перед очима, куди оком засягнути, простягнулася залита сонцем країна. З мадярських пушт віяв теплий вітер і грів і сушив і веселіші думи навівав. Примовкло було стрілецьке брацтво під час холодної ночі. Ще по критих вагонах, то хоч розмови якийсь час ішли, але на помістницях, то й говорити було зимно. Ховав кожний голову в ковчир, глибоко як тільки міг. Тулитися до себе не потребували, бо й так творили непролазну гущу. Тому в отвертих вагонах Стрільці помокли тільки на плечах, бо притиснені один до другого не пропустили дощу.

Вагон, у якому їхав Зварич, був критий і хлопець принайменше не змок, хоч і дзвонив зубами від холоду. Цілу ніч ока не зажмури́в. Притиснений у ку́ті, сидів підобгавши під себе ноги і думав порзаними образами, перескакуючи від Стрільців до гімназії, від гімназії до Бужан, від Городюків до Керницьких. Одно, що заєдно трималося кожного образу це Наталка. Де вона тепер?! Що з нею діється?! Москалі напевно вже в Бужанах. Може втікла куди, а може... Не докінчував страшної думки, відганяв її від себе, а вона як настирлива муха вертала знову і бзеніла над вухом. Молода дівчина тільки з мамою... Півдика салдатня вривається до хати, рабує пліндрує і... Ні! Як можна щось такого припускати!? Дядьки зі старою Керницькою щось уже там вирадили,

— Границю переїздаємо! — збудив його з задуми чийсь голось.

Зварич не біг бачити її. Але відчув, відчув болючо як і другі.

Ось лишається за ним рідний край, ось покидає все, що в тім краю було йому близьке і дороге. Іде серед темної ночі в далекі, незнані сторони, на незнану судьбу.

Щойно перша стація за Карпатами, Воловець, перервала одноманітність їзди і принесла розвагу.

В Волівці дістали хлопці сніданок.

Рух, погідний день і веселе сонце розпогодили трохи захмарені обличчя. Заметушилися Стрільці, забігали попри вагони, хто за знайомими, а хто так, щоб завітися. Розтаяли язика і полилися перекликування, запити, оклики та розмови.

Але передовсім помогла тут тепла кава.

Військова кава не має в собі якихсь незвичайних складників, але зате має таємний дар привертати гумор воякови. Коли заковязне тіло і згорбиться душа, тоді немає стриму для розпучливих дум. Кожна небезпека виглядає на безвихідне положення, недобра поголоска на злагіднену правду, кожний неуспіх на трагічне призначення. Але коли продряхлий вояк напеться горячої кави, тоді дужчає тіло і простується душа і все йому виглядає навпаки як передтим.

В Зваричевім вагоні перший Качур перервав гнітучий настрій.

— На дідька я буду журитися тим усім. От кава є — і почав витягати горня з наплечника.

— Маєш рацію — сказав Черник і собі став вимивати посудину на каву.

А при шляху, на сіножати, вже парували величезні казани, покрикували кухарі і увихалися дижурні, доглядаючи за порядком. Хлопці ставали в чергу і підступали помало до казана.

Перший раз нині смакувала кава Зваричеви. Випив її, не думаючи про те, що вона ні ароматна ні солодка. Головна річ, що горяча і досить її було.

— Беріть хлопці багато, бо нині останний раз на снідання кава! — вигукував Качур.

— А завтра що?

— Гріте вино з цинамоном! — Не бачиш винниць на долах?

— Та то кукурудзи! — сміявся Зварич.

— Кукурудзи своїм порядком, а винниці своїм.

— Качур, а може там і салямі росте? — обізвався „вуйко“ Леонтинський.

Качур прижмурих одне око і солодко всміхнувся до Леонтинського.

— Вам вуйку нащо салямі? Ви свої зуби на галицькій ковбасі зіли, салямі тверде, не вкусите.

— А ти все таки подивися — звернувся до Качура Зварич. — Може таки справді вистає яке салямі зпоміж кукурудзи.

— Передовсім, молодий приятелю — почав поважно Качур — салямі не росте, так як лопух, або ти, але його робиться з осялячого мяса. І тому...

— Ви не повинні були сюди їхати — докінчив за нього і на його адресу „вуйко“.

Качур уважав за відповідне змінити тему. Тимлекше міг це зробити, що власне прийшла на нього черга брати каву.

— Не бійтеся товаришу кухар, не перелиєте.

Кухар глипнув на нього зпід лоба.

— „Не бійтеся“... А як потім не стане?!

— То я віддам!

— Дякую за приємність — втрутив котрийсь.

— Твоє горня щось не має апетитного вигляду.

— Але зате його власник має апетит — додав другий.

— Вчепіться вже раз когось іншого — відповів їм Качур, таскаючи своє обемисте горня, повне кави.

Снідання було роздане, казани назад висаджені до вагону, але потяг далі стояв непорушно на стації. Минали години за годинами, сонце щораз то вище підпливало, а відїзду не було. Затє що кільканайцять хвиль їхали інші потяги то в одну, то в другу сторону. Військо, гармати, обози, муніція, харчі. Що їхало на захід, те було призначене на Сербію, що на схід, ішло проти Росії.

Врешті під полудень рушив і стрілецький потяг та покотився на доли.

Стрільці цікаво розглядалися по околиці, що нічим не нагадувала Галичини, хіба тими Карпатами, яких оставили за собою. Величезні поля кукурудз тягнулися по обох боках шляху, десь-не-десь попереверивані стернею зжатого збіжа. Із кукурудзяних лісів, то тут то там, виглянуло закарпатське село і знову сховалося в них. Тільки святиня, більше схожа на костел як на церкву, ще довго привидлялася Стрільцям, заки й собі сховала голову вниз.

Підїздили до столиці Закарпаття, до Мункачева, а ще досі не чули українського слова. По залізничних стаціях гула тільки малярська мова, а наша видно скривалася між кукурудзами. Виднів здалеку мункачівський замок, на високій горі, ще Васильком Коріятовичем заложений. Свідок нашої величі і безсилля. Малярський орел гніздивсь на нім, вигнавши недотепного льва. Сів собі саме на обе-

ліску і розправивши крила супився на українське військо, яке по століттях підїздило до замку.

В Мункачеві на стації, знову не можна було з ніким розмовитись по українськи.

— Прокляття чисте — нарікали хлопці — до кого не звернись, то він тобі „нем ту дум“ і „нем ту дум“.

Ледви німецький часопис дістали. „Pester Loyd“. А там стояло чорне на білім: „Наші війська з тактичних причин покинули 3. вересня 1914 р. місто Львів, завдавши ворогови діймаючі втрати“.

Значить саме тоді, коли Стрільці вибиралися зі Стрия впав Львів...

Чогось ця вістка не зробила на Стрільцях більшого вражіння. Чи тому, що привикли вже були до побід москалів, чи може вірили в хвилевість австрійських невдач, чи може тому, що самі вже були поза Галичиною.

Тільки й чути було між хлопцями:

— Ого! Мое село вже під москалями.

— І мое також.

— Не знати як мое?!

— А твоє де?

— Коло Рогатина.

— Ого!

Десь хтось зітхнув, десь хтось заляв, але довших розмов на цю тему не було.

Находила остання стація їхної дороги: Горонда. Два села Горонда і Страбичево (яке чогось мадяри перезвали на Мезев - Терешеш), були призначені на стоянки для Стрільців.

Сонце скочувалось уже за обрій, як доїхали до ціли. Маленька стаційка стряслась від гомону

українських пісень, яких ще може й ніколи не чула. Після виїзду з Галичини, Стрільці другий раз отсе заспівали. В Мункачеві співали зі злости на мадярів, а тут з патріотизму.

— Ов, бачите, і делегація по нас вийшла — сказав Качур, показуючи на гурток селян.

— Відки знаєш, може то мадяри — сумнівався Зварич. — Дивися, які вони кожухи носять: вовною на верх.

— Які мадяри! То наші люди, по носах пізнати.

І щоби впевнити себе і других, запитав першого з краю.

— Газдо! А далеко звідси до Горонди?

Селянин якось зачудувано глянув на Качура і довгу хвилю не відповідав.

— Щось ваша, Качур, носова теорія не справджується — сказав Леонтинський.

Але Качур не помилявся. Селянин витягнув коротеньку люльку з рота і відповів:

— Ніт, недалеко. Лем так маленько путем тай будете. А ви што, катуни?!

В свою чергу Качур замовк і не знав що відповісти.

— Катуни!?. Що він таке хоче? — бурмотів під носом.

— Може то від слова: катувати! — кепкував хтось півголосом.

— Що то таке, катуни, газдо? — запитав Качур селянина.

— Такі, што йдут на войну.

— Ага військо! Так, ми катуни, катуни.

— А до Мезев - Терешеш далеко? — запитав хтось другий.

Селянин знову так само зачудувано глянув на питаючого, але вже швидше відповів:

— Ніт. Тот сам путь, што до Горонди.

— Перша сотня висідати! — пішов по вагонах наказ і розмова з селянами перервалася.

Стрільці висипалися з вагонів і уставлялися в лаву.

Сотенний писар Горобець почав урядування. З величезною книгою станув перед сотнею і відчитав назвиська Стрільців. Зголосив командантови сотні, що нікого не бракувало, а замовчав, що двадцять було більше.

Те саме діялося й по других сотнях, сотні висідали, сотенні писарі стверджували надвишку.

Потім сотня за сотнею рушила битим шляхом, до місця свого призначення. Одні до Горонди, другі до Страбичева.

Великий як решето місяць освічував Стрільцям дорогу, а спілі кукурудзи кланялися їм і шептали привіти.

Здалеку нерівними хвилями долітала до них пісня. Якась незвичайна, нечувана. Бадьора і сумна, ніжна і пристрасна. Не наша..

За селом співали тамтешні хлопці по мадярськи...

Була неділя. Скінчилася відправа в Страбичівській церкві і народ висипався на цвинтар. А на цвинтарі людей як на Великдень. Ледви частина страбичівців дісталася нині до церкви, бо багато місця забрали Стрільці. Майже ціла Дідушкова сотня була тут, одні з душевної потреби, другі з цікавості. Страбичівські газди не дуже тим журилися. Видно ніколи занадто не перлися в середину, бо як тільки прийшли, обсіли довкола церкву і балакали про свої клопоти та розказували новини. Дехто навіть люльочку закурив, щоб лекше дослухати відправу до кінця та щоб не нудилося при цім.

Стрільці виходили з церкви і собі ставали гуртками. Придивлялися до всього, а навіть устрявали в балачку з тутешніми. Народ пильно ловив кожне їхнє слово і здива не виходив. Якжеж так?! Декотрі й на панів виглядають, а по „руськи“ чешуть, не встидаються. Як звичайно, інтелігенти більше були несмілі. Не знали від чого починати. Але сільські хлопці швидко знайомилися, заводили балачки і... агітували.

Саме з церкви вийшов священик і простував крізь цвинтар до дому. Качур, що теж був під церквою, нечайно відірвався від гурту і підступив до духовника..

— Вибачте, отче духовнику — сказав, чемно кланяючись — я на хвилинку.

Народ умить окружив їх обидвох.

— Што такого? — запитав непривітно священник.

— Чому ви говорите проповіді по малярськи?!

— Што мовите? — не вірив власним вухам священник.

Качур прибрав якнайбільше скромний вигляд і повторив своє питання.

— А якже?! — здивувався священник.

— По нашому. Адже тут не малярі, а руснаки!

Священник вирячив очі на Качура, хотів щось відповісти, але не знаходив слів. Мимоволі сягнув рукою до вуха, щоб не чути такої хули і перестрашений просто втік з цвинтаря.

Качур остався сам у колі страбичівських селян, що з подивом гляділи на того, який у нечувано відважний спосіб боронив прав їхньої пониженої, руснацької мови. Мали нову тему до балачки, хоч їм за останніх чотири дні ніколи не бракло тем.

Відколи Стрільці прийшли до Страбичева і Горонди, цікавих новин було досить.

Стрільці говорять по руснацьки...

Стрільці, що другий, то докторош, себто інтелігент...

Стрільці не вміють по малярськи...

Стрільці не бояться малярів...

Стрільці мають команду руснацьку...

Ця остання новина була здається найбільше нечувана, дивовижна, захоплююча. Рівночасно була й найліпшим агітаційним засобом. Адже військо так імпонує!...

На вулицях бавилися діти війну і не кричали вже „Відяз“, „Йобра гет“, але „Позір“, „Вправо глянь“, „Обернись“. В більшій частині не розуміли значіння наказів, але все таки командували і були горді з того.

Тепер, під церквою переконалися страбичівці, що Стрільці щей боронять руснацької мови.

Газди розходилися по домах, обговорюючи випадок і з дива розкладаючи руками. Газдині, в своїх повивертаних кожухах, потягнулися за газдами, більше думаючи про свої дочки, як про політику. Молоді парубки і дівчата остали ще і вийшли на майдан. Перші, щоб паралізувати небезпечну ривалізацію Стрільців, другі щоб подивитися на „катунів“, дарма що ті катуни ще в цивільних одягах. Стрільці теж не розходилися, а стояли гуртками на майдані.

Склярський чувся вже як у себе дома. Вишукав Анічку, дочку господаря, в якого мешкав, і весело моргав до неї оком,

— Алеж ти Анічко прибралася нині!

Дівчина спустила чорні вії, паленіла, але не тікала. Кутиками уст усміхалася вдоволено і кокетливо скувала хусточку.

Хлопець приступив bliще і взяв її за руку.

— Ходи Анічко, підемо до дому.

Страбичівським кавалерам це вже не подобалося. Споглядали зпід лоба на Склярського, смішні в своїх запасах, які носили, мадярським звичаєм, про свято для більшої паради. Якийсь відважніший приступив до дівчини і положив їй руку на рамени.

— Пойди лем зо мнов, Анічко, маю ти што то мовити.

Але Склярський не був з тих, що легко дають собі відібрати дівчину. Змірив суперника від ніг до голови і легкодушно сплюнув.

— Ти мой! — проїдив крізь зуби. — Перше віддай мамі запаску, а потім будеш за дівками ганятися.

Страбичівець не розумів усього як слід, але відчув образу і в рухах і в словах. Узявся за-під боки і відкинув гордо голову.

— Не до тебе я мовив, лем до Анічки. А ти мене не кивай, бо я ся не встрашу катуна.

В повітрі запахло бурею.

Склярський почервонів, Анічка втікла, страбичівці грізно захитали запасками, а Стрільці готувались виручати товариша.

Але на щастя з'явився між ними ангел мира, в постаті сільського поліціянта. Саме в критичний момент він почав бубнити в бубон, знак, що має щось оголосити. Все змовкло і наставило вуха.

А сільський достойник сповіщав, звертаючись очевидячки в сторону Стрільців:

„Неслободно в кіндерицу, бо буде воняти! Кожда хижа най сокотит своїх катунів і як увидит, пят курун штрафу!“

Стрільці знали вже настільки закарпатський говір, щоби завстидатися. Знали, що неслободно — це невільно, кіндерица — кукурудза, хижа — хата, сокотити — стерегти, а штраф — кара. Про що розходилося теж було ясно. Видно деякі з них не перестерігали санітарних приписів, а зате зберігали традицію галицького села.

Тихо, незамітно виносилися один за другим, лишаючи без бою поле страбичівським парубчакам.

Не така то була важна справа, оте оголошення, щоб аж балакати про те. Хлопці посміялися трохи, десь-котрийсь повторив на память слова поліціянта і скінчилося. Зате виступ Качура під церквою був темою живої дискусії.

— Пощо було тобі зачіпати! — казав Василевич.

— Якто ні?! — боронився Качур. — Нехай знає мадярон, що ми за тим народом постоїмо.

— Постоїмо не постоїмо — обізвався Леонтинський, — не в тім річ. Але, бачите, Качур, ми ще тут за коротко, щоби пхати свій ніс туди.

— То ви кажете, позволити їм на мадяризацію?!

— Не бійтеся. Не змадяризують вони так легко.

— Не змадяризують?.. Послухайте, що парубки за пісні співають вечерами: самі мадярські!

— А школи?! Все по мадярськи! — докинув Черник. — Ви чули, що оповідав наш господар.

— Ясно, що це лайдацтво — відповів Леонтинський. — Але з другої сторони: священник - мадярон певно донесе куди треба.

— Ну і що?

— Можуть нам робити пакости.

— Ова! що нам зроблять?!

— Не кажіть ова. Мадяри можуть більше зробити як поляки. Приїде одного дня якась біда і перечислить Стрільців. Що ми тоді з тими п'ятьма сотками зробимо?!

— Йдіть. Хто дорахується. Не дорахувалися в Стрию, то тут тим більше.

— Так думаєте. А я думаю, що нетреба таких річей робити, доки ми ще певно не стоїмо. Зрештою не знати як це народ прийняв.

— Думаю, що добре — обізвався Зварич. — Я дивився на селян, то виглядало, що вони були дуже вдоволені з того.

Вуйко Леонтинський ще сумнівався.

— Побачимо — сказав. Ось недалеко на стожанку. Запитаємо господаря.

Скрутили в свою вуличку і зайшли в садок. Незадовго вийшов до них газда і сам почав про це розмову.

— Ой, бив нині злосний наш отець.

— А люди не були злосні? — запитав котрийсь.

— Люди? За што? За руську бесіду?!

— Чомуж він говорить по мадярськи?

— Не слободно по руськи.

— А хлопці ваші чому співають по мадярськи?

— Не слободно!

— „Не слободно“... А якби заспівали?

— То штроф наложат.

— А в вас, у Польщі, як? — запитав по хвилі.

— Та де ми газдо з Польщі! Ми з Галичини.

Такі самі руснаки, як і ви.

„Вуйко“ взявся до освідомлювання.

— То бачите так...

Виломив патичок і почав на стежці рисувати карту:

— Осьтут ви, осьтут Карпати, а тут Галичина і в ній живе пять разів стільки руснаків, що під мадярами.

Газда водив зором за патичком „вуйка“ і дивувався аж крутив головою. А Леонтинський викладав і про школи і про суди і про читальні і про все, що тільки вважав за цікаве для темного газди. Але, коли перейшов за Збруч і почав говорити про

Велику Україну, газда, що правда, потакував і дивувався, але видно було, що не вірив. Деж пак! Трійцять мільонів руснаків! Десять разів стільки, що в Галичині і сто разів стільки, що на Закарпаттю?! Врешті почав зівати і вкінці викрутився від викладу тим, що хоче при неділі „пак маленько“ поспати.

Тільки старий газда зайшов у хату, вийшла в садок Анічка. Сіла собі оподалік на колодку і вдавала, що не дивиться на Стрільців. Хлопці почали до неї примовляти, а вона відкидала назад слова мов мячик і пекла їх веселими, чорними очима.

А раз, коли від сміху аж закашлялася, то Зварич пригадав собі лемківську пісню і легенько заспівав.

„Ганічко-душечко, не кашлі,
Штоби ми при тебе не нашілі,
Бо як ми при тебе почують,
Возьмут ми калапец і чугу.“

Дівчина уважно слухала пісні, похиливши голову. Потім звела очі на Зварича і навіть не кліпнувши ними, сказала:

— Я лем на дворі кашляю, в хижі ніт.

Бризула сміхом, як дукачами, аж хлопцям мурашки поза плечі пішли та знялася з місця і понеслась наперики через сад, через перелаз, до сусіда. Хлопці як наврочені вели за нею очима, доки не зникла серед зелені.

— Ех! — покрутив головою Склярський.

— Краща, Василю, як бужанські? — спитав Зварич.

— Краща некраща, але більше жару має.

— Ей, дурниці вам у голові — сказав „вуйко“.
— Богу дякувати, що гарна пора, то й полежати в холодку приємно.

Вивернувся горілиць і підложив руки під голову.

— Кожний вік має своє право—зачіпав „вуйка“ Качур.

Але „вуйко“ не обзивався. Лінливими очима водив по безхмарній синяві закарпатського неба і задоволено пикав свою люльку.

Другі хлопці і собі пішли за прикладом „вуйка“. Недільна тиша залила садок. Тільки час-до-часу, коли зір спочив на далеких щовбах Бескиду, переривало цю тишу легеньке зітхання...

Нераз по вечірних вправах, коли товариші розходилися по селі шукати знайомств і вражінь, Зварич виходив далеко в поле, щоб бути тільки з самим собою.

Сонце потапало вже в кукурудзах, стягаючи останні промінні з широких піль. По зораних нивах переливався сумерк усіми красками фіолету. Тільки ген, на заході палахкотіли ще кровавим золотом високі шпилі Бескиду.

Зварич сідав денебудь на рові і всі думки, які за день намоталися довкола серця, розсновував тепер та пускав як осіннє павутиня. А вони здіймалися вгору і летіли понад осяяні верхи Карпат, у далеке галицьке село...

Що там діється у його рідних Бужанах?! Вештаються десь по ньому москалі, бють, рабують, бешкети вичиняють. Стільки про їх звірства по часописах, що тяжко не вірити. За вправами та заняттями ніколи й подумати про це, але вечерами нераз зі Склярським годинку - дві пожуряться обидва. Та в річі, які тільки його обходять, бо тільки його торкаються. Про це він з товаришем не говорить, а тільки з власними думками, оттут на полі, сам один.

Дядьки остали на місці...

Уявляє собі тету, як ходить з кута в кут, і блідим лицем світить по кімнатах. І за нього дрижить, і за дядька боїться, і Керницькими журиться. Тільки про себе не дбає... А дядько?! Який то для нього удар, отся інвазія московська! Він, що всіми фібрами душі ненавидів північних ворогів, тепер мусить дивитися на них, на побідників, мусить слухати їхніх наказів і терпіти наругу над усім, що в нього найсвятіше. Дядько горячка. Коби хоч не втратив терпцю і не наробив собі лиха.

Не повинен цього робити не тільки з огляду на себе і тету, але й з огляду на Керницьких. Він-же одинокий мущина там між ними.

Пані Керницька десь у чорній розпуці. Боевий фронт відділив її від чоловіка, а той чоловік у руках побитих австрійців. Вона може й на нього, на Зварича, лиха, може й його останнього листа не читала?!... Яку вона трагедію переживає! Ті, для яких була прихильна — забрали їй чоловіка, а ті, для яких прихильний був чоловік — може її єдину дочку забрали?!.

Ця остання думка виводила Зварича з рівноваги. Він зривався з місця і йшов куди очі несли, щоб утікти від тієї думки.

Наталка, його Наталка, та кохана дівчина синьоока, малаб стати жертвою війни?! Кому ця жертва потрібна?! Україні?.. Австрії?.. Росії?.. Нехай він згине... Аджє-ж йде з крісом у руці і буде вбивати ворога! Його жертва може принести користь і свому і ворогови. Але її?!... Боже! хорони її перед злом, що десь чаїться там на кожному кроці.

Зварич таки тікав від тієї думки. Вона, як лісна муха, чіплялася його якийсь час, а потім покидала, давала собі спокій. А тоді верталися його думки вислані за Карпати, та тепер уже відрадіші, більш веселі.

Дядьки... Вони десь певно не сидять у школі, але перенеслися на приходство і разом з Керницькою бороняться проти московської навали. Пані Керницька мусить викликувати в москалів співчуття. Вона-ж жінка москвофіла, арештованого. Тому й Наталці не грозить нічого... Одинокі їх журба — отець Керницький, але може він уже на волі і жде тільки на нагоду, щоби вернутися до дому...

Отак потішивши себе, вертав Зварич заспокоєний на стоянку і клався спати. День, два, мав зі своєю журбою спокій, аж доки знов якась вістка не розятрила рани.

Ось нині по полудні заговорила про упадок Стрия. Під впливом цієї вістки чорні думки знов обсіли його і знову він під вечір знайшовся серед піль. Але знов остаточні міркування принесли йому потіху та привернули спокій.

Опинився під самою Горондою і тепер щойно побачив, як далеко нині зайшов. Саме був біля будинку на яким виднів короткий, але проречистий напис: Шер, бор, палінка, — себто: Вино, пиво, горівка.

— Ех, піду випю шкляночку вина — подумав — Добре на журбу.

Пустився в сторону коршми і вже скрутив на місток, що біля неї, коли нараз ізза дерева вискочив нечаяно Стрілець, наставив проти нього кріс і крикнув:

— Сій! Неможна!

Зварич аж відскочив назад, так несподівано вдарив його цей оклик.

— Чому неможна? — запитав здивовано.

— Неможна, бо неможна — відповів Стрілець.
— Верніться назад на дорогу!

Вернувся, але на дорозі таки пристанув і почав цікаво розглядати коршму. Чому вона така небезпечна. Десь певно холера або тифус!..

Вже хотів завернути до дому, коли назустріч йому надійшов знайомий студент із Золочівщини.

— Товаришу, чому то неможна до тієї коршми?

— Якто? Ви не знаєте?!

— Слово даю, не знаю.

— То в вас, у Страбичеві, нічого про це не говорять.

— Може й говорять, я не чув.

— Дивне... Через Шаріку неможна.

— Що ж то таке „Шаріка“?

Золочівець видивився на Зварича, як на непри-
томного.

— Що-о-о?! Ви з місяця впали, що не знаєте що то таке Шаріка?!

— Ручу вам, що не знаю і ніхто в нас не знає.

Золочівець співчуваючо похитав головою.

— Чоловіче! Бути на Закарпаттю і Шаріки не знати, то страшна річ.

Але по хвилі почав підозрівати підступ.

— Слухайте Зварич: не беріть ви мене на бас. Тож неможливе, щоб ви не знали Шаріки.

— Слово чести вам даю, що не знаю.

— Бодай вас біда взяла — клепнув його тамтой по рамени.—Що-ж ви знаєте, як ви не знаєте Шаріки!?

Зварича почало вже це все злостити.

— Та говоріть нарешті—нетерпеливився — що це є та „шаріка“?

— Дівчина, чоловіче! І то ще яка дівчина!..

— Через дівчину не пускають Стрільців до коршми?

— А власне через дівчину. Можете собі уявити, що це за дівчина!

Золочівець задивився розміряними очима в вікна коршми і говорив, немов до себе.

— Очі як вуголь, брови як пявки, а постава, а ноги, а темперамент!..

— Бачу, що й вам вона впала в око — засміявся Зварич. — Але чому вона така небезпечна, що аж сторожу поставили?!

— Ех, ви не знаєте що то Шаріка! — зітхнув золочівець — Душу чоловік положив би на стіл, не то гроші.

— Не розумію. То тут і гроші входили в гру?

— Входили, тільки не думайте щось злого про Шаріку. Хлопці просто протрачували що мали, щоб тільки бачити її, одним словом перекинутись. Спершу в коршмі шпильки не перепхав би. Старшини і рядовики, все там було. Потім команда побачила, що це трохи занадто і заборонила ходити туди.

При цих словах золочівець так жалібно зітхнув, що Зварич знову засміявся.

— Колиб я був вашим сотенним, то я вас не дав би на команданта сторожі коло Шаріки.

— Власне не маєте рації. Хтож ліпше буде вважати, щоби ніхто не прослизнувся до коршми?!

А ось, як тільки стемніє, то цілі процесії блукатимуть довкола. Але я не я, коли хоч один з них пролізе.

— А ви самі?!

— Я також ні — відповів твердо золочівець.
— Очевидно доки маю службу — додав по хвилі.

— Звідкиж команда довідалася про все так швидко? — спитав Зварич. — Хіба сама ходила до Шаріки?!

— Бодай мене! Що найважніше я вам забув сказати. Цілу ту халепу зробив сотник Гутовський. Знаєте, той такий чепурун... Він доніс до команди, що Стрільці тут запиваються, що протрачують усі свої гроші, що з цього можуть вийти скандали і тому конечно треба заборонити вступу до коршми. Команда повірила і вже першої ночі стояла тут сторожа. І що думаєте.. Десь коло півночі крадегься хтось до коршми. Хлопці: хап! а то... сотник Гутовський. Сміху було на цілу Горонду!..

Саме останні проміні позолотили коршму і зробили з облупленого будинку казочну хатку залятої царівни. В однім крилі скрипнула віконниця і кризь вікно виглянула чорна головка.

— Шаріка! — шепнув радісно золочівець і вхопив Зварича за руку. — Ходіть, подивитесь, що за краса.

Зварич підійшов ближче і глянув у вікно. Перше, що побачив, це були очі. Подовгувасті як мігдали, темні як ніч, глибокі як безодня. Над очима звисали важкі, довгі віії і ще більше затемнювали та поглиблювали їх. Зпід тонкого, орлиного носика стиглою малиною визирали повні, сочисті уста. На них грався легенький, загадочний усміх, як той

і промінчик сонця, що сів на її гранатові коси. А те лице, а ті брови, а те чоло... Така краса стояла в вікні старенької коршми, що Зварич не міг очей відірвати.

— А що? я не казав? — збудив його шепіт товариша. — Бачили ви вже таке?!

Зваричеві нараз стидно стало. І за себе, невірного любчика, і за всіх Стрільців, що задивлялися на жидівочку.

— Нічого надзвичайного — скривив легковажно уста. — Зрештою мені не подобаються чорнявки...

— Але Шаріка!?

— Ні. Волю білявки — і перед Зваричем мигнуло стигле золото кіс і сині волошки очей.

Попрощався і швидко пішов в сторону Страбичева, тим разом тікаючи не від настирливих дум, але від тих чорних очей, що глянули на нього з вікна горондівської коршми.

З Галичини не доходили майже ніякі вісти. Так начеб Карпати спинювали їх, як спинювали відгомони боїв і заграви пожеж. Страбичево і Горонда жили своїм життям, на око байдужні до того, що могло коїтися за синіми горами.

Але це тільки на око.

Стрільці жадно ловили кожний клапоть часопису і шукали в ньому всього, що відносилось до рідної країни. Та часопис був таким рідким гостем серед Стрільців, а звіти з боїв у Галичині такі неясні, що всі живились переважно поголосками, раз над міру потішаючими, а раз над міру грізними. Львів то переходив до наших рук, то лежав у звалищах, під Стриєм то торощили австрійці москалів, то москалі брали в полон цілі армії. Нажаль добрі вістки на другий день показувались уже звичайними поголосками, а лихі тільки маліли але справджувались.

Одного дня сотенний писар приніс відомість, що якийсь генерал - українець має обняти команду над Стрільцями.

— Відки це знавш? — питалися його.

— Вчора вечером була в булаві балачка про це.

— А ти що там робив? — допитувався Качур.

Сотенний писар пускав попри вухо іронічний запит і розсновував далі думки про генерала.

— То було би знаменито Подумайте: все таки генерал, то щось є.

— Що таке балакаєш! Деж в той генерал-українець? — говорив Черник.

— Чому ні. Мусить бути. Тільки може ми не чули про нього.

— З тим генералом, то певно така сама правда, як із Шептицьким.

— Або з Шептицьким неправда?! Тільки наші патріоти не хотіли.

— Ей, хто там знає як було. Факт є, що нема. Сотенний писар відходив уражений, а Стрільці подискутувавши над генералом приходили до переконання, що воно зовсім можливе і ждали.

Генерал не приходив, але зате другої днини приходила нова вістка.

— Кажуть, що Стрільців мають побільшити до десять тисяч.

— Хто таке казав?

— Головний командант мав їздити до Мункачева і там йому таке казали.

— Нарешті прийшли до розуму.

— І не шкода то було розпускати в Стрию хлопців!

— Як би було десять тисяч, то й Шептицький міг би вже командувати.

— З другої сторони, як би Шептицький командував, то булоб напевно десять тисяч.

— Ідіть! Нащо нам когось чужого. Що він брат митрополита то ще за мало. Бог зна, чи загалом почуває себе хоч трохи українцем.

— І то рація. Маємо свою команду, свою Бовву Управу і це нам зовсім вистане.

Стрільців до десяти тисяч не побільшували, а нова вістка заступала стару.

— Чули ви!? Однострої для нас мали прийти.

— Які однострої? Стрілецькі!?

— Австрійські, але їх мають тут перероблювати на стрілецькі.

— Цікаво, яка краска. Чи така як австрійська?!

— Певно. Звідки вони возьмуть інакшого!?

— Шкода. Ліпше булоб мати такі, як мали наші на здвізі.

Однострої не показалися, але зате одної днини приїхав ненадійно австрійський полковник Молік і команда зарядила перегляд усіх сотень.

Ще заки було знане, хто він і як називається, сотенний писар тріюмфував.

— А бачите, ви сміялися! А він таки приїхав.

Хлопці радо признавалися до помилки.

— Горобчику, та ми жартували. Тепер бачимо, що таки ти мав рацію.

Колиж стало відомим, що це тільки полковник, Горобець не робив собі нічого з цього.

— Не генерал, але всеж таки полковник.

Коли всі довідалися, як називається цей полковник, Горобець і це собі витолкував на нашу користь.

— Молік... Мулик! Українське назвисько! А котрийсь-то казав, що нема високих старшин-українців.

Ніхто не супротививсь. Вірили Горобцєви. Він, не як сотенний писар, але як письменник і фільольог справді міг мати рацію, що Молік це звичайний український Мулик.

На полі між Страбичевом і Горондою уставились Стрільці і ждали на високого гостя.

Надіхав оточений стрілецькими старшинами і почав іспитувати сотні. Підійшов і до першої сотні.

Червоними штанами і золотим ковніром аж за очі хапав, похмурими бровами і вільгельмівськими вусами наганяв страху.

Оглянув вистроєну в лаву сотню і вдоволено махнув головою. Хлопці не могли йому не подобатися, хоч напевно різали його військове око отою пестрою мішаниною стрілецьких шапок, спортових кашкетів, солом'яних капелюхів і твердих півциліндрів.

Після того почався іспит. Казав зробити розстрільну, обсаду рова, наступ, відступ, вправи в кольоні і забезпечений похід.

Закінчила перегляд дефіляда...

Мешти, черевики і чоботи солідно витовкали такт та підіймали куряву на сухій стерні. Достойник привітно всміхався і ласкаво кивав рукою.

Сотня вертала на стоянки задоволена з себе як ніколи.

— Що перша сотня, то не копиця сіна! — похвалив Качур, — як тільки червоні штани віддалилися.

— Робила все, як грім! — підхвалював Гладун. — Бігме, ми в Бориславі ліпше не робили.

— Ті бориславці, то такі хвальки, що не дай Боже! — злостився Качур. — Думають, що як у них нафта бухає, то й військо мусить бути найліпше.

— А таки так. В Бориславі повстали перші Стрільці. Клим Гутковський, інженір Филип Левицький організували, вчили. Всі бачили на здвизі, як виглядали бориславці.

— Я міркую, що межі здвигом і війною є маленька ріжниця — обіззався Леонтинський, помало

вимовляючи слова. — Не перечу, що сотня добре списалася, але тут заслуга не наша, а пана сотенного писаря.

Горобець і собі вийшов на перегляд та весь час волочився за командантом сотні з величезною книгою під пахою. Тепер ішов він гордо біля першої чвірки і робив вражіння, що сотня тільки завдяки йому так добре представлялася. Вуйкового дотепу не чув і добре що не чув, бо любив часом образитися і вдавав тоді достойника.

Сотня підходила саме під Страбичів і перший раз, відколи виїхала з Галичини, заспівала свою улюблену пісню.

Цілий час перебування за Карпатами, ніколи ще не була така весела.

Не знала, що завтрішній день, буде останнім у її військовій вишкочі. Що від завтра почнеться ціла низка днів, місяців, а навіть літ у безнастанних трудах, боях і походах, на шляху до великого ідеалу..

Ранок устав веселий, ясноокий. Була половина вересня. В Галичині в цей час уже нічний холод кости нащупував, тут, на Закарпаттю, тепло було ще, мов серед літа. Ланцюг Карпат спинював подих півночі, а угорська пушта слала аж до підніжа гір свої теплі вітри. Під їх крилом розросталися ліси кукурудз, ваготіли гиллі слив'яних садів, наливалися солодом грозна по захистних виноградниках. По безхмарнім небі плало не осіннє галицьке сонце, з сумною ласкою в очах, а закарпатське, веселе і горяче.

Перша сотня стояла в збірці і слухала денного наказу:

„Вчорашній перегляд виказав найліпшу боеву справність у першій сотні. Головна команда висказує першій сотні свою похвалу і заряджує: нині 24. вересня 1914 р. відійде сотня на стацію Горонда, де завагонується і відіде до Мункачева. Там дістане однострої і весь виряд. Гаївська сотня передасть нині свої кріси, набійниці і муніцію першій сотні. В Мункачеві перша сотня ждатиме на дальші зарядження.“

Зварич слухав наказу і дивні почування ворухилися в його душі. І розкіш і острах і гордість і якесь дивне почуття маленькості своєї особи. Йде на війну... Братиме участь у тім, про що балакається

як про рідке страхіття. Почує рев гармат, гъркіт скорострілів і тріскіт крісів, тим разом звернених на нього з метою вбити його. Може перша куля, перша граната призначена на те, щоб поховати в землю всі його мрії, всі його сподівання?! Може перший багнет, який загрузне в стрілецькім тілі, саме пробє його серце, яке щойно починало битися живіше... Але геть острах! Перша сотня вибрана з усього Стрільцтва йде на війну. Скільки то подиву і заздрости в других сотнях!.. Але смерть?! Що значить його особа в тім великанськім дужанні народів? Хіба міліони таких самих як він не йдуть у бій, не кровавляться, не гинуть. Ось біля нього сотня товаришів... Кожний з них має таке саме право до життя, а подібні мрії і надії.

Зварич глянув мимохить по лицях товаришів і почув, що тепер вони йому ще ближчими, просто ріднею. Адже з ними, в їх товаристві, як рівний з рівними, піде на небезпеку смерти чи каліцтва, на труди і невидоди воєнних походів.

Після збірки не було вже вправ. Хлопці розійшлись по стоянках, ладитись у довгу дорогу.

Веселі були. Може й неодному десь там у душі блукалася журба як тїнь, але вона за слаба була, щоб захмарити чоло, погасити очі. По клунях та стодолах розлягалися сміхи, жарти і співи, ще більше як звичайно бувало.

Газда, в якого Зваричів рій був на стоянці, вийшов до хлопців.

— То ви на безівно днесь ідете? — питався немов з жалем.

— Напевно, газдо! — відповідали хлопці. — А вам може кривда яка сталася, скажіть, ми заплатимо.

— Нич ви ми злого не вчинили. Катуні ви добрі і кедь би я бив молодший, пойшов би з вами.

— Ходіть, возьемо! — сміялися хлопці.

— Або пустіть, газдо, Анічку з нами — за-жартував Склярський.

Старий всміхнувся і погрозив хлопцеві пальцем.

— З тобов набезівно не пустивби.

Старий сів собі на порозі стодоли, закурив люльку і видно любив хлопців, коли не квапився їти від них. Надійшла з саду Анічка, несучи повен подолок стиглих слив,

— Анічко, а дай но катунам слив — закликав старий.

Дівчина підійшла ближче і роздавала пригор-щами стиглі угорські сливки.

— Ох, Анічко — зітхнув Склярський. — Коби знаття, що так скоро відійдемо, був би до тебе сва-тався.

— А якби я не пойшла?!

— Чому, хіба я вже такий нідочого? Газдо, кажіть, хотіли б ви мене за зятя?!

Газда глянув зпід навислих брів на Склярсь-кого, хвилю приглядався йому з любістю, а далі покрутив головою.

— Ніт! Не хотів би!

— Чому-ж?

— Не сокотив би ти жони. За дівчатами ганяв би.

Хлопці зареготалися, а Зварич ще доповів:

— Видиш Василю, як на тобі пізнаються. Дід Федорій те саме казав.

Але Склярський нічого собі з цього не робив. Мовби це не до нього говорилося, звернувся знову до дівчини.

— Анічко приший мені, серце, ґузик до блюзи. Відірвавсь десь на вправах.

Анічка подивилася підзорливо на хлопця і легенько всміхнулася.

— Нема в мене ігли. В хижі є,

Склярський зробив таку міну, що йому без ґузика життя немиле.

— Щож я тепер зроблю — бідкався. І негарно, запнятися неможна...

— Попроси Анічку, щоб винесла — поміг Зварич.

— Або піди з нею, то вона тобі там пришиє — поправив Качур.

Склярському подобалося ця гадка.

— Ну щож, Анічко, пришиєш? — запитався встаючи.

— Чом би ні, пришию — відповіла тихо і подивилася на батька.

Але старий газда сидів байдужо плакаючи люльку, мов не чув розмови.

Дівчина пішла передом, ліниво коливаючи бедрами, а за нею хлопець скромно і зі спущеною головою, мовби його той ґузик справді так дуже обходив.

Та коли минуло з десять хвилин і з хати ніхто не виходив, старий газда почіхався в потилицю і собі потьопав до хати...

Підходило полудне і хлопці нетерпеливо ждали на кріси з Гаївської сотні. Але кріси не приходили і не прийшли. Зате прийшла ціла чета разом з крісами і зголосилася в команді сотні. Гаївці вспіли вже вистаратись позволення переходу і поставили до розпорядимости першої сотні свої кріси, але разом з собою. Команда сотні прийняла їх без зай-

вих торгів, бо хлопці були гарні, ідейні і добре вишколені.

Між Гаївцями двох було спеціально цікавих.

Один з них, гарний молоденький хлопчина, зараз перейшовся по стоянках і всім представився. Елегантний і чемний, робив вражіння дуже ніжного, хоч зрослі густі брови вказували на рішучість і сильну волю.

Це був жид Шварцер.

Другий високий, плечистий, з надутими губами і вічно насупленим лицем. На високе чоло спадав йому заєдно космик волосся і робив його подібним до актора, який грає Наполсона. Здається цей космик сам не спадавби, якби його власник не зчісував що дня. Цей Стрілець також дуже швидко знайомився з усіма, хоч іншим способом як Шварцер. Підійшовши до якогось гуртка, тубальним голосом витав усіх поспільно:

— Здорові були друзяки!

Це був наддніпрянець Барилко.

Оглядали всі його як екзотичну появу, хоч і з пошаною та романтичним захопленням. Він-жеж був для них уосібленням степу, Київа і Дніпра-Славути.

Гаївці ввійшли в першу сотню, як осібна чета і швидко заакліматизувалися серед нових обставин. Коли по полудні сотня вирушила на стацію, гаївська чета творила вже ціпке звено в сотенній кольоні.

Машерували Стрільці через Страбичево, Мезев-Теребеш як його мадяри називали, і тоді заспівали першу оригінальну стрілецьку пісню:

„Машерують добровольці
Через Мезев - Теребеш
Чи то банда чи то військо
Ти ніяк не розбереш“,

Було в тій пісні багато правди і їдкою насміху над стрілецькою долею. Після коротенького вишколу йшли отсе молоді хлопці, в чім хто мав і з чим хто мав. Справді ніяк не можна було розібрати „чи то банда, чи то військо.“

Хіба що хтось приглянувся їм ближче, або почув як співають вони...

На стації не ждали вже Стрільці так довго на вагони, як у Львові чи Стрию. Там Австрія відсилала новобравців у запілля, тут посишала вояків на фронт.

Проводили першу сотню і страбичівці і Стрільці.

Між страбичівцями найбільше було дівчат, знак, що газди швидше переболіли втрату симпатичних квартирантів. Не бракувало і Анічки. Припадала весь час очима до першого роя, де в третій чвірці хиталася джиджуриста голова Склярського.

Між Стрільцями, що прийшли прощати сотню, найбільше було... заздрісних. Кожний з них радий би був стати в ряд і відійти на фронт. Мати пятистрільний кріс, надіятися швидко на однострій і дивитися так гордо на всіх довкола, як тепер дивилася перша сотня.

Прийшов час відїзду...

Загриміли окликами прощання Стрільці, і ті, що їхали і ті, що оставалися. Але ці оклики звучали якось інакше як досі. Більше різко і по мужеськи, а менше голосно і ясно...

Страбичівці стояли мовчки і непорушно. Тільки то тут, то там похиялася дівоча головка, щоб за-

таїти від сусідок непрошену сльозу, — наслідок десятиденного знайомства.

Потяг покотився в долину.

В заходячому сонці блестіли шпилі Бескиду, як королівські голови в коронах. В довгих фіолетних киреях засіли півколом карпатські велити і раду радиди. З одної сторони бачили вони безчисленні московські полчища, що мов зібрані ріки підпливали до гір, з другої, маленький стрілецький відділ, що їхав отсе своїми грудьми загачувати провали, заставляти шляхи, щоб не пустити далі ворожих бурунів. А над горами бальдахимом звисала чорна хмара, що насувалася зі сходу...

Замочена по краях у свіжій крові, сама темна і незглубима, скривала в своєму нутрі блискавиці і громи.

Диміли верхи Карпат, як погашені смолоскипи. Цілу ніч сік дрібний дощ, а хмари так були закутали гори, що небо і земля творили одну темну пропасть. У таку ніч хіба тутешній верховинець потрапив би знайти дорогу крізь дебри і бори.

Засірів ранок німичний і сумний. Заповідався знову слотливий день, бо хоч дощ і ущух, то з чубів ялиць курилося, мов хто вогонь під ними розіклав. Мряка йшла в гору, а дими з курних бойківських хат стелилися брудними ряднами по землі.

Битим шляхом, що серпентиною спускався на галицький бік, йшов відділ війська. В темно-синіх одностроях, з жовтими вишивками на штанах. Хто знав австрійську армію, той на перший погляд пізнав хто це. Гонведи, мадярська краєва оборона! Відділ був невеличний, може з двадцять людей і видно йшов на стежу, бо вислав передню сторожу і „око“. Головна „сила“ посувалася вперед помало, але певно, зате „око“ йшло дуже обережно і раз-у-раз приставало, розглядалося і надслухувало. Коли воно здержувалось, робила те саме передня сторожа, а за нею і цілий відділ. Але довкола було тихо і мертво. Ніде ні підозрілого звука, ні найменшого руху. Дерева дрімали ще, приголомшені цілонічним дощем, а люди не квапилися в дорогу у такий ранок.

Відділ сходив чимраз то нище і врешті пристав на закруті. Перед ним виринуло з сірої мряки маленьке гірське сельце. Хати розбіглися на всі сторони, шукаючи пригожого захисту по ярках та видимках. Маленька церковця пустилася йти кудись, але змучена і собі присіла під горбом. За нею підбігало приходство, немов боялося, що остане само над журливим потоком.

Не штука підходити до села в мирнім часі. Ідеш простісенько і без застанови, цікаво хіба як село називається, а одинокою небезпекою може бути спущений пес, що виженеться за тобою з обістя. Але на війні підходити до села, яке лежить між двома військами, багато прикріше. Не знаєш, чи не зорить за тобою вороже око, чи не заклеоче ізза першої хати скоростріл. Тому старі вояки ще довго по війні волять іти чистим полем, як через села, де круті вулички та осторонні будинки нагадують їм засідки і несподівані напади ворога.

Побачивши село, відділ мадярських гонведів скрутив зі шляху і довго стояв на краю ліса та на раджувався. Потім до першої хати з краю вислав двох звідунів, які хильцем перебігли горбок і ярком почали скрадатися до хати. Видно село було „чисте“, бо за хвилю роздався від хати свист і цілий відділ рушив надолину. Минув церкву, приходство, перейшов потік і потягнувся гусаком під гору.

Село спало. Тільки селянин з крайної хати, викликаний вояками, ще довго стояв на подвір'ю і дивився вслід за відділом, доки цей не всякнув у темний ліс по другім боці села.

Сонце вже давно мандрувало по світі, але про нього хіба догадуватись можна було. На небі висіла

брудна, сіра плахта хмар і раз-у-раз стрясала на землю дрібний, докучливий дощ. Із ліса, що раннім ранком проковтнув був мадярських гонведів, вийшов знову той самий відділ і спустився до села. Довга і прикра дорога примучила вояків, бо навіть з гори тягнули за собою ноги, мов милиці. Біля приходства спинилися, поставили в кізли кріси і ладилися спочивати. Ніхто їм не виходив на зустріч, ніхто не підходив приглядатися. Мадяри! Досить цього одного слова, щоб кожна хата замкнулася, як черепаха в свою шкаралушу і тільки крізь вікна заглядала перестрашеними очима.

Вояки збилися в гурт і балакали.

— Ех! — зітхнув один. — Коби так тепер теплого молока. Ото булоб добре.

— Я волів би так... вареничків зі сметаною — мріяв другий.

— Де тут, на бойках, знайдеш вареники. Хіба в священника.

— А хочби. Можна запитатися. Ануж...

— Але хто піде питатися?

— Хто!? Ти! Ти повинен вміти попівську поведенцію. Адже сам якийсь попович:

— Я тепер гонвед — засміявся попович.

— Не шкодить. Представишся, то пізнають. А як нічого не дістанеш, то проси, нехай дозволять нам каву зварити.

Попович відірвався від гурту і поправцював на приходство.

На подвірю не стрінув нікого. Тільки рудий песок вихопився з дровітні і кинувся до нього. Але побачивши невидане якесь диво, сховав хвіст під

себе і чкурнув через перелаз. Може й його пере-страшили жовті нашивки на синім мундурі?!

Вояк підійшов під хату і довго крутився, заки ступив на поріг. Думав певно, що хтось вийде до нього і облекшить йому завдання. Але хата немов вимерла. Стояла мовчки і непривітно зиркала на влізливця.

Ввійшов у сіни і застукав до перших дверей. Але коли довго ніхто не відзивався з середини, натиснув клямку і опинився в кухні. В тій самій хвилі перебігла кухню дівчина і сховалася до кімнати. Вояк остав сам, не знаючи що далі робити. Переступав з ноги на ногу, розглядався по стінах, покашлював, але з місця не рухався.

Врешті двері від кімнати помаленько відхилилися і на порозі станув старенький священник. Блідий, перестрашений, кланявся воякови і боязко підходив до нього.

— Чим могу служити! — спитав по німецьки.

— Отче добродію, позвольте, що представляюся! Петро Зварич, Український Січовий Стрілець.

Священник аж подався назад від тих слів. Вирячив очі і здивовано водив зором по воякови. То дивлявся в його лице, то поглядав на мундур і на жовті вишивки.

— Ах! Отця добродія дивує мій мундур! засміявся вояк. — Що зробити! Вбрали нас покищо в те, що було під рукою.

Священник глибоко зітхнув, бо здається досі не дихав навіть. Бліде лице оживилося, а очі блиснули радістю.

— Ви... ви Зварич?! Петро?..

— Так, отче. Але звідки отець мене знають?!

— *Lupus in fabula!* — сказав до себе старий і зловився за голову. — Дух святий при нас хрещених.

Потім раптом розложив рамена і обняв вояка.

— Дороженькі мої. Який я рад, який я безмежно рад! — говорив радісно — Та я думав, що то Бог зна хто, а то наші кохані Стрільці.

І мовби йому прибуло сили а убуло літ, кинувся до дверей відчинив їх на розтвір.

— Гей! Панство!! — закричав на цілий голос, — чи ви знаєте хто це прийшов?! Січові Стрільці! Наші хлопці!!

На той крик ожив мовчазний дім, як потрясений улий. За стіною, по кімнатах, зробився шум, роздалися голоси і в кухню почали вбігати муштини, жінки і діти. Нестрашний уже був їм синій мундур з жовтими нашивками...

Зварич розсіяно всміхався і кланявся на всі боки. А вони підходили до нього, сміялися собі виталися як з рідним і...

Нарз Зварич остовпів Усмішка зчезла з лиця; а очі розширилися як у перестрашеного. Чи справді?!... Ні, це зява!...

Побачив сині очі і золоте волосся...

— Наталка! — крикнув здушеним голосом і кинувся в сторону дівчини.

Сам не знав, як і коли, опинився біля дівчини і не зважаючи на нікого, почав цілувати її по руках.

Та це була тільки хвиля. Швидко опам'ятався і може був би з сорому втік з хати, але чиясь рука взяла його за рамя і лагідний голос промовив:

— Пане Петре! А зі мною не привитаєтесь?

Зварич обернувся і став лице в лице з панею Керницькою.

Всміхнулася до нього своїм добрим усміхом, обняла за голову і поцілувала. А Зварич припав до її руки і чув що від надмірного щастя не стає йому віддиху, а очі ось-ось бризнуть слізми.

За весь той час ніхто ні словечком не перервав святочної тиші. Здавалося, що всі заперли віддих, щоб не сполошити щасливої хвилі.

Врешті Зварич підніс голову і трохи завстижено подивився. Але всюди стрінув привітно усмінені лица і вогкі від радості очі.

Тільки Наталки не було. Втікла...

— Просимо! Просимо до середини, дорогий гостю! — промовив старенький пан-оптець і взяв Зварича під руку.

Тепер щойно Зварич пригадав собі, чого властиво прийшов сюди.

— Ах, отче добродію, я й забув. Я прийшов просити, чи не моглиб ми зварити собі тут кави?!

— Каву варити? В моїй хаті?! — сказав ніби з обуренням пан-отець. — Я на такий скандал не позволю!

— Ану, Влодку! — звернувся до якогось молодого священника. — Біжи проси всіх сюди. Всіх до одного!

А обертаючись до Зварича:

— Вас не пушу, ще мені втічете...

— Але ні! — додав по хвилі. — Не так легко булоб вам покинути нас без прощання.

Моргнув сивими бровами до пані Керницької, а вона сміючись хитнула головою.

Зварич не мав навіть часу завстидатися, так швидко потягнув його за собою пан-отець, а за ними гурмою посунули в кімнату всі решта.

Загомоніли нараз просторі попівські кімнати сміхом і розмовою. Кожний мав щось спитати, кожний мав щось сказати і говорили всі разом, так що Зварич не знав кому першому відповісти.

— Ідуть! — скрикнула якась пані і все кинулося до вікон.

На подвіря входили Стрільці всі без одного, бо один остав на сторожі коло крісів.

Зварич мав хвилю часу, щоби прийти до себе і розглянутися в ситуації. Досі не було можности ні нагоди. Ненадійна стріча з Наталкою вивела його до тої міри з рівноваги, що на ніщо не звертав уваги. Потім так усі нахлинули на нього, так разом говорили і питалися, що він не міг віддиху злапати. Розгубився зовсім серед нежданої обстановки і несподіваного числа людей.

А на приходстві справді було людей незвичайно багато.

Кілька священників, пані, панночки і діти, все те зібране в однім домі, мов на празник або іменини.

Старий панотець зрозумів, видно, здивовані погляди Зварича, бо присівся коло нього і поясняв.

— Вас дивує, що в мене стільки осіб. Вакаційна кольонія! — сказав сміючись.

— Не так вакаційна, як воєнна — поправила якась молода пані, обертаючись від вікна.

— То це все родина отця добродія? — спитав Зварич старого.

— Як не родина, то майже родина. Пані Керницька мого товариша дочка. Отся пані, невістка

мого тіточного брата. Той знову священник, моєї жінки свояк. Тамтой, лисий, мій дуже добре знайомий, ще з часів семинарських. І так далі і так далі. Ба-чите самі свої!

В тій хвилі відчинилися двері і до кімнати почали входити Зваричеві товариші. Старенький господар дому витав сердечно кожного з них і голосно представляв усім гостям.

Хлопці спершу почувалися ніяково, не знали де мають стати, як обернутися і що робити з руками. Не влежався ще на них військовий мундур і звязував їм рухи. Василевич, сальоновець першої води, раз-у-раз то запихав руку до кишені, то пригладжував волося. Перфецький відкашлював, ніби хотів щось сказати, а Черник дивився на свої заболочені черевики і водив рукою по зарослій щоці.

Але щирість і сердечність старого панотця швидко привернула хлопцям давню певність себе.

— Сідайте панове, сідайте дорогі гості. Прошу! — бігав коло них старенький господар і кожного з осіб саджав за великим столом.

— Не маю вас так чим гідно погостити, панове — приговорював. — Самі собі будете винні. Не дали ви нам знати, а тепер хіба дістанете яких вареників, бо мяса не маю.

На згадку вареників Качур підняв голову і пильно надслухував. Це він раніше мріяв про них і тепер тремтів за сповнення цієї мрії.

— Отче добродію прошу собі не робити заходу — відпрошувалися Стрільці. — Ми маємо з собою все.

— Що маєте?

— Маємо каву, хліб..

— І ще що?

— Більше нічого... але це нам вистане.

— Тримайте ви свою каву і свій хліб на гірші часи, а в мене будете їсти те, що я вам дам.

Хлопці стулили губи як перед учителем і тільки всміхалися вдоволено, бо ця пропозиція зовсім їх не боліла.

Відколи в хаті з'явилися другі Стрільці, Зварич не був уже центральною фігурою товариства і мав змогу оглянутись за Наталкою.

Побачив паню Керницьку в дверях і підійшов до неї.

Повела його до другої кімнати і замкнула за собою двері.

— Кажіть, що з ним?! Де він? Чи ви бачили його? — питала нетерпеливо.

— Бачив, пані добродійко, ще у Львові. Але я про все написав у листі до дядьків.

Керницька махнула рукою.

— До нас здається почта вже тоді не йшла. Деж ви його бачили?

— У Львові, як провадили арештованих. На вулиці.

— І говорили що?

— Неможна було. Я тільки крикнув до отця і він пізнав мене.

— А деж він тепер? — питала Керницька крізь плач.

— Не знаю. Мені казали, що їх усіх вивезуть до Перемишля, або навіть і Кракова і там будуть переслухувати.

— Бійтеся Бога. Та це може ще з місяць потягнути!...

— Ні, пані добродійко. Я певний, що до тижня все буде полагожене. Так говорили всі у Львові і так само кажуть у нашій Головній Команді.

— Як жеж муж виглядає? Дуже подіلالо це на нього?

— Отець парох, дуже добре тримається — видумував Зварич. — Видно не бере собі цього до серця... Всміхався до мене і кивав рукою.

Пані Керницька відітхнула з полекшею.

— Хвалити Бога — сказала втішно. — Може Пан-Біг дасть, що йому нічого не станеться.

Але по хвилі знову задзвеніли сльози в її голосі.

-- У Львові, ще може не піддавався, але, як повезли його далі... Хто зна, що з ним тепер діється...

Затулила хусточкою очі і дусила в собі плач, щоб не вибухнути риданням у чужій хаті, серед чужих людей.

Зварич розгублено дивився на її голову і тільки бачив, що чорне волосся пані Керницької густо переткалось срібними нитками журби. За два тижні прибуло цього срібла більше, як за цілі роки.

Нарешті пані Керницька відняла руки від очей і глянула безпорадно на Зварича.

— Що ж тепер?.. Порадьте мені, що я маю робити?

— Не знаю, пані добродійко — розвів руками Зварич. — Але як пані добродійка вже сюди заїхали, то треба їхати далі.

Пані Керницька заломила руки.

— Ну деж я вже далі поїду?!.. До кого і з чим?!...

Зварич сам не знав, як цю справу вирішити. Чув, що багато нашої інтелігенції виїхало до Відня і вхопився тієї думки.

— Можеб до Відня!? Там є наші послы і загалом багато наших. Щось порадять, допоможуть... А по звільненню може й отець парох тамтуди поїхати...

— Добре, до Відня — приставала пані Керницька, — але в який спосіб я там дістануся? Як мене пустять туди?

— Пустити пустять, тільки біда з залізницею. Де сісти і як до неї дістатися... Хіба винаймити підводу в селі.

— Пощо наймати?! Миж маємо свої коні!

— Як то? То пані добродійка своєю фірою?! Аж сюди кіньми?

Керницька блідо всміхнулася.

— Правда, що я вам ще того не говорила. Так! Ми своїми кіньми з Бужан аж сюди. Від села до села тай заїхали.

— А щож дядьки?

— Осталися вдома. Пан Городюк казав, що він нікуди не їде, бо його обовязок остатися з людьми. А ви знаєте свою тету, вона на все погодиться... Виправляли нас у дорогу. Боже! як тяжко було розлучатися. Але щож я мала робити?! Мужа нема, москалі підступають... Думаю собі: поїдемо кілька сіл далі, може перемине. І так їхали і їхали, аж сюди доїхали. Ще коби я сама, а то Наталка, плаче вічно за батьком, гризеться, треба вважати, щоби не захорувала. І тепер, кажіть, що маю почати?!

— Таки, пані добродійко, найліпше буде до Відня. Добре, що є коні. Коби до залізниці, а там уже легко. Біда тільки, що з кіньми зробити?

— Дурниця коні. Це булоб ще найменше. Возьмете до Стрільців і конець. Але я боюся, чи мене приймуть на залізницю.

— Мусять приймити. Вже я те все якось зроблю.

Зварич намовляв їхати до Відня, хоч сам не знав, чи воно так дуже добре. Але хотів вислати їх як найдалі від тієї тучі, що грозила Галичині, хотів бачити Наталку безпечною від усього, що несла ця туча в своєму лоні.

— Може бути, що ви добре радите — погодилася пані Керницька. Але знову як ваш командант не схоче перевести нас через гори!?

— Командантом прошу також не журитися — відповів Зварич. — Він мій шкільний товариш, зробить усе для мене.

— Але де панна Наталка? — запитав по хвилі. — Треба, щоб пані добродійка поговорили з нею. Ануж панна Наталка не згодиться їхати до Відня.

— На це не може не погоджуватися — відповіла Керницька. — Щож ми тут висидимо! Кожної хвилі прийдуть сюди москалі, а тоді як ми зможем побачитися. Ходить, вона певно в котрійсь кімнаті, або на городі. Порадимось в трійку як що зробити.

Кожна кімната, крізь яку проходив Зварич, була мешканням одної рідні. На землі лежали сінники, матраци, ковдри і подушки. Кути позакладувані валізами та клунками, зменшували і так малі кімнатки і робили з попівства магазин постелі та старих убрань. Страх перед російською навалою

зігнав у тихе гірське приходство кілька родин утікачів, а гостинність старенького пан-отця дозволила їм розташуватися тут. Жили з дня на день надією швидкого повороту на доли, де саме Австрія за всяку ціну намагалася здержати ворожі полки.

Пані Керницька, з Наталкою і двома домашніми панями, займала останній pokій і туди повела Зварича, сподіваючись застати там дочку.

Не помилилася.

Наталка сиділа при вікні і блукала журливим зором по збочах недалекої гори. Не чула навіть, як пані Керницька ввійшла зі Зваричем до кімнати.

— Наталочко! Ми з паном Петром прийшли на-радитися з тобою.

На звук голосу матери, Наталка обернулася і піднесла очі на Зварича. Але швидко спустила їх, нерішучо встала з крісла і стояла така тиха, сумна, і засоромлена, що Зваричеви такий жаль підступив під горло немовби він Бог-зна яку кривду її вдіяв. Думав тільки про те, що він скомпромітував її перед усіми і що тому вона така сумна і завстиджена.

— Пан Петро каже, щоб ми їхали до Відня — говорила пані Керницька сідаючи біля Наталки на кріслі.

— А татко де? — спитала дівчина, не підводячи очей.

— Татко здається в Кракові, а пан Петро впевняє, що за два-три дні будуть вільні.

Тоді щойно Наталка зважилась піднести очі на Петра.

— Так, панно Наталко — приступив bliще Зварич. — Отець добродій швидко вийдуть на волю і певно також поїдуть до Відня, бо там наших дуже

богато поїхало. Тому я раджу і пані добродійці і вам перебратись туди.

— Як-же ми поїдемо? Возом?! — спитала Наталка матери.

— Ні, залізницею — вмішався Петро.

— Звідкиж?

— Пан Петро хоче нас перепровадити через гори і там посадить на потяг — відповіла пані Керницька.

Наталка довгу хвилю стояла задумана, а далі її лице розпогодилося і вона глянула щасливо в лице хлопця.

— Ви нас хочете перепровадити?

— Так, я з товаришами. Зараз на другім боці, у Волівці, можна буде сісти на потяг.

— То знаменито! — аж усміхнулась дівчина. — А в Відні, мамо, зачекаємо на татка... Або може він на нас уже чекає!..

Змінилася відразу. Зник з очей сум, розійшлися стягнені брови, а що найважніше для Зварича — пропало засоромлення, викликане його привитанням при першій зустрічі.

— А ви бачили татка, пане Петре? — звернулася до хлопця.

— Так, бачив, але ще у Львові.

— Власне пан Петро розповідав мені про це — сказала пані Керницька. — Татко зовсім добре виглядали і всміхалися. Видно добре тримаються і нічого їм не грозить.

В тій хвилі відчинилися двері і в кімнату заглянула якась старша жінка.

— Ах, добре що вас знайшла — промовила з порога до Керницької. — Кохана пані! Ходіть,

ради Бога, допоможіть мені в кухні. Панни ані їм у голові. Всі коло Стрільців. Нема сили затягнути їх до роботи. А я сама не наліплю стільки вареників.

Пані Керницька встала з крісла і пішла до дверей.

— Я також іду — поспішилася Наталка і збиралася виконати постанову, але старша пані здержала її.

— А бо ти від мачухи, чи що? — сказала сміючись. — Усі панни коло Стрільців, а я тебе маю до кухні забирати?! Ні-ні, ми вже собі з мамцею самі порадимо.

— Правда пані?! — звернулася до Керницької.

Пані Керницька заки відповіла, подивилася на дочку і на молодого Стрільця, що ось мали остатися самі в кімнаті. Одно і друге спустило очі і вдавало, що жарт домашньої пані зовсім до них не відноситься. Всміхнулася ледви помітно і потакнула головою.

— Певно, що порадимо.

— А ви, пане Петре — звернулася до Зварича, — розповідajte Наталці все що знаєте про мужа тай потім переходить обидвое тамтуди, до всіх.

Зварич мовчки вклонився, а Наталка ще не рішалась, що має зробити. Але, коли двері замкнулися, вернула назад до вікна і сіла на крісло.

В кімнаті залягла тиша залюблених. Стільки слів тиснеться тоді на уста, що не можна й слова промовити. Тяжко тоді зачати, бо кожне речення видається невідповідне, кожний рух смішний.

Наталка оглядала пильно свої пальці, а Петро поправляв раз-у-раз блюзу і переступав з ноги на

ногу. Одно і друге не знало як перервати цю тишу і обидвоє мали з тим чимраз більший клопіт.

Врешкі Наталка перша зібралася на відвагу.

— Як жеж там татко? Здорові, добре маються?
— запитала тихо.

Тама прорвалася, перші леди трісли і Зварич відзискав мову.

— Зовсім добре — відповів. — Я бачив їх у Львові...

— Деж вони були?

— Йшли власне вулицею... з другими... Цілком не змінилися і видно сподіваються, що помилка швидко виясниться, бо навіть були веселі.

— Бідний татко — зітхнула Наталка, — тільки муки витерпів за дурно.

— Я маю вражіння, що з отцем добродієм загалом дуже добре поводяться і нема чого за отця боятися.

— Певно, що нічого їм не зроблять, бо нема защо, але все таки можуть ще тримати Бог-зна доки.

— Мені здається, панно Наталко, що найгірше вже минуло. Отець добродій залежний тепер від суду, а не від першого-ліпшого жандарма.

— Боже, Боже, щоби то вже як найскорше переглянули їх справу.

— О це вже дуже швидко піде. В нас говорять, що до тижня все буде полагожене.

Наталка сперла чоло на долоню і похитала головою.

— Йой, я така неспокійна за татка. Що там з ними і де вони тепер. Може навіть спати не мають на чім!...

Не гризяться, панно Наталко, все буде добре. Поїдете з нами, а потім до Відня і там певно стрінетеся з татком.

Зварич сам не знав як, але за кожним словом зближався на крок до тієї золотої головки, що хиталася журливо, сперта на маленьку долоню. Врешті опинився біля дівчини так близько, що аж оглянувся на двері.

Але двері мовчали, а з третьої кімнати доходив гамір веселої розмови великого товариства.

На поручу крісла лежала друга рука дівчини і манила уста хлопця. Схилився і легенько поцілував рожеві пальчики. Рука дрогнула, але не рушилася з місця. Тільки голова помало крутилася на бік і на Зварича впав теплий погляд коханих, синіх очей. Хвилю очі Стрільця і дівчини милувалися собою, а уста нечутно вимовляли якісь сердечні, ніжні слова.

Врешті Стрільць похилився, одним рухом підніс дівчину з крісла і пригорнув до себе.

— Наталко!..

Цілував уста, очі, брови, а дівчина не пручалася, не злостилась. Положила голову на гонведську блюзу і розсіяла щасливий усміх по лиці. Часдо-часу з під навислих повік стріляв соняшний промінь, а уста розхилялися як пелюстки рожі.

— Петрусю! — неслося леготом від них.

— Золото мов! — вертало відгомонам від уст хлопця.

Тоді пружилось дівоче тіло як струна, стрясалася золота головка, а білі ручки щільно обвивалися довкола шиї Стрільця...

Застукав хтось до дверей і молодята розчімхнулись, як розколені ударом сокири. Двері пома-

ленько відімкнулись і крізь них вихилилось усміхнене лице старшої пані, тієї самої, що кликала Керницьку до кухні.

— Пане Зварич, прошу до обіду — сказала урядовим тоном і сховала швидко голову.

В їдальні гуло як у вулюю. Ніхто й не звернув уваги, що Зварича не було між присутними, так само ніхто не помітив, як він просовгнувся крізь відчинені двері.

Саме просили вдруге Стрільців сідати

Довкола великого стола засіло стрілецьке братство до обіду. За ними станули домашні і втікачі-гості.

Старенький господар десь незнать відки випорпав пляшку наливки і частував нежданих гостей.

— Дай вам Боже — примовляв до Стрільців, щоб ви не тільки відзискали страчені околиці, але й пішли там — до матери городів наших, возвістити волю українському народови!

— Дай Боже! Дай Боже! — відповідали Стрільці і аж усміхалися до слави, яка їх чекала в майбутньому.

А пані-матка, сива, маленька, бігала як курочка довкола стола і припрошувала.

— Прошу вас, панове, беріть. Не давайтесь просити. Що маєм те даєм. Не сподівалися таких дорогих гостей.

Хлопці на принуку не чекали. Їли аж за вухами тріщало, а Качур, як подали вареники, сказав зі сміхом:

— Я таки собі випорокував нині отсю божеську страву.

— А котра в вас не божевська?! — спитав вуйко Леонтинський.

— Дорікають мені — звернувся Качур до господаря, — що я маю апетит. Правда, отче добродію, що це не є ніяка хиба!?

— А ще на війні — всміхнувся господар. — Коби було тільки що, то їсти скільки влізе.

— Але й другим лишити трохи — сказав „вуйко“ і взяв зперед Качура полумисок з варениками.

Всі сміялися, а Качур ратувався як міг.

— Так то все, прошу панства: самі їдять, а на мене відказують.

— Прошу не журитися — обізвалася паніматка, — зараз будуть свіжі.

— Дуже дякую, я вже не буду їсти. Мені стидно за них усіх. Деж то стільки вареників, що вони ликнули...

— Тобі не так стид, як жаль. Колиб сам був вибрався на стежу, то не мав би тепер суперників — сказав Зварич.

Качур заскалив до нього око.

— Може й твоя правда — почав поважно, — але все таки тебе напевно забрав би з собою і маю вражіння, що ти дуже радо згодивсяб піти.

Зварич почервонів, а Наталка сховалася за плечі пан-отця, що саме стояв перед нею. Обидвоє відчули, що це до них відносилось.

Але Качур завернув і затер сліди за собою.

— Ти хлопець відважний — продовжав — оборонив би мене перед москалями.

— А ти його перед варениками — докинув котрийсь.

Качур зробив таку міну, мовби хотів заплакати.
— Пані добродійко — звернувся до господині
дому — прошу мене взяти в оборону. Правда, що
я не зів аж так багато, щоби з мене сміятися.

— Алез ні! — запевнювала пані-матка. Прощу
їсти, як тільки смакує.

Поставила новий полумисок вареників і знову
припрошувала, бігаючи від одного Стрільця до
другого.

Але все має свій кінець. Навіть голодний шлунок
вояка. Хлопці вже втретє відпрошувались, а Качур
невідклично положив вилки на таріль і дефінітивно
закінчив їду. Тепер тількиб закурити ще і обід був би
блескучо закінчений. Але хоч і не один сягнув ру-
кою в кишеню, брав швидко руку назад і тільки
тяжко зітхав.

Старенький господар добре знав, що належа-
лоб подати.

— Вибачте панове — промовив з жалем, —
почастував би вас тютюном, але ми давно вже його
не бачили.

— Дякуємо, отче добродію, в нас є свій —
відповів Леонтинський, — тільки, що він не під-
ходить до кімнати.

Шиї священників витягнулись.

— В вас є тютюн!? — запитав один.

— Є, але страшний. Такий від люльки. Ми
встидаємось курити його, бо дуже воняє.

Господар аж руки з дива підніс.

— Бійтеся Бога! Встидатися курити правдивий
тютюн?!.. Прощу, курить, як тільки маєте що!

Стрілецькі руки жваво полізли до кишень і на
столі появилися пачки бакуну.

Вуйко Леотинський виняв свою люльку і нерішучо мняв її в долоні.

— А люльку?!.. Прошу вибачити, я папіросок не курю.

— Алеж і дві! — засміявся господар.

Хлопці вмить позакурювали і по хаті розійшовся сопух бакуну.

Видно не разив він нікого, бо жінки не кашляли, а муштини не крутили носами. Навпаки, кожний з них раз-у-раз поглядав то на брунатне листя, то на дими, що обсновували голови Стрільців.

Врешті один з священників не видержав.

— Позвольте закурити? — спитав Стрільця і вже витягав руку по тютюн.

Стрільць здивовано глянув на нього.

— Прошу дуже, але я не знаю, як вам буде це смакувати. Хіба отець хочуть так для відміни.

Священник сердечно засміявся.

— Маєте рацію: для відміни. Вже нам від букового листя язик терпне.

— Якто від букового листя?!

— А так, бо ми нічого іншого не куримо.

— А тютюн?

— Більше як тиждень уже не бачимо жадного.

Тепер Стрільці на правду завстидалися. Такі недогадливі! Позакурювали собі, а господарів і гостей навіть не просили. Але хто-ж міг сподіватися, що тут така посуха на тютюн!?

— Просимо, просимо! — кинулися тепер направляти помилку і подавали один наперед другого свої пачки.

Старенький господар ще боронився від покуси

— Може ви панове самі не будете мати. Ми не хочемо вас обдирати.

— Алеж отче добродію, в нас того досить. Що два дні дістаємо одну пачку. Прошу курити, скільки душа забажає.

За хвилю вже всі муштини поскручували собі папіроски та любувалися ароматом і смаком правдивого тютюну, хоч він і до люльки.

— Чи то тільки муштини можуть курити цей тютюн? — спитала сміючись одна з пань.

— Паням не раджу — відповів за всіх Леонтинський. — Від нього язик деревіє.

— Власне добре — відповіла пані. — І так, ви муштини, нарікаєте на наші язики.

— Дай спокій Олю — обізвався якийсь священник, — ти не дуже куриш, а панове може не мають самі багато.

Але пані вже була взяла пачку в руки і не думала резигнувати бодай з одної папіроски.

— Нехай собі що хочуть роблять, я таки закурю — сказала весело.

Стрільці були дуже вдоволені, що знайшли спосіб віддячитися за гостину. Пошептали щось між собою і один з них вийшов. За хвилю вернувся з цілим оберемком пачок і висипав їх на стіл.

Втікачі аж ахнули на вид такого багатства. Тепер уже ніхто з них не жалував собі і крутив папіроску за папіроскою. Сірий, їдкий дим сповивав кімнату, що аж діти і панночки почали дуситися від кашлю. Але завзяті курці не переставали. Повідчиняли тільки вікна і двері, щоб було місце на нові дими.

Перфецький глянув на годинник і моргнув значучо на товаришів. Тоді піднісся Леонтинський, сховав до кишені люльку і промовив:

-- Високоповажані панство! Сердечно дякуємо за щирю гостину і приємні хвилі, перебуті в вашім домі. Несподівано впали ми, як стадо голодних вовків, на вашу хату і перепрошуємо за клопіт, якого наробили вам. Щоб хоч трохи віддячитися за все добре, просило прийняти від нас отсей тютюн — на жаль тільки бакун. Може другим разом, коли доля pozwoliть побачитися, принесемо з собою ліпший і тоді панночки не будуть уже кашляти. Дякуємо ще раз за гостину і прощаємо. Нам час у дорогу!

По цих словах почали Стрільці вставати з місць, але старенький господар задержав їх.

— Дорогі мої гості! — казав дрозачим гололосом. — Дякую Богу, що дожив тієї щасливої хвилі, що мої старі очі побачили наше рідне військо, наших коханих Українських Січових Стрільців. Сотки літ чекали Карпати на ту радісну хвилю, а я ціле життя мріяв про це. Нині сповнилася моя мрія. Моя хата гостила нащадків українського лицарства і я буду гордий, а вона буде славна від цього. Жийте здорові та дужі на славу українського народу і для його добра!

Скінчив. По старечих лицях покотилися дві великі сльози радості і щирого чуття. Уста хвилю дрожали безмовно, а далі зложилися до співу і зі старої груди вилетів бадьорий, сильний згук...

Ще не вмерла Україна.

Перші тони розбіглися одинцем по хаті, але швидко нашли поміч і піддержку.

Стрільці зірвалися з місць, усі присутні знерухоміли і кімнатою потряс спів півсотні людей. Все що жило обнялося звуками рідного гимну і співало його так, як ніколи. Ворожа повинь докочувалась до гір, заливала все, що українське, але незалиті острівці дзвеніли ще протестом і вірою в майбутнє. Не був це спів празниковий, вічевий, чи концертний, але спів вояків, що завтра могли душу й тіло положить, і спів громадян, що за цю пісню могли завтра поманджати на Сибір...

Прогомоніли останні звуки гимну і крізь відчинені вікна всякли в мряку слотливого дня. Хвилю панувала в хаті святочна, жертвенна тиша. Непорушно стояли всі на місцях і хоч уста вже замовкли, та серце ще співало і душа дзвеніла, як розіграна арфа.

Перші прорвали цю тишу Стрільці. Їм час було вибиратись у дорогу, а дорога була далека і тяжка. Рушили гусаком у сторону господарів, щоби попроситися. Але старенький господар ще раз здержав їх рухом руки.

— Панове, прошу ще на хвилиночку! Вибачте мені, я вже старий, не довиджую, але скажіть, хто тут є командантом?

— Я, прошу — обізвався Перфецький і виступив наперед. — Чим можу бути помічний?

Старушок приглядався хвилю до його ковніра, але не добачував ніяких відзнак.

— Не знаю, як вас титулувати... — сказав стурбовано.

Перфецький знайшовся в неменше скрутнім положенню, бо ніякої ранги не мав, ніяких відзнак

не носив, а про́сто був назначений командантом стежі і тільки всього.

— Дрібниця, отче добродію — махнув легко-важно рукою. — Прошу сказати в чім річ?

— Тут, бачите, річ у тім, щоби ви... Тільки не знаю, чи зможете це зробити! — замявся старий.

— Для отця добродія все, що тільки буде в нашій силі.

— ...Щоби ви забрали з собою дві пані.

— До Стрільців?! — зжахнувся Перфецький.

— Видно ви не дуже раді Стрілканям — за-сміявся господар.

— З принціпу отче добродію. Ми вважаємо, що жінки не повинні йти на війну.

— Огже не бійтеся, не до Стрільців, а так тільки перепровадити через гори. Вони хочуть дістатися до Відня.

— Ах так! — засміявся в свою чергу Перфецький. — Прошу дуже. Тільки не знаю, чи пані видержать таку дорогу!?

— Вони мають свої коні. Розходиться лишень про те, щоб дісталися до найблищої залізничної стації на Мадярщині...

— А котріж то з пань хочуть їхати? — обернувся Перфецький до присутних.

Підступила пані Керницька і несміливо піднесла очі на височенного Стрільця.

— То я, пане команданте, з дочкою. Мужа арештували і ми хочемо до Відня, щоб, як випустять його, бути разом.

— Пані добродійка Керницька, здається?

— Так є... І моя дочка, Наталка.

— Добре, прошу — погодився Перфецький.— Але пані будуть ласкаві швидко зібратися, бо ми мусимо поспішати.

А потім обертаючись до Стрільців, вишукав між ними Петра і моргнув до нього оком.

— Ти, Петре, будеш весь час іти біля воза! — сказав острим голосом військового наказу, а рівночасно і... всміхнувся до нього.

Приготування до дороги не тривало довго. Пані Керницька вповала видно на запевнення Зварича, бо як Стрільці вийшли з хати, перед ганком стояв уже запряжений віз. Пастух Грицько сидів готовий до їзди, покуруюючи кострубату „дзигаретлю“, теж почапунок котрогось Стрільця.

Всі хатні гурмою випровадили віз і Стрільців аж за ворота.

Хлопці підійшли до крісів і станули в два ряди. Приємно їм було показати себе добрим військом перед таким великим числом знайомих.

Розляглася команда:

— Позір! Бери кріс! На плече кріс! Напряма за мною, стежа ходом р-р-руш!

А як зробили кілька різких кроків:

— Спочинь! Свобідно-о-о!!

Тоді шойно хлопці обернулися і на прощання замахали шапками мов стадо відлітаючих журавлів крильми. Віз із панями Керницькими покотився ззаду за Стрільцями, як мініятурний обоз мініятурного відділу.

— До побачення! До побачення! -- долітали оклики від воріт приходства.

А коли відділ вийшов на недалекий горб і оглянувся в останнє в сторону попівства, біля воріт все

ще стояв гурт людей, а старенький господар все ще маяв своєю червоною хусточкою.

Зварич, згідно з наказом команданта, йшов біля воза, такий радий і веселий, що ніг під собою не чув. Ось довелося йому не тільки побачити ненадійно свою кохану дівчину, але й стерегти її та перепроваджувати в далекі, спокійні сторони. Наталка щораз оглядалася за ним, усміхалася щасливо і видимо любилася молодим вояком, хоч .. і не на коні і хоч у гонведським мундурі. На щастя синій мундур був Петрови до лиця, а це їй зовсім вистарчало...

Відділ спустився в діл, вийшов на битий шлях і поволі пішов під гору. Чим далі, тим більше розводив перед ним рамена густий карпатський бір, а гори розступалися, щоби перепустити його.

На закруті дороги командант спинив відділ і далевидом розглядав горби по другім боці села. В одному місці спинився довше.

Закляв.

Тією самою дорогою, якою рано вернули Стрільці, підкрадалася до села московська стежа...

Зварич відвіз пані Керницькі на стацію Воліведь. Поїхали вони від Стрільців аж на третій день. Помучені були і недуже спішилися. Так їм добре було серед Стрелецької братії. Тепер сиділи в почекальні і балакали в трійку.

Пані Керницька не могла нахвалитися.

— Алеж то ваш сотник симпатичний. Нічого собі не додає. Такий, якби звичайний чоловік. Доки життя мого не забуду, як усі з нами добре обійшлись.

— Звичайна річ пані добродійко — робився скромним Зварич. — Найважлише що є перепустка. Тепер уже спокійно можна їхати. А як пані добродійка з грішми стоять?

— Богато не маю, бо не було таки в дома. Муж забрав трохи собі, а я те, що лишилося і ще в панства Городюків позичила сто корон. На якийсь час мені вистане.

Розповідала про це Петрови і ні він, ні вона не виділа в цім нічого незвичайного. Не подумали навіть, що в Бужанах тяжко булоб говорити про це. Наталка менше цікавилась грошовими справами, а зате захоплена була побутом серед Стрільців.

— Алеж то в вас весело. Я з приємністю осталась би тут, на позиції.

Зварич скривився як від кислоти,

— Це, панно Наталко, ще не позиція, а оставатися тут нема чого.

— Хіба хочете вступити до Стрільців! — додав іронічно.

— А хочби. Можуть другі, могу й я!

— Наталочко, що таке балакати! Тобі здається, що це так легко. Треба мати силу, щоби ходити отак по горах.

— Ніби ті панни, що при Стрільцях дуже сильніші від мене?!

— Але старші — відповіла пані Керницька таким тоном, що воно означало „мудріші“.

Наталка стихла, щоб за хвилю перескочити на іншу тему.

— А леж той ваш командант гарний.

— Котрий? — спитався Зварич. — Сотенний?

— Ні, той, що провадив стежу.

— О так, дуже гарний — potwierдив Зварич рівнодушно, але чув, як щось кольнуло його під серцем.

— Високий, поставний і очі має прекрасні — розводилася Наталка. — А який шармант!

— Ей, тобі такі дурниці в голові — скартала дочку пані Керницька, — а ось гризися чи ми загалом нині потяг будемо мати.

Зварич радий був, що може про що інше заговорити.

— Я питався начальника, але тяжко було розмовитися. Ледви-неледви зрозумів мене і сказав, що напевно до полудня піде.

— Ой то вам ще так довго чекати, — бідкалася пані Керницька. — Їдьте, Петре, назад. Виж затра маєте йти знов на стежу.

— Дурниця, пані добродійко, адже я зовсім не мучуся як сиджу тут.

— Якто ваше село називається? — встряла знов у розмов у Наталка.

— Раковці Саляш.

— Йой, як смішно. А яка почта?

— До нас нема жадної постійної почти. Ми будемо мати тільки число, але ще не маємо жадного.

— А як хтось схоче написати?

— Хто там до нас схоче так дуже писати! — відповів Зварич і зітхнув.

Наталка вичула в цих словах щось ніби жаль, ніби дорікання, бо вважно подивилась на хлопця і змовкла.

— Чому? може хтось напише!? — сказала по хвилі і спустила очі.

Зварич відразу повеселішав і забув про гарного команданта стежі.

— В „Боевій Управі“ будуть найскорше знати. То пишеться: „полева почта“ і число таке і таке.

Попід вікнами стації задуднів потяг.

— Ідемо! — сказала якомсь і радісно і сумно пані Керницька.

— Так, то цей потяг! — potwierдив Зварич і глянув на Наталку.

Дівчина зовсім не квапилась. Стояла непорушно, мовби потяг не по неї приїхав.

— Но, будьте здорові Петре — промовила сердечно пані Керницька. — Дякую вам дуже, що ви нас аж сюди доставили.

Пригорнула Петрову голову до себе і поцілувала його як рідна мати.

Петро відчув це ще більше як тоді, в навечеря виїзду з Бужан. І якась тиха, солодка радість розлилася йому в грудях. Цілував її добру, спрацьовану руку, довго і сердечно.

Потім обернувся до Наталки.

Підійшов до неї близько-близенько і ледви чутним шепотом промовив:

— Будь здорова Наталочко.

Дівчина не відповіла ні слова. Тільки очі розширилися, а любий теплий погляд обняв хлопця і поцілував в уста. Маленька ручка тремтіла в долоні Стрільця, як злапана пташка...

Пані Керницька вмисне, чи таки справді поралася дуже пильно біля клунків.

— Напишеш? — шепнув знову Петро.

Наталка спустила очі і всміхнулася кутками уст.

— Напишу! — більше подумала як вимовила.

— — — — —

Всідали до вагону.

Петро подавав клунки, а накінці ручну торбинку Наталки. Тремтів, щоб вона не відчинила її перед відходом потягу.

В цю торбинку всадив непомітно сорок корон, які ще остали йому з грошей радника Полоза.

www.dhammadownload.com

TULA-online.org